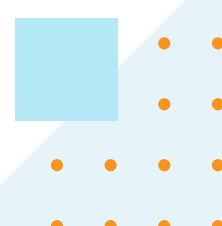

Istraživačko izvješće projekta EUROSTUDENT VIII

Autor:
Ivan Rimac

eurostudent.eu
EUROSTUDENT VIII

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i mladih

Nakladnik:

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih
Republike Hrvatske

Za nakladnika:

prof. dr. sc. Radovan Fuchs

Autor:

prof. dr. sc. Ivan Rimac

ISBN:

978-953-8374-20-3

Zagreb, 2024. - 2026.

Sadržaj

1.	Uvod	5
2.	Metodologija istraživanja	10
	Populacija studenata	10
	Uzorak	10
3.	Demografska slika studentske populacije.....	14
	Brojnost studentske populacije	14
	Prostorni raspored visokih učilišta i njihova veličina.....	17
	Studenti prema razini studija i tipu visokog učilišta.....	20
	Spolna struktura studenata	22
4.	Socio-demografske karakteristike studentske populacije.....	26
	Rodna struktura studentske populacije.....	26
	Dob upisa studenata.....	30
	Socijalno podrijetlo studenata.....	33
	Studenti s djecom	34
	Studenti obrazovni migranti	36
	Studenti s poteškoćama	38
	Psihičko stanje studenata.....	41
5.	Materijalni uvjeti studiranja.....	45
	Prostorni raspored i migracije na studij izvan mjesta boravka.....	45
	Smještaj u vrijeme studija	50
	Prehrana	56
	Subvencioniranje školarina i rad za vrijeme studija	61
	Studijsko opterećenje.....	68
	Trajanje studiranja.....	71
	Problemi s kojima se studenti susreću	75
	Diskriminacija	80
6.	Struktura troškova i načini financiranja studija.....	84
	Troškovi studiranja.....	84
	Financiranje studiranja.....	92
	Socijalna raspodjela izvora prihoda	94
7.	Međunarodna mobilnost.....	99
8.	Zaključak.....	103
9.	Referencije.....	105

1.

UVOD

1. Uvod

Obrazovanje se u suvremenim društvima shvaća kao pozitivno dobro (engl. *merit good*), termin kojeg je u ekonomiju uveo Richard Musgrave (1957., 1959.), a opisuje robu ili usluge za koju se procjenjuje da pojedinac ili društvo trebaju imati na temelju koncepta potrebe, a ne sposobnosti i spremnosti na plaćanje. Musgrave ekonomsku nužnost za uspostavu koncepcije kolektivne potrebe i pozitivnog dobra uvodi u sklopu svojih razmatranja javnog dobra (engl. *public good*) kao vrste dobara koje nije moguće ili nije svrsishodno staviti na tržište jer njihova vrijednost nadmašuje pojedinačne mogućnosti i motivaciju za kupovinom tih dobara prema tržišnom principu ponude i potražnje. Stoga se Musgrave zalaže za model planiranja koji daje legitimitet djelovanju vlade u demokratskim društvima za intervenciju na slobodnom tržištu u vidu ugovaranja/osiguravanja pružanja roba ili usluga koje se smatraju javnim dobrom.

Musgrave inzistira na razlici u prirodi između kolektivnih i privatnih želja. Iako su obje vrste želja homogene u smislu preferencija koje se formiraju izvan ekonomskog područja razmišljanja, razlikuju se po tome što se „kolektivne želje zadovoljavaju samo tamo gdje su troškovi opskrbe ili usluge, koje se financiraju iz općih prihoda, korist zajednici u cjelini ili njezinim članovima neovisno o vlastitim doprinosima” (Musgrave, 1941., str. 319, br. 3). Kako se javna dobra stavljaju na dostupnost svima, ne postoji mogućnost isključivanja drugih i natjecanja u konzumiranju javnog dobra.

No opća teorijska definicija javnog dobra nije u potpunosti primjenjiva na sva pozitivna dobra koja država stavlja na raspolaganje građanima, u prvom redu zbog nemogućnosti da u svim vrstama dobara osigura konzumacijsku dostupnost koja je jednaka ili veća od potražnje. Stoga mnoga javna dobra, u slučaju velike konzumacijske potražnje i nemogućnosti da se u potpunosti zadovolji takva potražnja, postaju javna dobra zajedničkog skupa jer dovode do ograničavanja ili nejednakog pristupa ponuđenom dobru (Ostrom & Ostrom, 1977.).

Razlika između javnih dobara i javnih dobara zajedničkog skupa je u tome što je javno dobro u konačnoj definiciji izvodivo samo u kolektivnom konzumiranju koje ne ograničava druge u korištenju istog dobra (npr. svjetionik), dok je javno dobro zajedničkog skupa u osnovi moguće konzumirati individualno te je zbog ograničenja ukupnog broja konzumenata moguće da dođe do kompeticije koja isključuje izvjesni broj „prekobrojnih“ konzumenata. Neka javna dobra su po svojoj prirodi neisključiva te ne mogu prijeći u kategoriju javnih dobara zajedničkog skupa (npr. ceste, svjetionici itd.), no druga, iako su u intenciji namijenjena svima zbog mogućeg isključivanja u slučaju veće potražnje od ponuđenih dobara, lako prelaze u javna dobra zajedničkog skupa (npr. dostupnost knjiga u javnim knjižnicama, kazališta, obrazovanje, itd.). Za osiguravanje ostanka takvih pozitivnih dobara u kategoriji javnih dobara potrebno je osigurati dostupnost koja nadilazi broj konzumenata ili omogućiti da se dostupnost poveća uz minimalne troškove u slučaju povećane potražnje. E. Ostrom zato zagovara adaptivno upravljanje kao model upravljanja javnim dobrima zajedničkog skupa.

U protivnom, javno dobro pribavljeno upravljanim financijskom participacijom svih članova društva postaje dostupno samo privilegiranoj skupini. Tada je ugrožena osnovna uloga pozitivnog dobra da bude dostupno i onima koji ne mogu meritorno procijeniti njegovu vrijednost te se u privilegiranoj skupini nalaze samo oni koji po socijalnom položaju i procjeni vrijednosti javnog dobra pretendiraju na ekskluzivno korištenje javnog resursa.

Obrazovanje kao javno dobro

Obrazovanje predstavlja oblik pozitivnog dobra, koje je zbog pojedinačne konzumacije dostupno samo ograničenom broju korisnika, iako potencijalnom vrlo velikom, te se ipak u velikoj mjeri može smatrati dobrom zajedničkog skupa. Većina suvremenih društava upravlja obrazovanjem adaptivnim modelima koji se u nižim stupnjevima obrazovanja vodi načelima pune dostupnosti svima (javno dobro), dok se u višim stupnjevima obrazovanje pretvara u javno dobro zajedničkog skupa koje svojim kapacitetima ne obuhvaća sve, već se kompetitivnim natjecanjem iz konzumacije javnog dobra isključuje dio potencijalnih konzumenata.

Deklarativno, obrazovni sustav omogućuje svim pojedincima da dosegnu maksimum svojih obrazovnih mogućnosti, no u natjecanju za javna dobra zajedničkog skupa uočavaju se zakonitosti koje su tipične za stratificirana društva, pri čemu pripadnici viših društvenih slojeva imaju lakši dostup do pozitivnih dobara, te su u većoj mjeri reprezentirani među korisnicima.

Mnogi teoretičari i empirijski znanstvenici upozoravali su na nedovoljnu dostupnost obrazovanja pojedinim društvenim slojevima. Među najpoznatijim sociološkim misliocima ističe se Pierre Bourdieu, koji je u svom djelu *Cultural Reproduction and Social Reproduction* istaknuo da cijeli niz kulturoloških karakteristika, nazvanih kulturni kapital, kao što su obrazovanje, intelekt, govor, kulturne i umjetničke preferencije, pa i odijevanje, determiniraju mogućnost promjene socijalnog položaja u društvenoj stratifikaciji (Bourdieu & Passeron, 1977.). Kako se promjene društvenog položaja uglavnom u najvećoj mjeri događaju uz generacijske pomake u obrazovanju, kulturni kapital je važna odrednica koja determinira uspjeh u obrazovanju, a time i dostupnost pojedincima obrazovnih javnih resursa. Cijeli niz empirijskih istraživanja u različitim oblicima operacionalizacije kulturnog kapitala upućuje na povezanost obiteljskog habitusa i obrazovnih postignuća neovisno o koncepciji i opsegu financiranja obrazovnog sustava (Gatto, 2003.; Baranović & Rimac, 1991.).

Kako je intencija stavljanja obrazovanja na raspolaganje građanima bila pribavljanje pozitivnog dobra svima, ili bar većini građana, ideja ograničenog i društvenom stratifikacijom determiniranog pristupa ne odražava pravu intenciju pribavljanja javnog dobra. Stoga su obrazovne politike usmjerene na korekciju mehanizama dostupnosti obrazovanja s ciljem izjednačavanja šansi za pristup obrazovanju i svođenjem šansi za uspjeh u obrazovanju samo na sposobnosti pojedinca, a ne na odrednice socijalnog podrijetla i trenutnog materijalnog i socijalnog položaja.

Europska unija je u sklopu svojih obrazovnih politika, uz poticanje slobodnog kretanja, promovirala i niz mjera koje daju preporuke kako umanjiti socijalne barijere u pristupu obrazovanju i mogućnostima uspješnog stjecanja obrazovanja. U svom pregledu socijalnih politika EU nakon Bolonjske deklaracije Šćukanec (2016.) ističe postupno prepoznavanje sve više skupina kojima je pristup visokom obrazovanju onemogućen ili otežan. Istraživački projekt EUROSTUDENT nastoji u tom segmentu pratiti kako navedeno utječe na stvarne procese u zemljama obuhvaćenim Europskim prostorom visokog obrazovanja (EHEA).

Bolonjskim procesom nastavlja se niz aktivnosti u priznavanju diploma stečenih u obrazovanju u različitim zemljama, prethodno zasnovanim na preporukama Vijeća Europe i UNESCO-a. Transformacija visokog obrazovanja u Europskom prostoru visokog obrazovanja (EHEA) uz usklađivanje obrazovnih ciklusa u visokom obrazovanju s ciljem povećanja mobilnosti, te posredno povećanja konkurentnosti europskog visokog obrazovanja u globalnoj ekonomskoj integraciji, nastoji zadovoljiti i opće ciljeve kojima se povećava dostupnost visokog obrazovanja osobama bez obzira na njihovo društveno podrijetlo, rasu, etničku pripadnost, spol. Osnovni ciljevi postavljeni kao:

- definiranje usklađenih obrazovnih ciklusa visokog obrazovanja,
- međusobno priznavanje stečenih kvalifikacija i obrazovnih ciklusa te
- uspostava mehanizama kontrole i održavanja kvalitete obrazovanja,

imali su jasan zadatak da povećanjem konkurentnosti potpomognu ostvarenje općih odrednica vođenja EU politika prema ekonomiji zasnovanoj na znanju i postizanju veće konkurentnosti europskoga gospodarstva.

U opsežnom pregledu koji daju N. Šćukanec i suradnici (2016.) socijalna komponenta Bolonjskog procesa pojavljuje se kasnije u ministarskim priopćenjima kojima se skreće pažnja na dodatne elemente i kriterije za povećanje uključivosti i dostupnosti visokog obrazovanja. Prvo među njima (Londonsko priopćenje 2007.) naglašava cilj da studentska populacija koja studira i završava visoko obrazovanje odražava različitost društava u pojedinim zemljama te da studenti mogu završiti studijske programe bez prepreka koje proizlaze iz njihova socijalnog ili ekonomskog statusa. Izvještavanje o napretku u pogledu jednakih mogućnosti stjecanja visokog obrazovanja za pripadnike svih društvenih skupina i svih ekonomskih kategorija promovirano je kao potrební stalni instrument praćenja napretka u ukidanju socijalnih i ekonomskih barijera stjecanju visoke naobrazbe.

Kasnija ministarska priopćenja naglašavaju veću potrebu brige za dostupnost i priuštivost visokog obrazovanja ranjivim skupinama kao osnovu povećanja društvene kohezije (Bukureštansko priopćenje, 2012.) razvojem sustava pružanja pomoći i vođenja pripadnika ranjivih skupina te razvojem fleksibilnih sustava učenja u visokom obrazovanju.

Daljnji razvoj osjetljivosti i efikasnosti sustava visokog obrazovanja u zemljama članicama EHEA-e dolazi s priopćenjem iz Erevana kojim se ministri obvezuju na daljnje unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, rodne ravnoteže, širenje prilika za pristup studiju i njegov završetak za ranjive studente, što uključuje i mogućnost njihova sudjelovanja u međunarodnoj mobilnosti (Šćukanec, N. i sur., 2016.).

Strategija razvoja socijalne dimenzije obrazovanja i cjeloživotnog učenja objavljena pod nazivom „Širenje sudjelovanja za pravednost i rast“ ističe da „još uvijek postoji previše sposobnih studenata koji su isključeni iz visokog obrazovanja zbog socio-ekonomskog statusa, niže razine obrazovanja svojih roditelja, nedovoljnog sustava potpore, usmjeravanja i dr.“ (Šćukanec, N. i sur., 2016.).

Slijedeći sve preporuke ministarskih priopćenja te usvojene strategije izvještavanja o napretku u unaprjeđenju dostupnosti visokog obrazovanja Hrvatska je bila uključena u niz programa razmjene iskustava o dobrim praksama u drugim zemljama članicama EHEA-e, te u zajedničke programe praćenja napretka kao što je istraživanje EUROSTUDENT.

U skladu sa Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije (Narodne novine, br. 124/14) Nacionalna skupina za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja priredila je Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. – 2021. (2018.) kojim su definirani glavni ciljevi hrvatske strategije približavanja visokog obrazovanja ranjivim skupinama. Glavni ciljevi su postavljeni kao:

1. Ostvariti sustavno prikupljanje i obradu podataka koji su relevantni za unaprjeđenje socijalne dimenzije obrazovanja.
2. Unaprijediti pristup visokom obrazovanju podzastupljenim i ranjivim skupinama i ukloniti prepreke pri ulasku u visoko obrazovanje.
3. Omogućiti jednake prilike za studiranje svim studentima.
4. Podići stopu završavanja i zapošljavanja podzastupljenih i ranjivih skupina nakon završetka studija.
5. Unaprijediti sustav financijske pomoći pripadnicima podzastupljenih i ranjivih skupina.
6. Uključiti standarde vezane uz unaprjeđenje socijalne dimenzije obrazovanja u sustav osiguravanja kvalitete u obrazovanju.

Uz specifične mjere vezane za podzastupljene i ranjive skupine, MZOM je nizom zakonskih rješenja i programskih odluka razvijao sustav visokog obrazovanja prema specifičnim ciljevima koji se poklapaju s općim direktivama Bolonjskog procesa, ali i specifičnim potrebama Hrvatske:

- binarizacija sustava visokog obrazovanja razdiobom sustava na sveučilišne i stručne studijske programe,
- razvoj mreže javnih veleučilišta i visokih škola kojima se približava mogućnost studiranja studentima udaljenim od tradicionalnih sveučilišnih centara,
- povećanje i diverzifikacija studijskih programa,
- razvoj privatnog sektora u području visokog obrazovanja.

Sve navedene mjere suočavale su se s različitim uspjehom sa zatečenim stanjem koje je posljedica brze transformacije tranzicijskih zemalja u socijalističkom razdoblju iz pretežno poljoprivrednih zemalja u planski vođena industrijalizirana i urbanizirana društva. Nasljeđe se sastojalo u:

- vrlo niskom udjelu visokoobrazovanih osoba u populaciji (10-12 posto na prijelazu u 21. stoljeće), u kojoj je većina starijeg stanovništva imala niže ili srednje obrazovanje,
- relativno elitističkom pristupu obrazovanju u kojem je postojala samo sveučilišna grana obrazovanja, s malom stopom završnosti,
- nepovoljnom gospodarskom aktivnošću koja se zasniva na niskoobrazovanoj radnoj snazi, koja je uglavnom prva generacija ruralnih migracija prema urbanim sredinama.

Programi cjeloživotnog obrazovanja uglavnom su se orijentirali na dopunu obrazovanja nižeobrazovanih osoba u sustavu radničkih sveučilišta (otvorena učilišta) ili model tzv. izvanrednog studija (za razliku od redovitog studija koji se odnosio na direktnu tranziciju mladih iz srednjih škola u visoko obrazovanje).

Neki elementi sustava ostali su prisutni i danas unatoč promijenjenim okolnostima i drukčijim modelima financiranja obrazovanja što je rezultiralo, barem u socijalnoj dimenziji obrazovanja, s nepovoljnim ishodima unatoč poduzetim mjerama s većom efikasnošću u drugim zemljama.

U nizu istraživanja socijalne dimenzije visokog obrazovanja projekt EUROSTUDENT uz kontinuirano praćenje dostupnosti i troškova visokog obrazovanja nastoji pratiti pokazatelje i adaptivne modele primijenjene u pojedinim zemljama kako bi pokazao efikasnost mjera kojima se ostvaruju postavljeni ciljevi dostupnosti i priuštivosti visokog obrazovanja kao najselektivnijeg i najmanje dostupnog javnog dobra u obrazovnim sustavima.

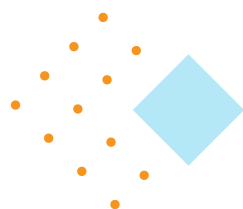
Razdoblje između istraživanja EUROSTUDENT VII i EUROSTUDENT VIII predstavlja važan element u testiranju stresora koji mogu ugroziti efikasnost mjera kojima se osigurava pristup obrazovanju kao javnog dobra zajedničkog skupa. Između dva istraživanja niz globalnih događaja generirao je promijenjene uvjete koji se mogu reflektirati na uvjete studiranja te ograničiti pojedine društvene skupine u dostupu do tog javnog resursa. Time se uz već otprije prepoznate skupine s manjim pristupom pojavljuju nove skupine i pojedinci koji, zbog promijenjenih općih okolnosti, postaju ranjive skupine o kojima sustav uz dosadašnje mjere nije vodio dovoljno brige. Uvid u te probleme reflektirat će se u manjkavosti sustava zaštite studentskog standarda ili opće politike u upravljanju drugim sektorima koje nisu bile izrazite ili čak ni uočljive u „boljim vremenima“.

U navedenom razdoblju istaknuta su barem tri događaja koja su utjecala na opće društvene prilike, ali i na prilike i priuštivost studiranja: rat u Ukrajini, pandemija Covid virusa i potresi koji su imali razorne učinke na područje Zagreba i Banovine. Rat u Ukrajini utjecao je na poremećaje u opskrbi hranom i time na cijene prehrambenih proizvoda, te na povećanu potražnju za dugoročnim najmom stambenih jedinica zbog doseljavanja izbjeglica iz Ukrajine. Pandemija je dodatno utjecala na poremećaje na tržištu i generirala inflacijsku spiralu, ali i utjecala na promjene vezane uz ostvarivanje zdravstvenih mjera: ograničenja kretanja i okupljanja, prijelaz na on-line nastavne metode te s time povezane troškove. Istodobno su potresi u Zagrebu i Banovini devastirali dio stambenih jedinica u potresom zahvaćenim područjima što je s jedne strane povećalo cijene najma u najvećem sveučilišnom središtu u Hrvatskoj i, s druge strane, u znatnoj mjeri pogoršalo materijalni status studenata koji dolaze iz Banovine i Zagreba.

Ovo istraživanje neće moći razdvojiti koji je i koliki utjecaj navedenih događaja na pojedine elemente socijalnog standarda jer se mnogi, ako ne gotovo svi, prelamaju u tim ekonomskim područjima, ali će omogućiti uvid u kojoj mjeri su politike koje se brinu o dostupnosti visokog obrazovanja otporne na globalne promjene u ekonomskom i društvenom okruženju i jesu li se pojavile nove ranjive skupine. Time će ne samo biti testiran postojeći sustav politika priuštivosti visokog obrazovanja već, nadamo se, i trasirane smjernice za nove modele osiguranja dostupnosti visokog obrazovanja.

2.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2. Metodologija istraživanja

Populacija studenata

Populacija studenata u Hrvatskoj u ljetnom semestru akademske godine 2021./2022. brojala je prema Informacijskom sustavu studentskih prava (ISSP) 155.247 studenata koji su studirali na 131 visokom učilištu. Najviše studenata obuhvatilo je Sveučilište u Zagrebu sa 59.990 studenata (38,6%). Slijede tri sveučilišta približno slične veličine: Sveučilište u Splitu s 18.070 studenata (11,6%), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku s 14.257 (9,2%) i Sveučilište u Rijeci s 14.867 (9,6%). Ostala sveučilišta obuhvaćaju ukupno 21.832 studenata (14,1%), od toga je na javnim sveučilištima studiralo 15.341 studenata (9,9%), a na privatnim 6.491 (4,2%).¹ Uz to, na visokim učilištima stručnog obrazovanja, veleučilištima i višim školama studirao je ukupno 26.231 student (16,9%), od čega 6,7% posto na privatnim, a 10,2% posto na javnim visokim učilištima koja izvode isključivo studijske programe stručnog obrazovanja.

Prema razini studija dominiraju studenti na preddiplomskim studijima kojih je 90.993 (58,6%), od čega je 58,0 posto na sveučilišnim preddiplomskim programima, a 42,0 posto na stručnim studijskim programima. Na diplomskim studijima je 37.575 (24,2%) studenata, od čega je 78,5 posto na sveučilišnim, a 21,5 posto na specijalističkim stručnim programima. Na integriranim preddiplomskim i diplomskim sveučilišnim studijima je 26.640 (17,2%) studenata. Preostalih 0,03 posto studira na kratkim studijskim programima ili se još uvijek vode kao studenti dodiplomskih studija. Status redovitih studenata ima 73,1 posto, a izvanrednih je 26,9 posto. Među studentima je 42,0 posto muškaraca i 58,0 posto žena.

Uzorak

Istraživanje je organizirano kao populacijsko istraživanje u kojem su pozivani u istraživanje svi studenti koji se vode u evidencijama visokih učilišta u Republici Hrvatskoj. Okvir uzorkovanja formiran je na osnovi pojedinačnih administrativnih baza visokih učilišta koje je Ministarstvo znanosti i obrazovanja, kao državno tijelo koje ima legitimni interes da prati i kontrolira sustav visokog obrazovanja, pozvalo da dostave kontakte elektroničke pošte studenata upisanih na njihovo visoko učilište. Od 131 visokog učilišta, osam visokih učilišta nije se odazvalo pozivu MZOM-a da dostavi podatke o svojim studentima (Ekonomski fakultet u Zagrebu, Šumarski fakultet u Zagrebu, Veleučilište „Nikola Tesla“ u Gospiću, Visoka škola za informatičke tehnologije u Zagrebu, Odjel za matematiku Sveučilišta u Rijeci, Libertas – međunarodno sveučilište, Sveučilište VERN u Zagrebu i Fakultet hrvatskih studija u Zagrebu).

Izostanak navedenih visokih učilišta ograničava sve zaključke ovog istraživanja na studente 123 visoka učilišta čiji su studenti bili uključeni u istraživanje.

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 10. svibnja do 1. srpnja 2022.

U istraživanje je ukupno pozvano 134.569 studenata, putem poruka elektroničke pošte, te su nakon početnog poziva slijedila još dva podsjetnika upućena onim studentima koji se nisu odazvali pozivu, uz isključivanje daljnjih poruka svima koji su zbog bilo kojeg razloga iskazali želju da ih se više ne kontaktira.

¹ U broj studenata privatnih sveučilišta uključeni su studenti koji su upisani na programe sveučilišta u procesu osnivanja.

Konačni realizirani uzorak se sastojao od ukupno 8.782 u potpunosti popunjene ankete, što čini odaziv od 6,5 posto od početnog skupa. Pri tome valja napomenuti da, zbog veličine početnog skupa, nisu prikupljeni podaci o nevaljanim ili neuručnim pozivnim porukama.

Zbog relativno malog odaziva moguća su znatna iskrivljenja uzroka u odnosu na ciljanu populaciju istraživanja, stoga je uzorak kalibriran postupkom usklađivanja marginalnih suma (*raking*) prema više parametara koji su bili dostupni kao agregirani podaci iz navedenih populacijskih baza:

Temeljem pravnog statusa visokih učilišta za potrebe kalibriranja definirano je 10 strata:²

- Sveučilište u Zagrebu
- Sveučilište u Splitu
- Sveučilište u Rijeci
- Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
- Druga javna sveučilišta
- Privatna sveučilišta
- Javna veleučilišta
- Privatna veleučilišta
- Javne visoke škole
- Privatne visoke škole.

Uz navedeno klasificiranje u postupku kalibriranja uzorka korišteni su sljedeći kriteriji:

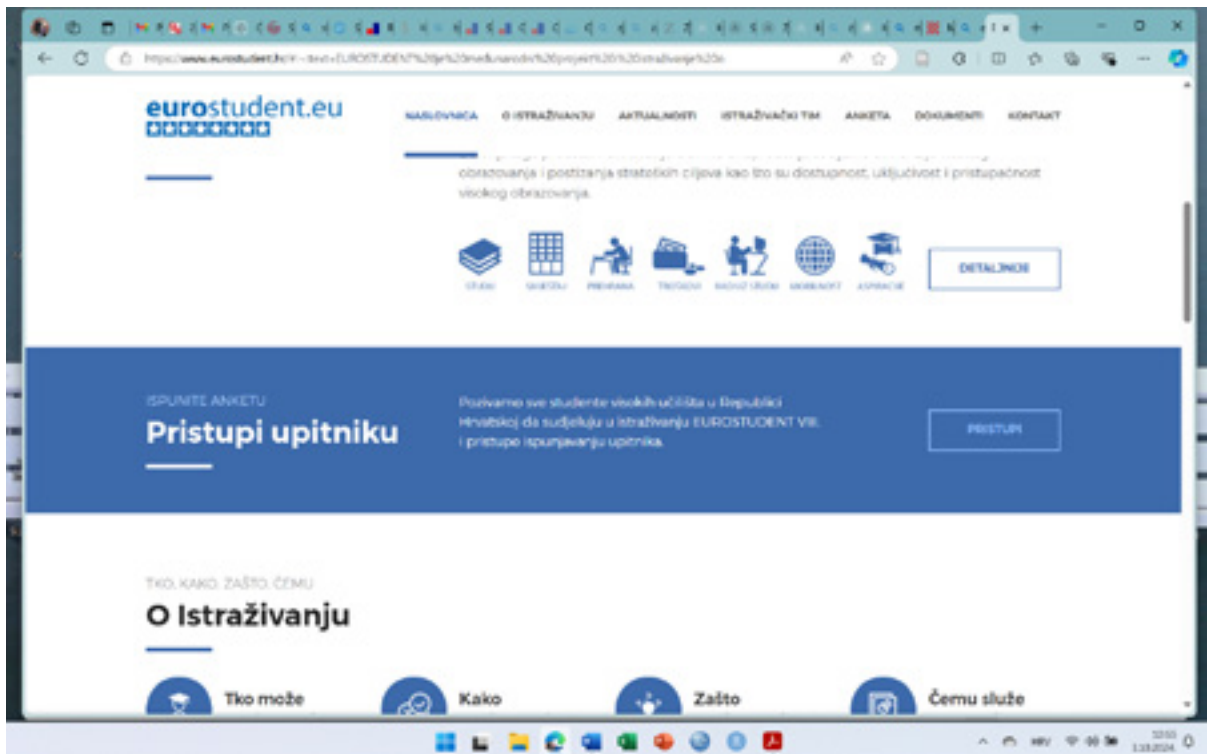
- Obrazovno područje (10 kategorija)
- Razina studijskog programa (4 kategorije: preddiplomski, diplomski, integrirani, kratki)
- Status studenta (2 kategorije: redoviti, izvanredni)
- Spol.

Postupak kalibriranja uzorka postigao je zadovoljavajuće rezultate s odstupanjima manjim od 1 posto za sve korištene kriterije.

Dodatni postupci za povećanje odaziva

Istraživački projekt praćen je oglašavanjem putem mrežne stranice projekta na adresi www.eurostudent.hr.

² Iako je u proteklom razdoblju klasifikacija visokih učilišta promijenjena spajanjem kategorija veleučilišta i visokih škola u zajedničku kategoriju veleučilišta, zbog potrebe za komparacijom s prethodnim EUROSTUDENT istraživanjima u ovom izvješću će se koristiti stara klasifikacija kako bi se mogla uspostaviti komparacija s rezultatima prethodnih istraživanja.

Putem mrežne stranice moglo se pristupiti anketnom upitniku putem AAI identiteta, što je omogućilo studentima koji poziv putem elektroničke pošte nisu dobili da se priključe istraživanju. AAI identifikacija omogućila je filtriranje pristupa samo na aktivne studente i identifikaciju dijela studenata koji su u anketu ulazili po dvije osnove. Srećom, ili možda nesrećom, anketni upitnik je bio toliko dugačak da se u cijeloj populaciji nije našao niti jedan student koji bi na dva različita načina popunio cijelu anketu.

Ankete preuzete iz softwera za anketiranje predstavljaju neočišćene podatke koji su podložni odbacivanju sukladno kriterijima popunjenosti anketa ili drugim kriterijima koji zahtijevaju određeni skup informacija kao nužan za daljnje analize. Stoga preuzeti stup anketa predstavlja tek okvirnu brojku podložnu daljnjim smanjenima.

Stoga su u filtriranju podataka korišteni interni i kriteriji Konzorcija EUROSTUDENT. Prema internim kriterijima iz analize su isključeni zapisi u kojima student nije dao informaciju o visokom učilištu na kojem studira i studijskom programu, spolu, dobi i studentskom statusu. Prema kriterijima Konzorcija, u analizi su ostavljeni svi zapisi ako su za studenta poznati osnovni demografski podaci: spol, dob, država podrijetla. Prema navedenim kriterijima u završnoj bazi podataka od 8.782 zapisa ostalo je **7.799** popunjenih anketa.³

³ Osipanje prema kraju ankete tipičan je problem web anketiranja i Konzorcij se zalaže za upotrebu dostupnih podataka i u slučaju djelomično popunjenih anketa. No u ovom valu istraživanja ta strategija nije bila raspoloživa zbog ograničenja uvida u individualne administrativne podatke.

3.

DEMOGRAFSKA SLIKA STUDENTSKE POPULACIJE

3. Demografska slika studentske populacije⁴

Osnovni opis studentske populacije u Hrvatskoj 2022. godine

Brojnost studentske populacije

Studentska populacija u Hrvatskoj, prema statističkim podacima, na početku akademske godine 2021./2022. brojila je 155.247 studenata. Od toga je prema podacima Agencije za znanost i visoko obrazovanje 113.464 studenta (73,1%) bilo u statusu redovitog studenta dok je 41.783 (26,9%) studiralo u statusu izvanrednog studenta. Veličina studentske populacije veća je za 639 studenata u odnosu na akademsku godinu 2018./2019. U odnosu na vršnu vrijednost broja studenata u 2013./2014. manje je 6.664 studenta.

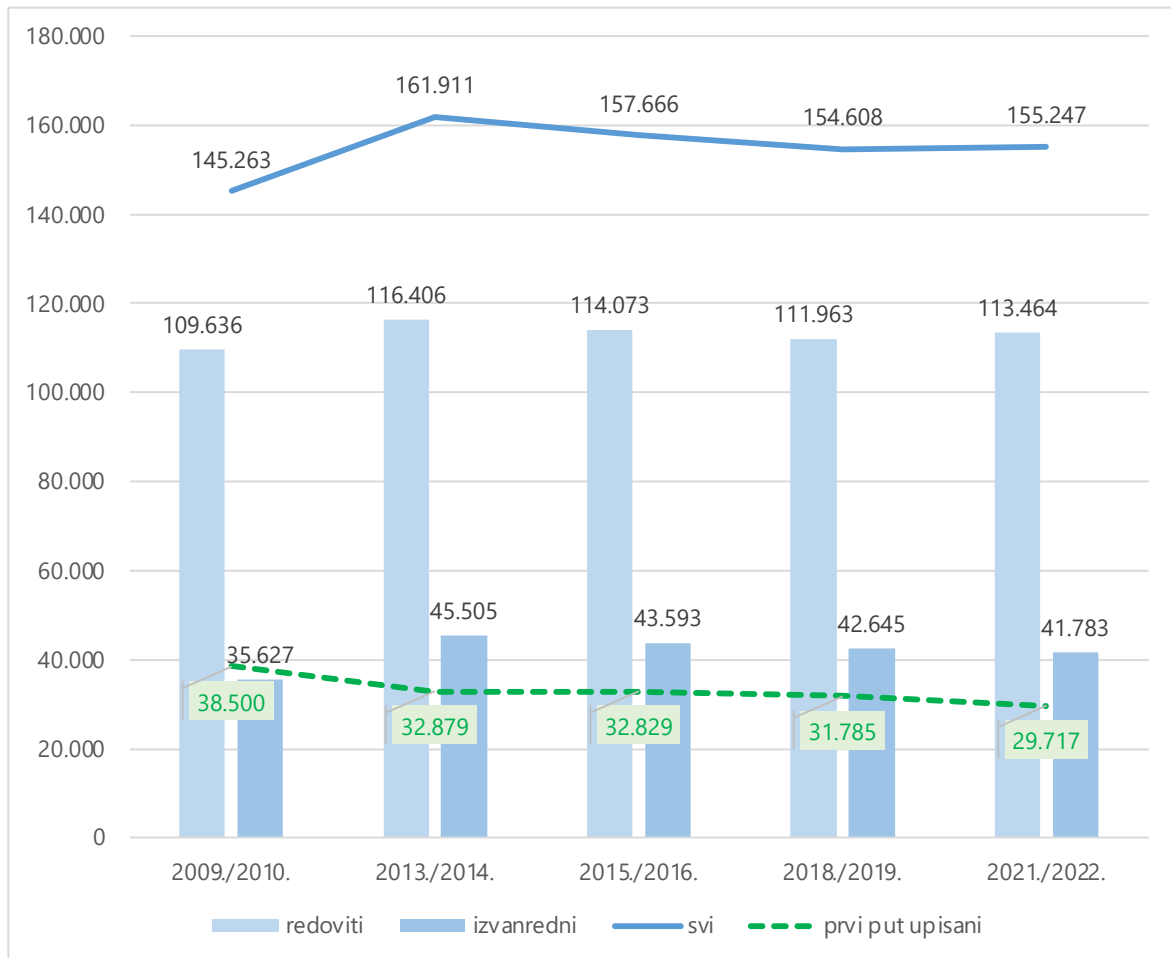
Pad ukupnog broja studenata u promatranom razdoblju je znatno manji nego pad prirodnog prirasta stanovništva u RH. Stoga se sporiji pad broja studenata može pripisati povećanom broju upisnih mjesta koji je vidljiv između ostalog i u povećanju broja studijskih programa (1365 studijskih programa) i produženom vremenu studiranja.⁵ Upravo vidljivi pad novoupisanih studenata u visoko obrazovanje ide u prilog većem utjecaju pretpostavljenog produljenja vremena studiranja.

Konstataciju o glavna dva faktora sporijeg pada broja studenata u odnosu na broj novorođenih u godištima prije 18 godina treba upotpuniti dodatnim nedostajućim faktorom: o obuhvatu visokim obrazovanjem osoba koje se u visoko obrazovanje ne uključuju neposredno nakon završetka srednje škole (Slika 1).

⁴ U ovom poglavlju korišteni su isključivo administrativni izvori podataka.

⁵ Za obje konstatacije ne postoje precizni pokazatelji. Broj studijskih programa okvirno je moguće pratiti usporedbom broja studijskih programa koje Eurostudent istraživanje razmatra na osnovi Upisnika studijskih programa pri MZOM-u, no iz tog upisnika nije moguće utvrditi koji studijski programi su ugašeni, a koji novoupisani u registar bez aktualnog upisa studenata. Prema Upisniku broj studijskih programa narastao je za oko 500 studijskih programa od prethodnog Eurostudent VII istraživanja. Realno trajanje studiranja vjerojatno bi moglo biti dostupno iz podataka o reakreditacijama studijskih programa koje provodi AZVO.

Slika 1 Broj studenata i način studiranja

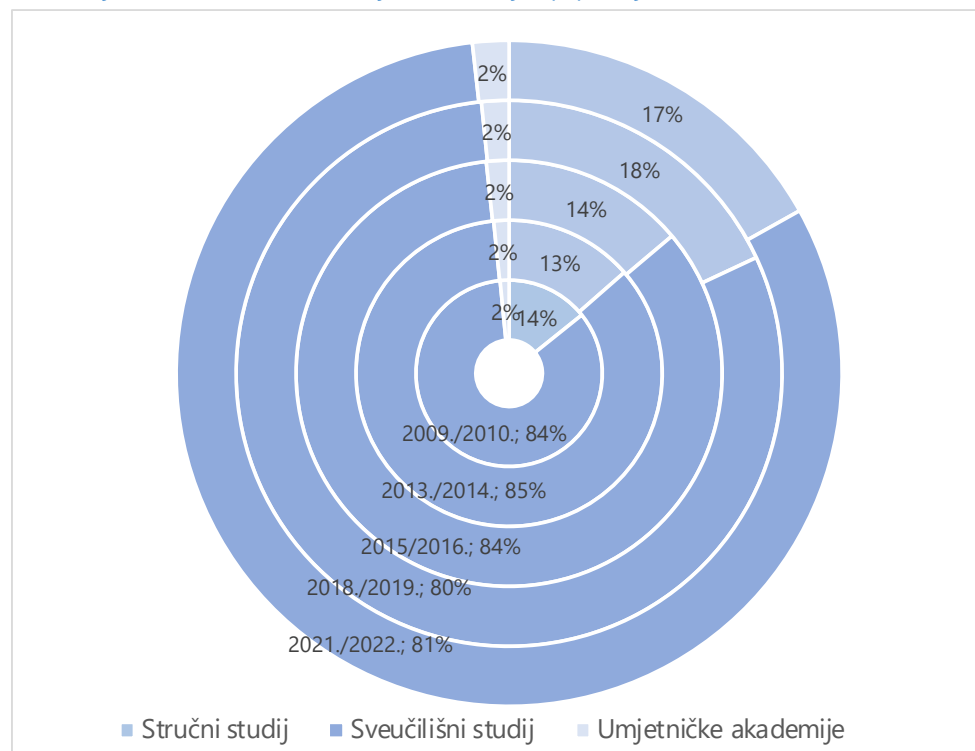
Dostupnost studiranja, promatrana s obzirom na ukupni broj studenata, vidljiva je u padu udjela izvanrednih studenata u odnosu na ukupni broj studenata koji u ak. god. 2021./2022. iznosi 26,9 posto. U prethodnom EUROSTUDENT VII istraživanju iz 2018./2019. udio izvanrednih studenata u ukupnom broju bio je 27,6 posto. Iako pad u tri godine ne izgleda velik, treba naglasiti da je pad stabilan te je od 2013./2014. taj omjer bio znatno nepovoljniji za studente i iznosio 28,1 posto.

Za očekivati je da će se trend smanjenja apsolutnog broja studenata i dalje nastaviti tempom koji je manji od pada broja mlađih generacija u prvom redu zbog „viška“ mjesta u sustavu visokog obrazovanja koji će visoko obrazovanje činiti još dostupnijim. U pogledu udjela tipova studentskog statusa treba očekivati da će i dalje pad apsolutnog broja studenata smanjivati broj izvanrednih studenata brže nego redovitih studenata i voditi sustav prema još većem postotnom udjelu studenata koji studiraju na teret državnog proračuna.

Promjene u raspoloživom broju kandidata za studij dovele su i do promjena u strategiji visokih učilišta u pogledu vrste studijskih programa. Relativno stabilna raspodjela od 84 do 85 posto studenata na sveučilišnim studijima, 13 do 14 posto na stručnim studijima i 2 posto na umjetničkim akademijama u 2018./2019. godini je vidljivo promijenjena (Slika 2). Stručni studiji su za 3 posto veći u udjelu na štetu sveučilišnih studija koji sada obuhvaćaju 80 posto studenata.

Odnos se zadržao i u 2021./2022. akademskoj godini uz neznatan pad stručnih studija od 1 posto. Ovakva promjena odnosa mogla se očekivati zbog povećanog obuhvata generacija koje dolaze na studij, uz pretpostavku da veći obuhvat zahvaća udio populacije slabijeg prethodnog uspjeha u školovanju. Ako je navedena pretpostavka točna, trebali bismo očekivati smanjeni udio specijalističkih stručnih studija u ukupnoj raspodjeli studentske populacije. Usporedimo li udio preddiplomske razine u sveučilišnim i u stručnim studijima, dolazimo upravo do takvog zaključka. Udio preddiplomskih studenata u populaciji studenata na sveučilišnim programima je 48,5 posto, a udio studenata na preddiplomskoj razini stručnih studija je 82,5 posto u odnosu na sve studente na stručnim studijima. U prethodnom istraživanju EUROSTUDENT udjeli su bili 51,9 posto u sveučilišnim i 82,9 posto u stručnim studijima. Stoga je zaključak da se sustav visokog obrazovanja sve više približava sposobnostima studenata nižih kapaciteta učenja bio evidentan i u prošlom istraživanju. No uz povećani udio preddiplomskih studenata u stručnim studijima koji je donio blagi porast stručnih studija, u protekle tri godine porastao je i udio preddiplomskih studenata i na sveučilišnim studijima, ali time nije zaustavljen rast stručnih studija u ukupnom broju studenata.

Slika 2 Udjeli sveučilišnih, stručnih i umjetničkih studija u populaciji studenata

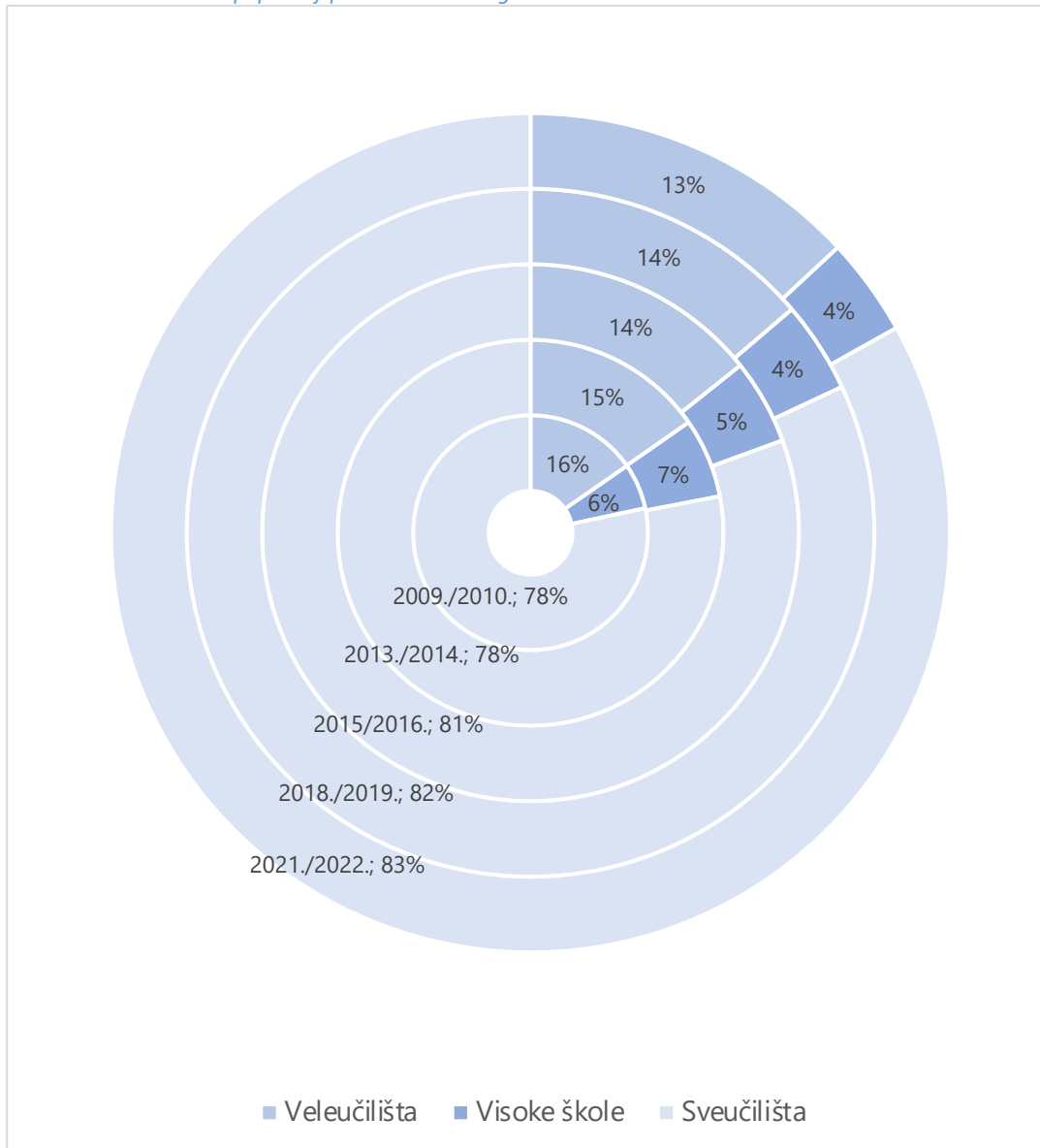

Pogledaju li se udjeli broja studenata po tipu visokog učilišta (Slika 3) vidljivo je da udio sveučilišta polako raste bez obzira na smanjeni udio sveučilišnih studija u relativnom udjelu. Udio sveučilišta je u promatranom razdoblju porastao za 1 posto, dok je udio visokih škola ostao na 4 posto. Vidljiv je i pad udjela veleučilišta od 1 posto i sada iznosi 13 posto, no u taj postotni pad treba uračunati i transformaciju dijela privatnih veleučilišta u sveučilišta (Libertas, VERN, Algebra), te stapanje dijela privatnih visokih škola u veća privatna sveučilišta (Bernays, Hammarskjöld).

Stoga se može zaključiti da se događa polagana transformacija u kojoj se sveučilišta prilagođavaju dostupnoj populaciji kandidata uz sve veću ponudu u broju programa i broju studijskih mjesta u stručnom visokom obrazovanju. Pri tome koriste svoj ranije stečeni ugled sveučilišnih visokih učilišta iz nebinarnog sustava. Kako bi odgovorila na trend gubitka studenata, veleučilišta sve više napora ulažu u ispunjavanje kriterija za

status sveučilišta, dok su istinski gubitnici u ovom procesu visoke škole.

Slika 3 Udio studenata u populaciji prema vrsti visokog učilišta

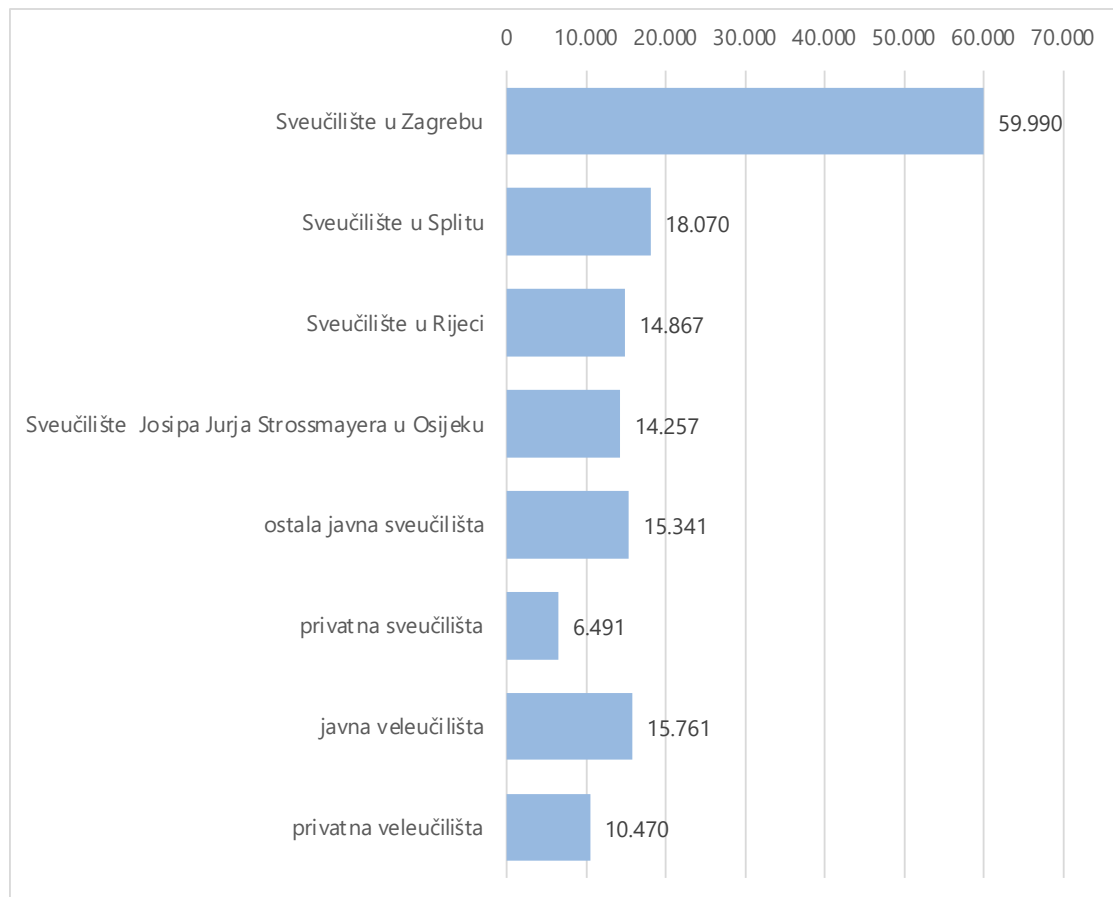
Borba za studente događa se i dalje u populaciji kandidata koji u neodloženoj tranziciji prelaze iz srednjeg u visoko obrazovanje, dok je i dalje rast u udjelu osoba koje studiraju nakon što su već ušle u svijet rada uglavnom zanemaren od visokih učilišta.

Prostorni raspored visokih učilišta i njihova veličina

Jedna od strategija povećanja dostupnosti visokog obrazovanja je i prostorno približavanje visokih učilišta potencijalnim studentima. Motiv širenja mreže javnih visokih učilišta je približavanje studija kandidatima iz manjih sredina i pokušaj da se smanje troškovi studiranja u pogledu troškova stanovanja. Time se očekuje da će se smanjiti pritisak na izgradnju studentskih domova i cijene najma u većim sveučilišnim središtima, smanjiti troškovi putovanja i trošak prehrane kroz ostanak u roditeljskom domu u vrijeme studija te olakšati studiranje studentima koji su zaposleni u mjestu prebivališta. Širenje mreže javnih sveučilišta i javnih veleučilišta ipak nije u potpunosti ispunilo svrhu.

Dostupnost manjih visokih učilišta suočila se s nedovoljnom razvijenošću lokalnog prijevoza što je prisililo studente koji ne stanuju u sjedištu visokog učilišta da ipak napuste roditeljski dom za vrijeme studija i traže smještaj u najmu u gradovima koji nemaju veliku ponudu stambenih jedinica za dugoročni najam. Uz to, studenti u manjim sredinama se suočavaju i s manjkom ponude za prehranu u vrijeme studija (nema restorana studentske prehrane, a ponuda ugostiteljskih usluga nije orijentirana na jeftiniju prehranu). I konačno, ambicije za boljim obrazovanjem ipak vode ambicioznije studente prema velikim tradicionalnim sveučilištima u četiri velika grada. Dodatni negativni trend izbora manjih visokih učilišta je i ograničen izbor studijskih programa koji su uglavnom rezultat raspoloživih nastavnih kadrova, a ne potreba lokalne zajednice (Slika 4).

Slika 4 Raspodjela studenata prema grupacijama visokih učilišta

Strategija razvoja javnih visokih učilišta u manjim sredinama dovela je manja javna sveučilišta i javna veleučilišta do obuhvata oko 31.000 studenata, što čini gotovo jednu petinu svih studenata u Hrvatskoj (20,0 posto, manja javna sveučilišta 9,9 posto, a javna veleučilišta 10,1 posto). Time manja javna sveučilišta i javna veleučilišta obuhvaćaju više od polovice najvećeg i najstarijeg Sveučilišta u Zagrebu. Sveučilišta u četiri velika grada još uvijek obuhvaćaju najveći dio studentske populacije obuhvaćajući 69,0 posto svih studenata. Dominacija ova četiri sveučilišta proizlazi iz velikog izbora studijskih programa i smještaja u urbanim aglomeracijama sa znatno mlađom populacijom i većim ekonomskim potencijalima.

Upravo ekonomski potencijali i određuju redoslijed u pogledu broja studenata: Sveučilište u Zagrebu obuhvaća 38,6 posto svih studenata, što je još uvijek deset posto više nego preostala tri velika sveučilišta zajedno. Sveučilište u Zagrebu povećalo je udio jer je u 2018./2019. imalo udio od 37,8 posto. Ostala tri slijede raspodjelu prema veličini naselja u kojima su sjedišta tih sveučilišta: Sveučilište u Splitu s 11,6 posto (11,5 posto u 2018./2019.), Sveučilište u

Rijeci s 9,6 posto (9,7 posto u 2018./2019.) i Sveučilište u Osijeku s 9,2 posto (10,2 posto u 2018./2019.). U odnosu na istraživanje Eurostudent VII (2018./2019.) vidljivo je da su sveučilišta u Zagrebu i Splitu zaustavila pad udjela u visokom obrazovanju koji se događao u prethodnim razdobljima. No u posljednje tri godine zaustavio se trend otvaranja dislociranih studija Sveučilišta u Osijeku, a dio pada udjela treba pripisati i odvajanju dijela visokih učilišta i osnivanju Sveučilišta u Slavonskom Brodu.

Privatna visoka učilišta obuhvaćaju 10,9 posto svih studenata. Zagreb u ukupnom broju ostaje i dalje središte visokog obrazovanja s udjelom od 48,9 posto. Važno je istaknuti da je privatno visoko strukovno obrazovanje uglavnom koncentrirano u Zagrebu i satelitskim naseljima oko Zagreba kao što su Velika Gorica i Zaprešić (Tablica 1).

Tablica 1 Prostorni raspored visokih učilišta u Hrvatskoj

	Sveučilište u Zagrebu	Sveučilište u Splitu	Sveučilište u Rijeci	Sveučilište u Osijeku	ostala javna sveučilišta	privatna sveučilišta	javna veleučilišta	privatna veleučilišta	ukupno	%
Bjelovar								781	781	0,5%
Čakovec							572		572	0,4%
Đakovo				72					72	0,0%
Dubrovnik					1.374			806	2.180	1,4%
Gospić							210		210	0,1%
Ivanić-Grad								133	133	0,1%
Karlovac							1.371		1.371	0,9%
Knin							293		293	0,2%
Koprivnica					4.246				4.246	2,7%
Krapina							282		282	0,2%
Križevci							264		264	0,2%
Opatija			1.991						1.991	1,3%
Osijek				14.185				21	14.206	9,2%
Požega							765		765	0,5%
Pula					3.276			76	3.352	2,2%
Rijeka			12.876				1.541	113	14.530	9,4%
Šibenik							648		648	0,4%
Sisak	132								132	0,1%
Slavonski Brod					2.118				2.118	1,4%
Split		18.070						649	18.719	12,1%
Varaždin	2.672								2.672	1,7%
Velika Gorica								1.739	1.739	1,1%
Virovitica							348		348	0,2%
Vukovar							920		920	0,6%
Zadar					4.327				4.327	2,8%
Zagreb	57.186					6.491	8.547	3.662	75.886	48,9%
Zaprešić								2.490	2.490	1,6%
Ukupni broj studenata	59.990	18.070	14.867	14.257	15.341	6.491	15.761	10.470	155.247	100%
Postotak	38,6%	11,6%	9,6%	9,2%	9,9%	4,2%	10,2%	6,7%	100%	

* Podaci u tablici pokazuju sjedište visokog učilišta koje izvodi studijski program, a ne i mjesto izvođenja programa.

Studenti prema razini studija i tipu visokog učilišta

Dosadašnja jasna slika koja ocrta završnost studija u sustavu visokog obrazovanja u Hrvatskoj, koja se kreće između 50 i 60 posto, u recentnom razdoblju mijenja se pod utjecajem demografskih promjena koje se sve više odražavaju na omjer preddiplomskih i diplomskih studijskih programa u obje vertikale visokog obrazovanja i promjena u udjelima stručnih i sveučilišnih studija u smjeru većeg udjela stručnih studija (Slika 5).

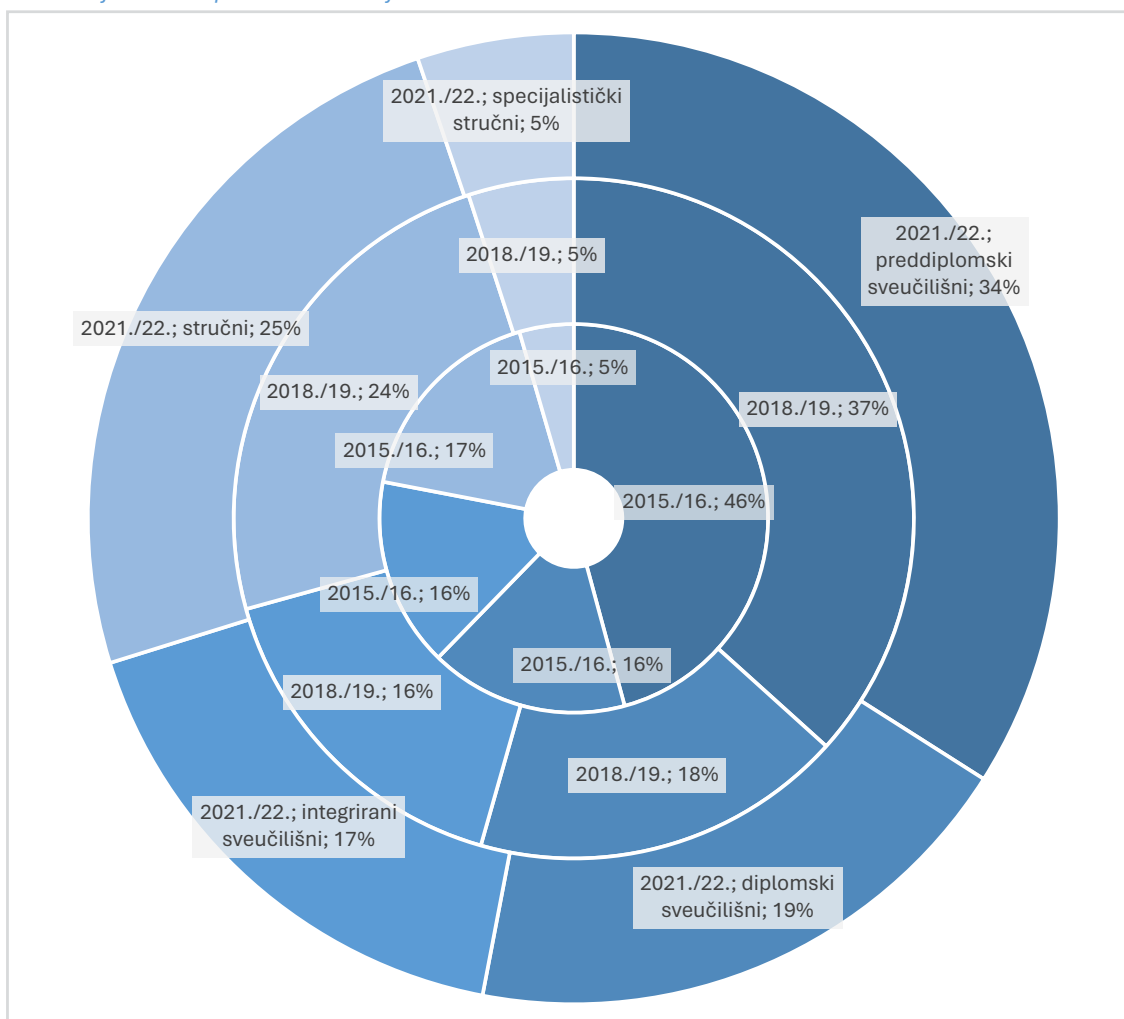
Tako je vidljivo da na udio studenata u integriranim studijima novopridošle generacije studenata nemaju utjecaja. Omjer preddiplomskih i diplomskih studija u sveučilišnim studijima je s 46 : 16 (2015./2016.), preko 37 : 18 (2018./2019.) došao na 34 : 19 u 2021./2022., to znači da je s početnih 2,77 studenata u preddiplomskom studiju na jednog studenta na diplomskom studiju u 2015./2016., preko omjera 2,07 u 2018./2019., došao do 1,79 studenata na preddiplomskom studiju na jednog studenta na diplomskom studiju u 2021./2022.

S obzirom na prosječno trajanje diplomskog studija od 2 godine, a preddiplomskog od 3 godine, omjer bi pri potpunoj uspješnosti studiranja bio 1,5. Izrazimo li isti odnos u prosječnim veličinama studijskih godina u preddiplomskom i diplomskom sveučilišnom studiju, možemo zaključiti da samo 19,3 posto studenata s preddiplomskog studija ne nastavlja studij na diplomskoj razini.

U stručnim studijima udio specijalističkih stručnih studija još uvijek ostaje stabilnih 5 posto, dok se preddiplomski stručni studiji povećavaju u udjelu sa 17 posto u 2015./2016. na 25 posto u 2021./2022. Ovdje je trend obrnut, s nekadašnjeg omjera 3,87 : 1, odnos raste na omjer 5 : 1. Primijenimo li istu logiku u pogledu trajanja studijskih programa na preddiplomskoj i diplomskoj razini, možemo zaključiti da samo 30 posto studenata stručnih studija upisuje specijalistički stručni studij.

Ukupno gledano, sustav se sve više profilira tako da se studenti slabijih obrazovnih kapaciteta upisuju u stručne studije bez ambicije da steknu titulu magistra, dok se sveučilišnim studijima posvećuju obrazovno uspješniji pojedinci koji imaju cilj doseći magistarsku razinu obrazovanja.

Slika 5 Broj studenata prema razini studija

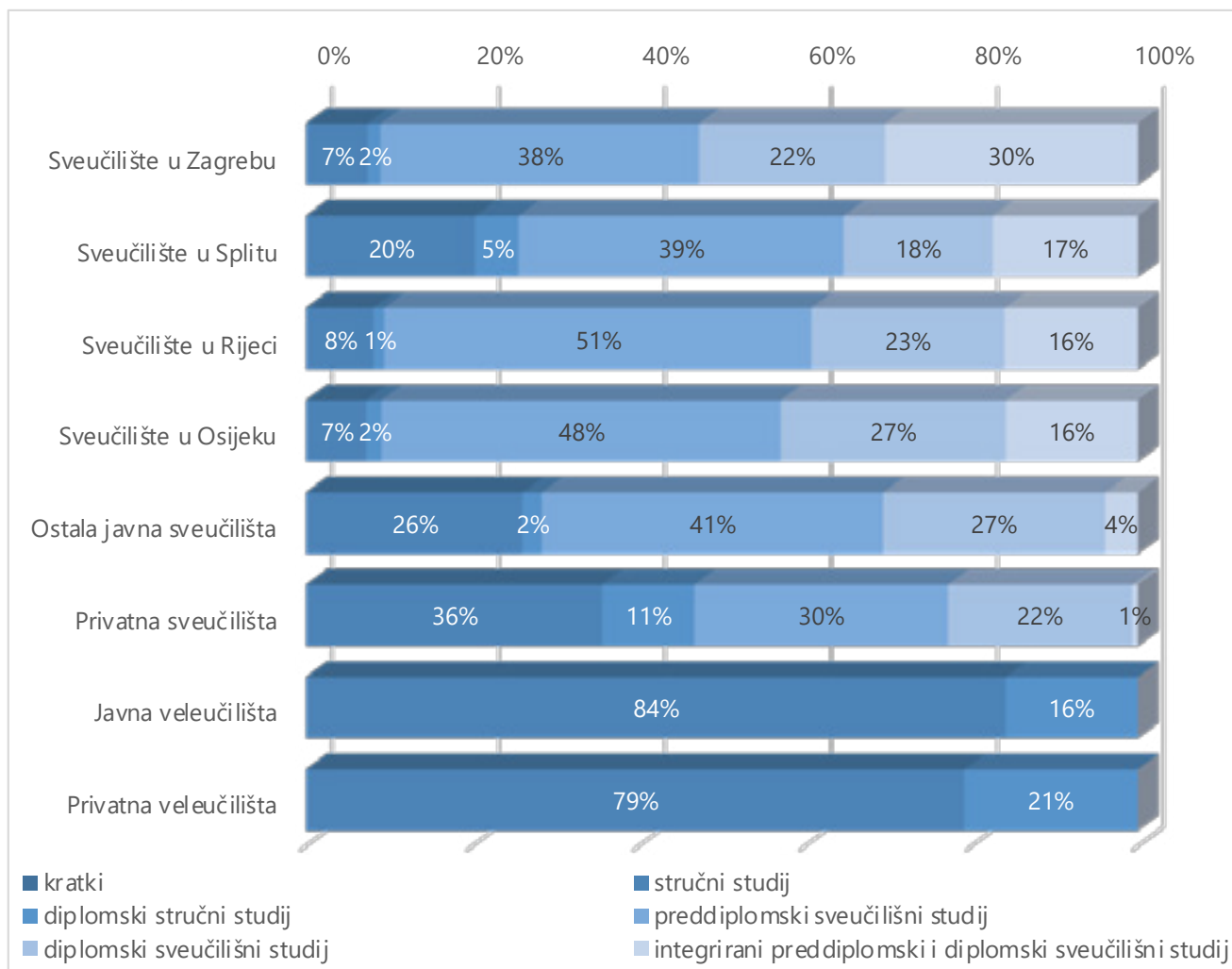

Uvid u strukturu prema pojedinim tipovima visokih učilišta slijedi sliku djelomične binarizacije sustava visokog obrazovanja u kojem sveučilišta uzimaju sve veći udio u stručnom visokom obrazovanju (Slika 6). U tome se posebno ističu među velikim sveučilištima Sveučilište u Splitu s 20 posto studenata u stručnim studijima i 5 posto specijalističkih stručnih studija u odnosu na ostala velika sveučilišta koja ostaju na ukupnom udjelu od 9 posto studenata na obje razine stručnih studija. I skupina manjih javnih sveučilišta ima izrazitu tendenciju popunjavanja svojih kapaciteta studentima stručnih studija s ukupno 28 posto studenata na stručnim studijima (26 posto na preddiplomskoj i 2 posto na diplomskoj razini).

Privatna sveučilišta očekivano imaju najveći udio studenata stručnih studija u svojoj strukturi što proizlazi iz trenda pretvorbe privatnih veleučilišta u privatna sveučilišta u kojoj prethodni studenti upisani prije transformacije u sveučilište ostaju na prije upisanim stručnim studijskim programima.

Uspoređujući rezultate s prijašnjim istraživanjima EUROSTUDENT, može se zaključiti da je povećanje stručnih studija model kojim se kompenzira manjak kandidata u sveučilišnom obrazovanju i dalje prisutan u politici vođenja sveučilišta u RH.

Slika 6 Razine studija prema tipovima visokih učilišta

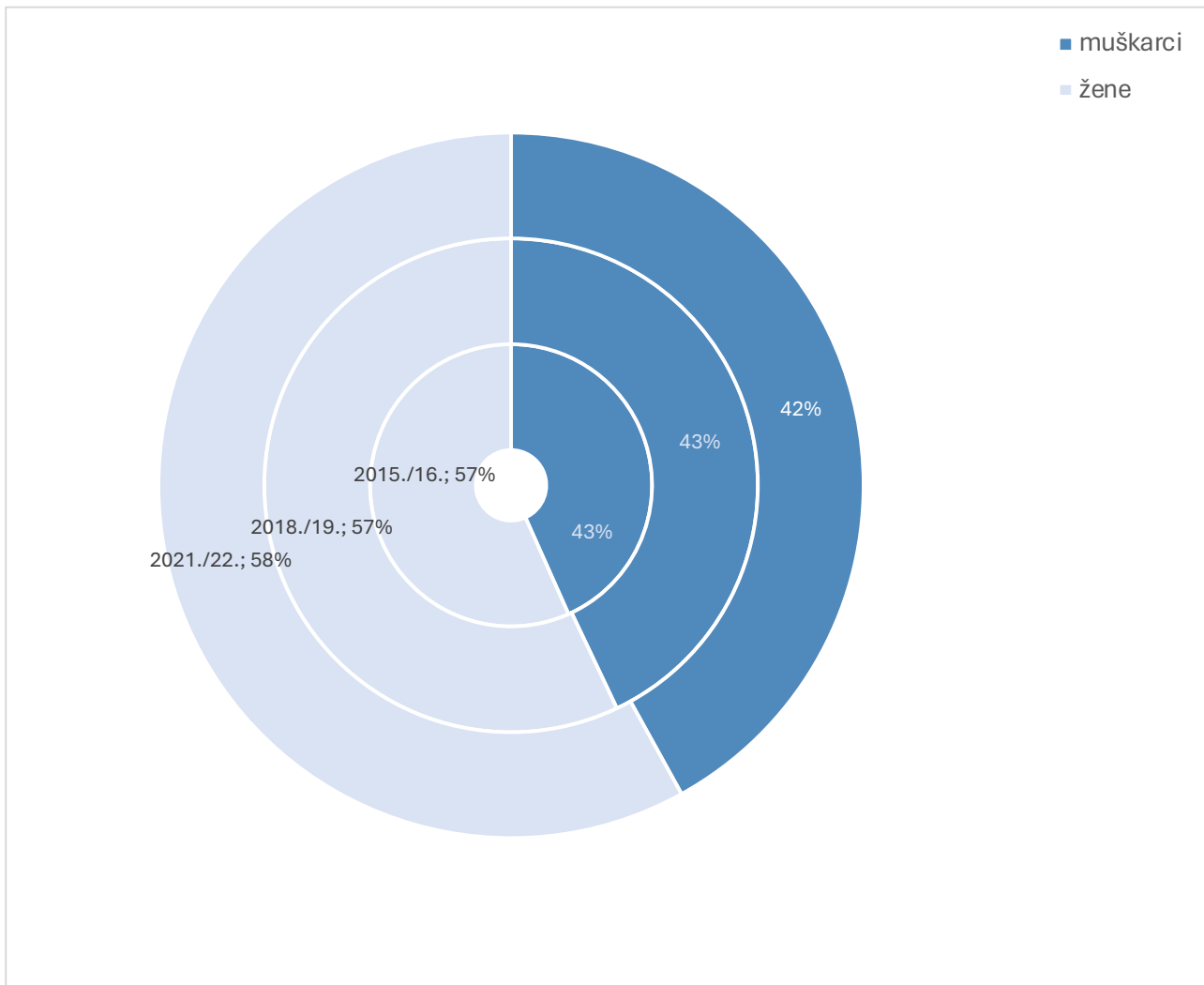
Spolna struktura studenata⁶

U studentskoj populaciji prevladavaju ženske osobe koje su zastupljene s 58 posto u odnosu na 42 posto muškaraca (Slika 7). Gotovo identičan odnos zastupljenosti muškaraca i žena u visokom obrazovanju utvrđen je i u ranijim istraživanjima, s pomakom od još jedan posto prema većoj zastupljenosti žena u 2021./2022., te predstavlja svojevrsnu konstantu. Razlika je istaknutija ako se uzme u obzir da u populaciji mlađe dobi prevladavaju muškarci (51,2%) u odnosu na žene (48,8%).

Treba istaknuti da je borba za ravnopravnost žena u profesionalnoj sferi uglavnom visoko motivirala žene za obrazovna postignuća. Ta motivacija vidljiva je i u većem interesu žena za studij u zrelijoj dobi, što je utvrđeno u prethodnim istraživanjima.

⁶ Nažalost, zbog ograničenja u dostupnosti administrativnim podacima, nije bilo moguće analizirati dobnu strukturu studenata.

Slika 7 Odnos muškaraca i žena u studentskoj populaciji

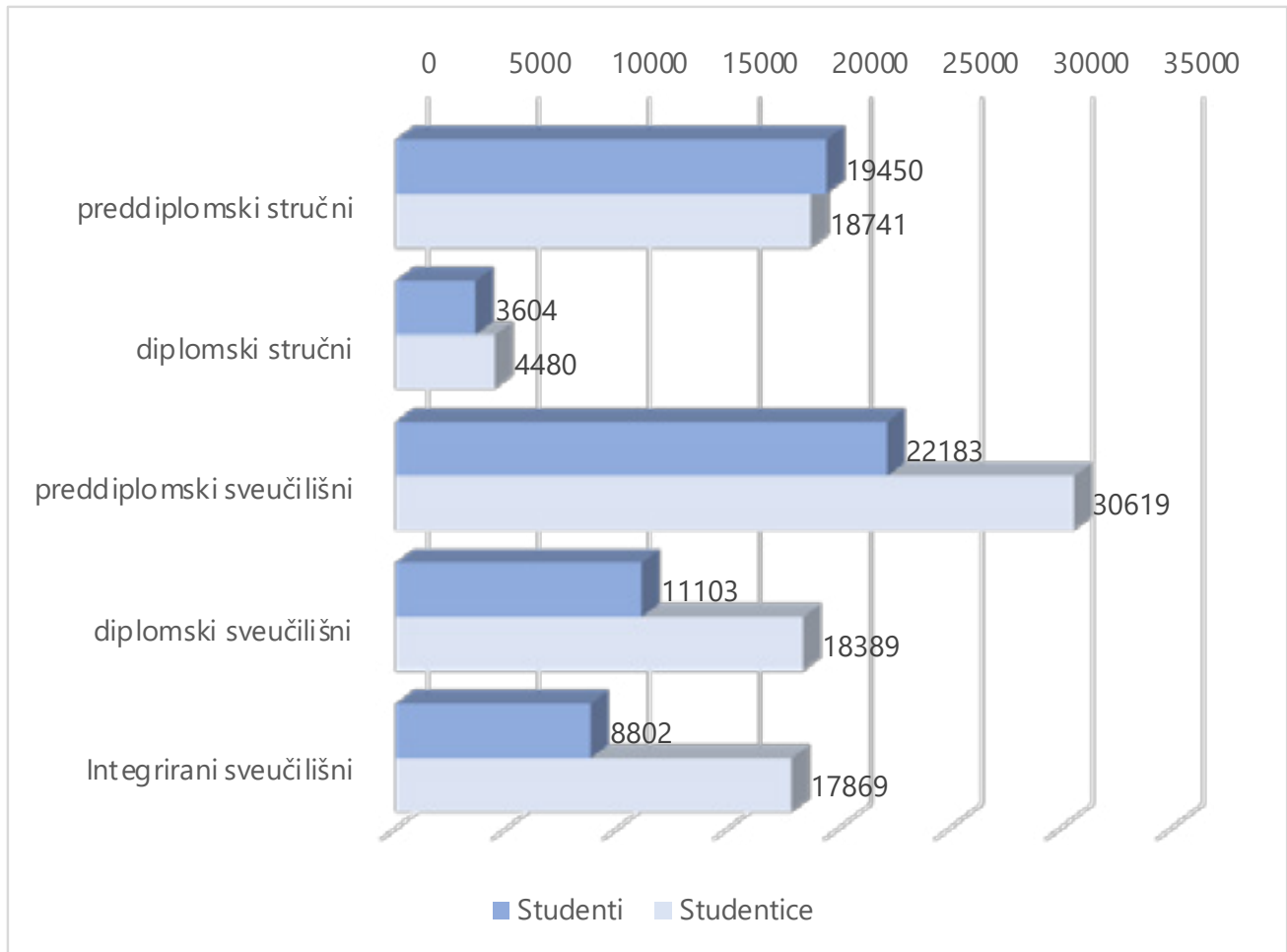

No veća zastupljenost muškaraca u srednjem stručnom obrazovanju rezultira i njihovom većom zastupljenošću u stručnom visokom obrazovanju, ali samo na preddiplomskoj stručnoj razini, dok je na diplomskoj razini specijalističkih studija prisutna blaga prevlast ženskih studenata (Slika 8).

Ukupno uzevši, žene su u punom smislu prekinule dominaciju muškaraca u sferi visokog obrazovanja, većim interesom za visoko obrazovanje i većom motivacijom za postignućem viših razina obrazovanja. No, to ujedno upućuje na to da su šanse za zapošljavanje sa srednjom stručnom spremom za žene nepovoljnije nego za muškarce, koji u većoj mjeri ostaju na nivou srednjeg obrazovanja. Uzroke, međutim, ne treba tražiti u neravnoteži spolova već u strukturi rada koju zahtijeva srednji stupanj obrazovanja.

Već su neke prijašnje studije zapošljivosti (Rimac & Ogresta, 2018.) pokazale da se društvena dominacija muškaraca u Hrvatskoj iskazuje tek pri profesionalnom pozicioniranju kod osoba koje su završile diplomsku razinu studija ili višu.

Slika 8 Spolna struktura studenata prema vrsti studija

4.

**SOCIO-DEMOGRAFSKE
KARAKTERISTIKE
STUDENTSKE
POPULACIJE**

4. Socio-demografske karakteristike studentske populacije⁷

U skladu s prethodnim valovima istraživanja, i u EUROSTUDENTU VIII (petom u kojem sudjeluje Hrvatska) izvještaj se vodi standardiziranom metodologijom i indikatorima vezano uz pitanje socio-demografskih karakteristika studentske populacije. Oni uključuju rod, dob prvog upisa, status studenata koji imaju djecu, udio studenata sa zdravstvenim poteškoćama, te obrazovni profil i društveni položaj roditelja studenata. Temeljna istraživačka pitanja za ovo poglavlje bila su:

1. Kakva je rodna struktura studentske populacije? Postoje li razlike s obzirom na područje studiranja i na kategoriju visokih učilišta?
2. Koja je prosječna dob prvog upisa? Postoje li razlike s obzirom na područje studiranja i na kategoriju visokih učilišta i status studenata?
3. Koje je socijalno podrijetlo studenata? Iz kakvog obrazovnog obiteljskog okruženja dolaze?
4. Kakvi su uvjeti studiranja studenata s djecom? Kakav je pristup visokom obrazovanju osoba s poteškoćama?

Rodna struktura studentske populacije⁸

Podaci dobiveni u osmom valu istraživanja EUROSTUDENT ističu kako postoji tek neprimjetna razlika u rodnoj strukturi studentske populacije u odnosu na prethodne valove istraživanja (Slika 9).

Razlog za to ponajprije možemo naći u činjenici da su u svih pet istraživanja podaci utežavani po spolu te je zbog toga rodna struktura u uzorku sukladna populacijskim vrijednostima.

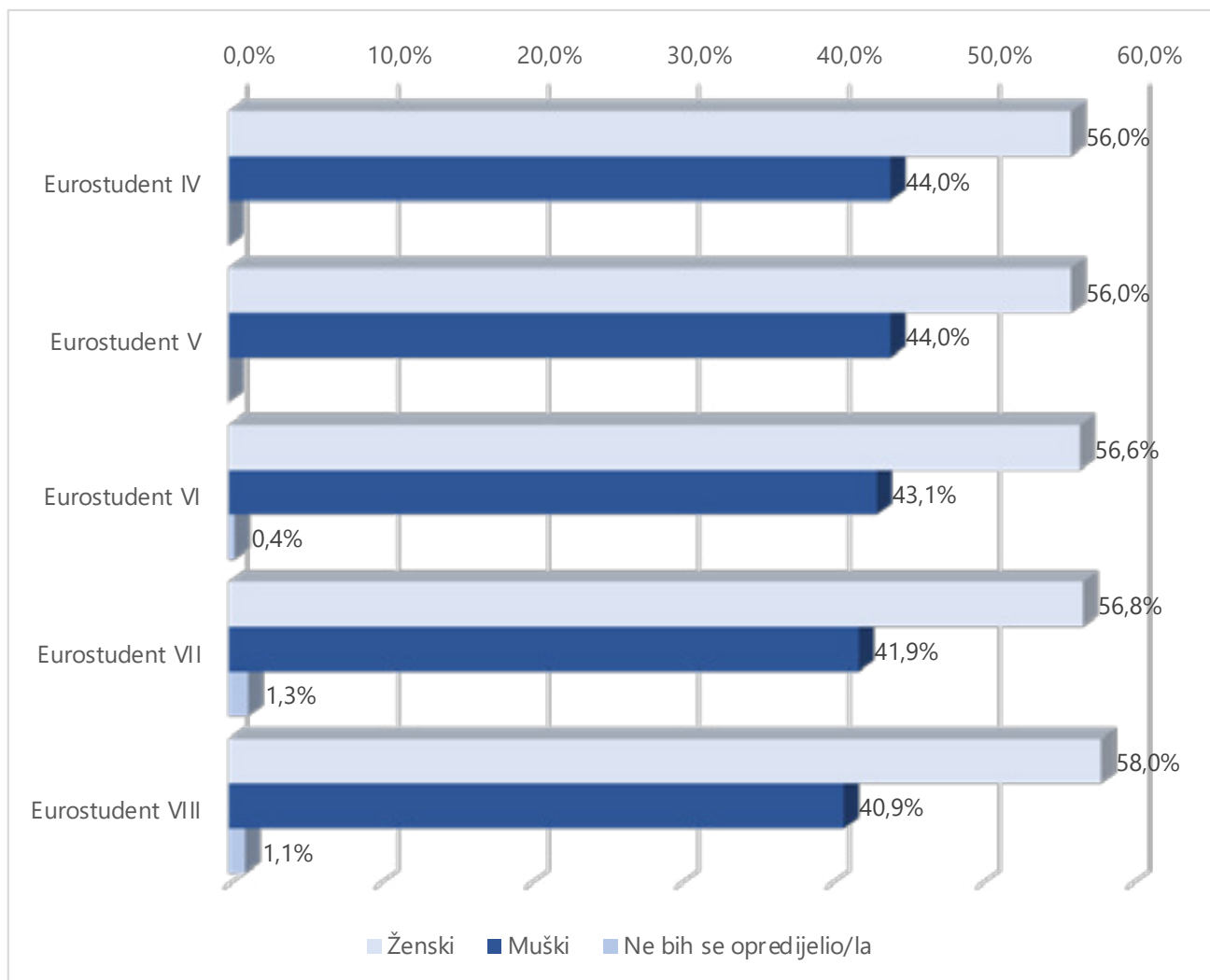
Kako je vidljivo, odnos muškaraca i žena u studentskoj populaciji je konstantan i pokazuje prevagu žena s 58 posto u odnosu na 41 posto muškaraca. Jedina istinska razlika u rezultatima proizlazi iz promjene pitanja koje od istraživanja EUROSTUDENT VI uvodi i treći mogući odgovor: „Ne bih se opredijelio/la“ koji bira 0,4% ispitanika u 2016./2017., 1,3 posto ispitanika u 2018./2019.; a 1,1 posto ispitanika u 2021./2022.⁹

⁷ Ovaj dio analiza zasniva se na anketnim podacima istraživanja EUROSTUDENT VIII.

⁸ U ovom tekstu terminološki će se činiti razlika između rodne (subjektivna identifikacija) i spolne (administrativna klasifikacija) klasifikacije u svim analizama i interpretacijama sukladno korištenoj vrsti podataka.

⁹ Nažalost, s obzirom na to da je ovaj odgovor dalo tek 18 sudionika u EUROSTUDENTU VI, 24 ispitanika u EUROSTUDENTU VII i 104 u EUROSTUDENTU VIII, nije bilo moguće provoditi adekvatne statističke testove te su ove osobe pripisane njihovoj administrativnoj kategoriji koja ih svrstava u dvije kategorije.

Slika 9 Rodna struktura studentske populacije

Rodna raspodjela nije jednaka u svim obrazovnim područjima. Već tradicionalno se neka zanimanja percipiraju kao ženska, a neka kao muška. Iako obrazloženja za dominaciju muškaraca i žena u nekim obrazovnim područjima često nalaze objašnjenja u fizički težim i lakšim poslovima koji se vežu uz pojedina zanimanja, stvarna raspodjela korespondira u puno većoj mjeri s veličinom primanja u pojedinim profesijama te su u tom smislu muškarci dominantnije bili prisutni u zanimanjima s višim primanjima.

Prema tabličnom pregledu (Tablica 2) vidljivo je da su žene iznadprosječno (više od 58% koliko im je opći udio u populaciji studenata) zastupljene u pet područja: Obrazovanje, Umjetnost i humanistika, Društvene znanosti, novinarstvo i informacije, Poslovanje, administracija i pravo i Medicina i socijalna skrb. U području Agrikultura, šumarstvo, ribarstvo, veterina nalaze se u sklopu zastupljenosti kakva je njihova zastupljenost u populaciji studenata, no tu su muškarci još uvijek ispod svog udjela u općoj populaciji studenata.

Muškarci su iznadprosječno zastupljeni u preostala četiri područja: Prirodne znanosti, matematika i statistika, Informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT), Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo i Usluge.

Nažalost, neka od područja pokrivaju neka vrlo oprečna zanimanja prema primanjima (npr. Medicina i socijalna skrb – liječnici vs. medicinske sestre i socijalni radnici) pa je iz ove raspodjele nemoguće u potpunosti očitati u kojoj mjeri je dominantni udio žena balansirana na sve tipove prihodovnih kategorija.

Takva analiza bila bi moguća jedino na znatno većim skupovima podataka, što se u slučaju analize studentske populacije može postići samo na potpunom populacijskom skupu podataka.

Tablica 2 Rodna struktura studentske populacije s obzirom na područje studija

2021./2022.	ukupno	žene	muškarci	ne bih se opredijelio/la
Obrazovanje	555	71,9%	27,7%	0,4%
Umjetnost i humanistika	667	63,1%	34,9%	1,9%
Društvene znanosti, novinarstvo i informacije	424	68,6%	30,0%	1,4%
Poslovanje, administracija i pravo	2290	67,2%	31,9%	0,9%
Prirodne znanosti, matematika i statistika	342	47,4%	49,7%	2,9%
Informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT)	562	24,9%	74,0%	1,1%
Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo	1276	35,7%	63,4%	0,9%
Agrikultura, šumarstvo, ribarstvo, veterina	243	58,8%	38,3%	2,9%
Medicina i socijalna skrb	1060	72,8%	26,0%	1,1%
Usluge	379	52,2%	47,5%	0,3%

Ipak, istraživanje EUROSTUDENT VIII je proširenjem klasifikacije obrazovnih područja na 20¹⁰ kategorija dalo podatke koji naznačuju da je izbor zanimanja s većom zaradom i društvenim ugledom još uvijek u većem udjelu muško područje interesa (Tablica 3). Detaljniji pregled pokazuje da su muškarci zastupljeniji od ukupnog prosjeka u humanističkim disciplinama, prirodnim znanostima, matematici i statistici, ICT-ju, inženjerstvu, proizvodnji i građevinarstvu te uslugama.

Očekivan nalaz, ali nedovoljno vidljiv, je da su u području studija medicina i stomatologija izjednačeni s općim udjelom u populaciji studenata, dok su ostala područja zdravstvenih profesija i socijalne skrbi još dominantnije popunjene ženama.

Time teza o većoj zastupljenosti muškaraca samo u područjima studija koji vode prema socijalno priznatim i bolje plaćenim profesijama ima jasnu empirijsku potvrdu.

¹⁰ Jedno od 20 područja obuhvaćalo je studijske programe općeg usmjerenja koji u Hrvatskoj ne postoje.

Tablica 3 Rodna struktura studentske populacije s obzirom na područje studija

2021./2022.	ukupno	žene	muškarci	ne bih se opredijelio/la
Edukacijske znanosti	40	80.0%	17.5%	2.5%
Učiteljska zanimanja	515	71.3%	28.5%	0.2%
Umjetnost	252	60.7%	37.7%	1.6%
Humanističke discipline	124	44.4%	54.0%	1.6%
Jezici	291	73.2%	24.4%	2.4%
Društvene znanosti, novinarstvo i informiranje	344	66.3%	32.3%	1.5%
Psihologija	80	78.8%	20.0%	1.3%
Poslovanje i administracija	1755	66.6%	32.5%	0.9%
Pravo	536	69.0%	30.0%	0.9%
Prirodne znanosti, matematika i statistika	342	47.4%	49.7%	2.9%
ICT	562	24.9%	74.0%	1.1%
Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo	1195	33.5%	65.7%	0.8%
Arhitektura i urbanizam	82	69.5%	29.3%	1.2%
Agrikultura, šumarstvo, ribarstvo, veterina	243	58.8%	38.3%	2.9%
Medicina, Stomatologija	304	57.6%	40.5%	2.0%
Zdravstvene profesije	631	79.1%	20.1%	0.8%
Farmacija	53	67.9%	32.1%	
Socijalna skrb i druge pomagačke profesije	71	87.3%	11.3%	1.4%
Usluge	379	52.2%	47.5%	0.3%

Dodatne razloge rodne neravnoteže prema obrazovnim područjima možemo tražiti i u nejednakoj zastupljenosti spolova u srednjoškolskom obrazovanju u kojem u strukovnim školama u većoj mjeri participiraju muškarci, dok je u gimnazijama izrazita dominacija žena. Razlika se prenosi i na visoko obrazovanje kod kojeg neki programi postoje isključivo kao sveučilišni studiji te je za njihov upis potrebno položiti državnu maturu primjerenu gimnazijskom programu. Stoga se može očekivati da će se veća zastupljenost žena u gimnazijskim programima prenijeti i na visokoškolsku razinu gdje u prvih pet širokih obrazovnih područja gotovo da nema stručnih studijskih programa: Obrazovanje, Umjetnost i humanistika, Društvene znanosti, novinarstvo i informacije, Poslovanje, administracija i pravo i Prirodne znanosti, matematika i statistika.

Drugi važan faktor moguće promjene spolne strukture studenata i studentica u pojedinim obrazovnim područjima je promjena u udjelu stručnih studija u ukupnom udjelu studenata, što bi potencijalno mogla biti korekcija favoriziranju žena zbog većeg udjela u gimnazijskoj populaciji.

U Tablici 4 može se vidjeti rodna struktura studentske populacije s obzirom na kategoriju visokih učilišta. Kao što je anticipirano u prethodnoj diskusiji, veći udio učenica u gimnazijskom obrazovanju odrazio se i na veću zastupljenost studentica na svim sveučilištima. Studentice čine značajnu većinu na Sveučilištu u Rijeci (60,0%), Splitu (66,2%) i na manjim sveučilištima (javna 62,8%, privatna 82,1%).

Na Sveučilištu u Zagrebu (57,0%) su u okviru zastupljenosti studentica u visokom obrazovanju dok su na Sveučilištu u Osijeku (53,5%) ispod opće zastupljenosti studentica u populaciji. Niti na jednom sveučilištu zastupljenost nije ispod polovice svih studenata.

Zanimljivo je istaknuti da roditeljsko ulaganje u obrazovanje djece više nije rodno neravnopravno, već je izrazitije naklonjeno obrazovanju ženske djece. Posebno se, u tom kontekstu, ističe postotak od 82,1 posto studentica na privatnim sveučilištima koji je donekle odraz strukture ponuđenih studijskih programa koji ne participiraju u važnim područjima muške dominacije: medicini i stomatologiji, inženjerstvu i tek djelomično u ICT-ju.

Veći udio muškaraca, od udjela u ukupnoj populaciji studenata, prisutan je na javnim veleučilištima (47,9%), privatnim veleučilištima (48,4%), javnim visokim školama (45,0%) i na privatnim visokim školama (53,5%). No u odnosu na prethodni val istraživanja, u ovom valu istraživanja EUROSTUDENT muškarci, iako iznad općeg prosjeka udjela muškaraca u studentskoj populaciji, više nisu u natpolovičnoj većini u tri od četiri kategorije stručnih visokih učilišta.

Tablica 4 Rodna struktura studentske populacije s obzirom na kategoriju visokih učilišta

2021./2022.	ukupno	žene	muškarci	ne bih se opredijelio/la
Sveučilište u Zagrebu	3070	57,0%	41,5%	1,5%
Sveučilište u Rijeci	911	60,0%	38,9%	1,1%
Sveučilište u Splitu	766	66,2%	32,5%	1,3%
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku	738	53,5%	45,8%	0,7%
Manja javna sveučilišta (<10 000)	794	62,8%	36,4%	0,8%
Privatna sveučilišta	195	82,1%	17,9%	
Javna veleučilišta	803	50,7%	47,9%	1,4%
Privatna veleučilišta	248	50,8%	48,4%	0,8%
Javne visoke škole	20	50,0%	45,0%	5,0%
Privatne visoke škole	254	46,5%	53,5%	

Dob upisa studenata

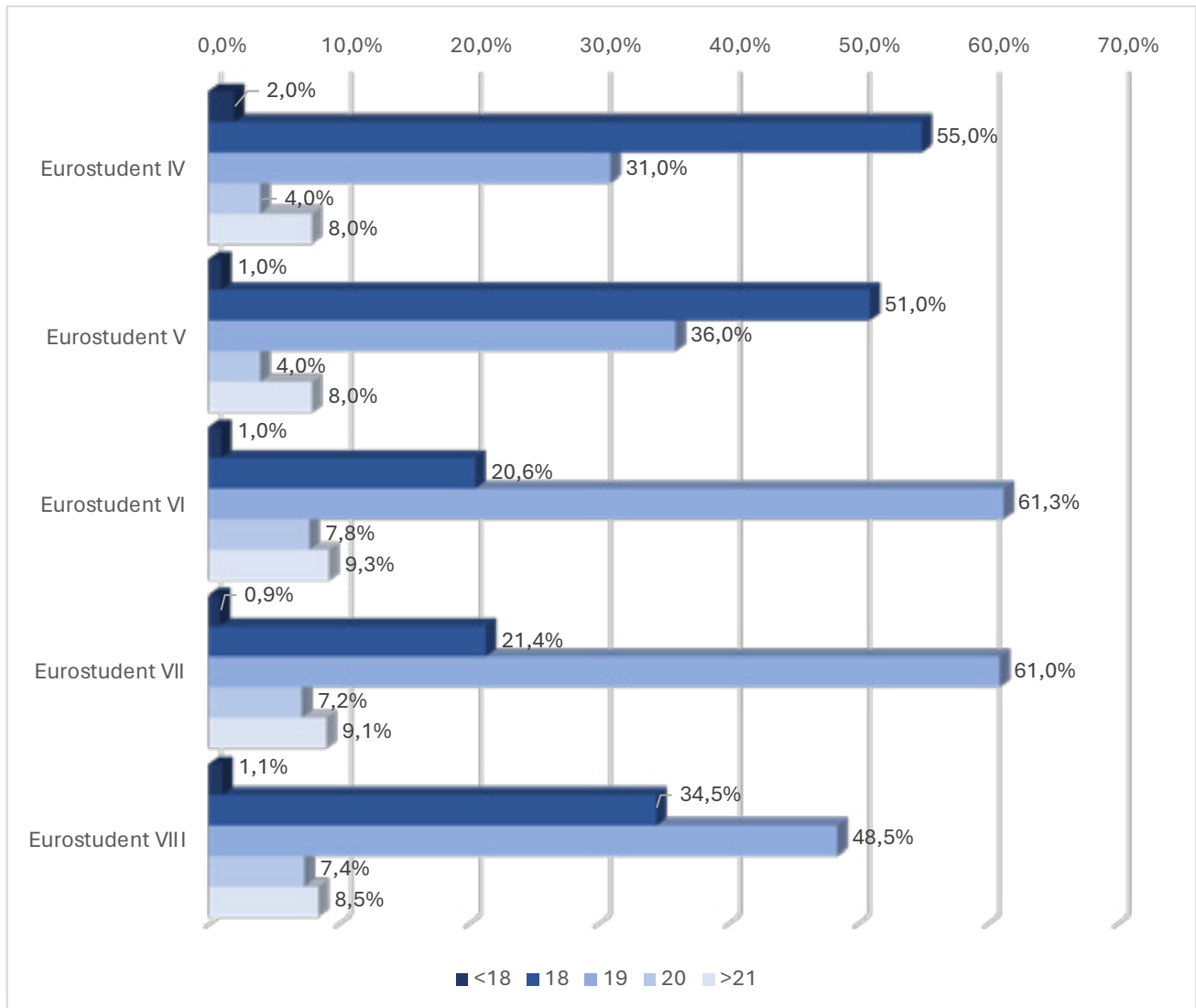
Na temelju prikupljenih podataka o godini rođenja i o godini prvog upisa na visoko učilište formirana je varijabla dobi prvog upisa studenata na visoko učilište. Vidljivo je kako se u ovom valu istraživanja EUROSTUDENT zadržava promjena u vidu povećanog udjela studenata koji ulaze u visoko obrazovanje s 19 godina i smanjen udio studenata koji počinju studij s 18 godina (Slika 10). Osnovni razlog nije promjena ponašanja u mladoj generaciji, već promjena metodologije utvrđivanja dobi pri prvom upisu koja sada češće zbog zaokruživanja rezultata ima cjelobrojni ishod od 19 godina.¹¹

Kao što se može vidjeti iz grafičkog prikaza, udio studenata sa zakašnjelom tranzicijom (dvije i više godina nakon završetka srednjeg obrazovanja) se stabilno drži na razini od 8,0 do 9,3 posto. Razlozi za tako mali broj odloženih tranzicija u visoko obrazovanje već su nekoliko puta spominjani i sastoje se u defavoriziranom položaju studenata u kasnijoj tranziciji, i u pogledu financiranja studija iz proračuna RH¹² i u pogledu rangiranja pri određivanju rang-lista za upis (najčešće se radi o osobama koje se vraćaju na državnu maturu nakon završene srednje stručne škole, što ih zbog prekida u obrazovanju stavlja u nepovoljniji položaj od učenika koji državnu maturu polažu na kraju srednjeg obrazovanja).

¹¹ Promjena je uvedena u istraživanju EUROSTUDENT VI.

¹² U zakašnjelom tranziciji u visoko obrazovanje su osobe koje su (uglavnom) već zaposlene što ih nužno, zbog usklađivanja zaposlenja i studija, vodi u modele fleksibilnijeg upravljanja studijskim opterećenjem koje je moguće samo u izvanrednom statusu studiranja.

Slika 10 Struktura studentske populacije s obzirom na dob upisa

Stoga Hrvatsku i dalje treba promatrati kao zemlju u kojoj se prelazak u visoko obrazovanje dominantno događa bez odgode nakon završetka srednje škole. Takav rezultat s pokazuje dovoljne kapacitete visokog školstva za prihvata svih zainteresiranih za studij, malu potražnju za radnom snagom s kvalifikacijama na nivou srednje škole, ali i nedovoljnu uključenost osoba koje bi s odgodom upisale studij nakon određenog razdoblja na tržištu rada (cjeloživotno učenje, dokvalifikacije). Odgođeni studij karakterističan je za zemlje koje imaju znatno veći udio osoba koje se na studij vraćaju nakon vremena provedenog u zaposlenosti, osoba koje se školuju ili doškoluju uz rad, te u zemljama koje u jednakoj mjeri financijski podupiru studij u odloženoj tranziciji bez obzira na studentski status.

Roditeljska financijska potpora kao dominantni izvor financija za studij veže se uz mlađe generacije pa se i taj element nadovezuje na postojeće odrednice. Nadalje, spori tijek ulaska u zaposlenje te niska primanja osoba koje rade sa srednjom stručnom spremom predstavljaju nepremostivu barijeru povratku u visoko obrazovanje isto kao i briga za vlastitu djecu (većina se, prema podacima DZS-a, odlučuje za roditeljstvo nakon 30. godine života). Podaci o broju studenata koji imaju djecu pokazuju da je u skupini studenata koji su u direktnoj tranziciji iz srednje škole upisali studij njih 6,6 posto postalo roditeljima u tijeku studija, s druge strane studenti s odgođenim upisom na studij su u roditeljskom statusu u 41,4 posto slučajeva.

U Tablici 5 prikazani su podaci strukture studenata po dobi prvog upisa s obzirom na studentski status. Broj studenata koji prelaze u visoko obrazovanje neposredno nakon završetka srednjeg obrazovanja povećao se za 1,9 posto, čime samo 8,5 posto novoupisanih studenata upisuje studij nakon 21. godine života. Vidljivo je kako je kod redovitih studenata većina (97,2%) onih koji su visoko obrazovanje prvi put upisali prije 21. godine, dok je kod izvanrednih studenata taj broj nešto niži (69,9%), iako je i dalje riječ o većini. Ovi podaci u odnosu na 2018./2019. predstavljaju povećanje od 1,4 posto više studenata koji ulaze u studij kao redoviti studenti, ali je pad znatno veći kod studenata koji u direktnoj tranziciji iz srednje škole ulaze na studij kao izvanredni studenti (-8,1 posto). Trend daljnjeg smanjenja odgođenog ulaska u visoko obrazovanje i dalje se nastavlja na štetu osoba koje bi u kasnijoj dobi upisale visoko obrazovanje.

Tablica 5 Struktura studentske populacije prema dobi prvog upisa s obzirom na studentski status

2021./2022.	Ukupno	Redoviti studenti	Izvanredni studenti
Ukupno	7.923	6.089	1.159
<21	91,5%	97,2%	69,9%
>21	8,5%	2,8%	30,1%

Vratimo li se na udio studenata s odgođenim ulaskom u visoko obrazovanje po visokim učilištima (Tablica 6), gotovo da možemo prepoznati poželjnost pojedinih studijskih centara, jer što je veći interes za studiranje u pojedinoj ustanovi manje je šanse da se netko tko se vraća u školovanje nakon prekida kontinuiteta obrazovanja upiše na studij takvog visokog učilišta. Prema tom pokazatelju, najmanji udio upisanih u odgođenom ulasku u visoko obrazovanje imaju velika sveučilišta, te privatna sveučilišta (vjerojatno se radi o dodatnom efektu koji izaziva cijena školovanja koju mogu pokriti samo roditelji, a ne student koji je završio srednje obrazovanje). Pri tome su na drugom kraju ljestvice: privatna veleučilišta (30,8%), javna veleučilišta (24,9%) i privatne visoke škole (13,6%). Treba naglasiti da ova potonja visoka učilišta, mogu upisivati na studij i studente sa završenom stručnom školom u trajanju od 4 godine te ne uvjetuju upis na studij polaganjem državne mature.

Tablica 6 Struktura studentske populacije prema dobi prvog upisa s obzirom na kategoriju visokih učilišta

2021./2022.	Ukupno	<21	>21
Sveučilište u Zagrebu	3476	95,9%	4,1%
Sveučilište u Rijeci	731	93,6%	6,4%
Sveučilište u Splitu	591	92,7%	7,3%
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku	1006	96,2%	3,8%
Manja javna sveučilišta (<10 000)	866	88,2%	11,8%
Privatna sveučilišta	39	94,9%	5,1%
Javna veleučilišta	950	75,1%	24,9%
Privatna veleučilišta	133	69,2%	30,8%
Javne visoke škole	27	92,6%	7,4%
Privatne visoke škole	154	86,4%	13,6%
Ukupno	7973	91,5%	8,5%

S posljednjim nalazom donekle se ipak potvrđuje intencija razvoja stručnih studija kao dominantno usmjerenih na proizvodna zanimanja i školovanje osoba koje naknadno ulaze u visoko obrazovanje, ali samo kod visokih škola, dok su veleučilišta usmjerena na ulazak u konkurenciju sa sveučilištima za mlađe studente, što se sve više pokazuje i u tendenciji pravne preregistracije veleučilišta u sveučilišta.

Socijalno podrijetlo studenata

Već spomenuta ovisnost studenata o financiranju od strane roditelja, kao i niz istraživanja koja uspjeh u školovanju povezuju s kulturnim kapitalom, dovode nas do pitanja u kojoj mjeri je studiranje povezano sa socijalnim položajem roditelja.

Tablica 7 Obrazovna struktura oba roditelja studenta prema vrsti visokog učilišta

2021./2022.	Sveučilište u Zagrebu	Sveučilište u Rijeci	Sveučilište u Splitu	Sveučilište u Osijeku	Manja javna sveučilišta	Privatna sveučilišta	Javna veleučilišta	Privatna veleučilišta	Javne visoke škole	Privatne visoke škole	Ukupno
Niže i kraće srednje obrazovanje (ISCED 0,1,2)	1,6%	1,3%	1,4%	3,5%	4,2%	0,0%	5,0%	5,6%	15,4%	0,7%	194 2,6%
Četverogodišnje srednje obrazovanje (ISCED 3)	45,2%	54,6%	53,1%	61,7%	65,8%	46,2%	66,4%	65,6%	53,8%	38,8%	4047 53,7%
Kratki studijski program (ISCED 5)	6,4%	7,8%	6,4%	4,6%	6,9%	5,1%	6,3%	7,2%	0,0%	10,1%	483 6,4%
Prvostupnik (ISCED 6)	6,2%	6,3%	9,5%	4,8%	6,0%	7,7%	7,0%	4,8%	7,7%	13,7%	488 6,5%
Magistar (ISCED 7)	28,4%	23,1%	20,2%	19,1%	10,9%	23,1%	10,0%	8,8%	15,4%	18,7%	1620 21,5%
Doktor znanosti (ISCED 8)	12,2%	6,9%	9,3%	6,2%	6,1%	17,9%	5,4%	8,0%	7,7%	18,0%	705 9,4%
Ukupno	3311	683	559	949	814	39	892	125	26	139	7537

Analiza strukture obrazovanosti roditelja (agregirani podatak obrazovanja oba roditelja) studenata prema pojedinim vrstama visokih učilišta ne pokazuje raspodjelu koja bi jasno diferencirala dostupnost visokih učilišta studentima iz obitelji različitog obrazovnog podrijetla (Tablica 7). U prvom redu treba primijetiti da je struktura obrazovanosti roditelja znatno iznad prosjeka za opću populaciju u Hrvatskoj. Iako izostanak nižih stupnjeva obrazovanja ne čudi jer su oni uglavnom vezani uz stariju populaciju (60+), udio kategorija najvišeg obrazovanja je znatno veći te je zastupljenost kategorija visokog obrazovanja veća od najrazvijenije urbane sredine u RH, Zagreba. Stoga se jasno može zaključiti da je visoko obrazovanje ipak manje dostupno studentima koji dolaze iz obitelji s nižim obrazovanjem roditelja.

Međutim, među tipovima visokih učilišta ne postoje razlike koje bi znatnije odstupale od opće obrazovne strukture roditelja sadašnjih studenata. Stoga se manje varijacije u zastupljenosti roditelja studenata prema pojedinim tipovima visokih učilišta prije mogu pripisati obrazovnoj strukturi lokacije sjedišta visokog učilišta negoli sustavnoj politici promicanja visokog obrazovanja za studente iz slabije obrazovanih obitelji ili diskriminacijskoj politici koja favorizira studente iz obrazovnijih obitelji.

Radi usporedbe strukture obrazovanja po sjedištima visokih učilišta prikazani su udjeli stupnjeva obrazovanja roditelja za pojedine lokacije (Tablica 8).

Tablica 8 Pregled strukture prosječne obrazovanosti roditelja studenata prema lokacijama visokih učilišta

2021./2022.	Zagreb	Rijeka	Split	Osijek	Manja javna sveučilišta (Zadar, Pula, Dubrovnik, Varaždin, Koprivnica)	Javna veleučilišta (Vukovar, Velika Gorica, Zaprešić, Karlovac, Šibenik, Gospić)	Ukupno
Niže i kraće srednje obrazovanje (ISCED 0,1,2)	1,8%	1,3%	2,2%	3,4%	3,6%	5,6%	2,4%
Četverogodišnje srednje obrazovanje (ISCED 3)	45,3%	54,1%	53,1%	61,5%	64,1%	71,0%	52,9%
Kratki studijski program (ISCED 5)	6,8%	7,7%	6,1%	4,8%	6,7%	4,0%	6,5%
Prvostupnik (ISCED 6)	6,2%	6,7%	9,0%	5,0%	6,4%	5,6%	6,3%
Magistar (ISCED 7)	27,4%	22,9%	20,2%	19,1%	13,1%	8,3%	22,3%
Doktor znanosti (ISCED 8)	12,5%	7,3%	9,4%	6,3%	6,1%	5,6%	9,6%
Ukupno	3534	700	554	922	1164	252	7126

U prilog interpretaciji prema lokaciji visokog učilišta ide i procjena materijalnog stanja roditelja koju studenti za sve stupnjeve visokog obrazovanja roditelja ocjenjuju podjednako, te se samo studenti čiji roditelji nisu studirali pozicioniraju u kategoriju iznimno ispodprosječnog ili ispodprosječnog materijalnog stanja. Kako se radi o subjektivnoj procjeni materijalnog stanja, studenti iz manjih sredina uspoređuju se s drugim stanovnicima vlastitog mjesta boravka te svaka urbana sredina ima svoja mjerila sidrenja prosjeka bazirana na usporedbi s bližom okolinom.

Studenti s djecom

Studenti koji imaju djecu zastupljeni su u studentskoj populaciji s 9,5 posto. U analizi studijskog opterećenja studenata-roditelja treba razdvojiti skupinu studenata koji su u visoko obrazovanje ušli neposredno nakon srednje škole i studente koji se vraćaju u visoko obrazovanje nakon višegodišnjeg iskustva sa zaposlenjem. Operativno se u analizama najčešće kao razdjelnica koristi dob od 30 godina. Za studente mlađe od 30 godina s obzirom na formalno trajanje visokog obrazovanja, kao i realno znatno duže vrijeme studiranja, može se očekivati da roditeljstvo uz aktivni studentski status predstavlja veliko opterećenje i podijeljeno vrijeme dostupno za studiranje i vrijeme za brigu o djetetu.

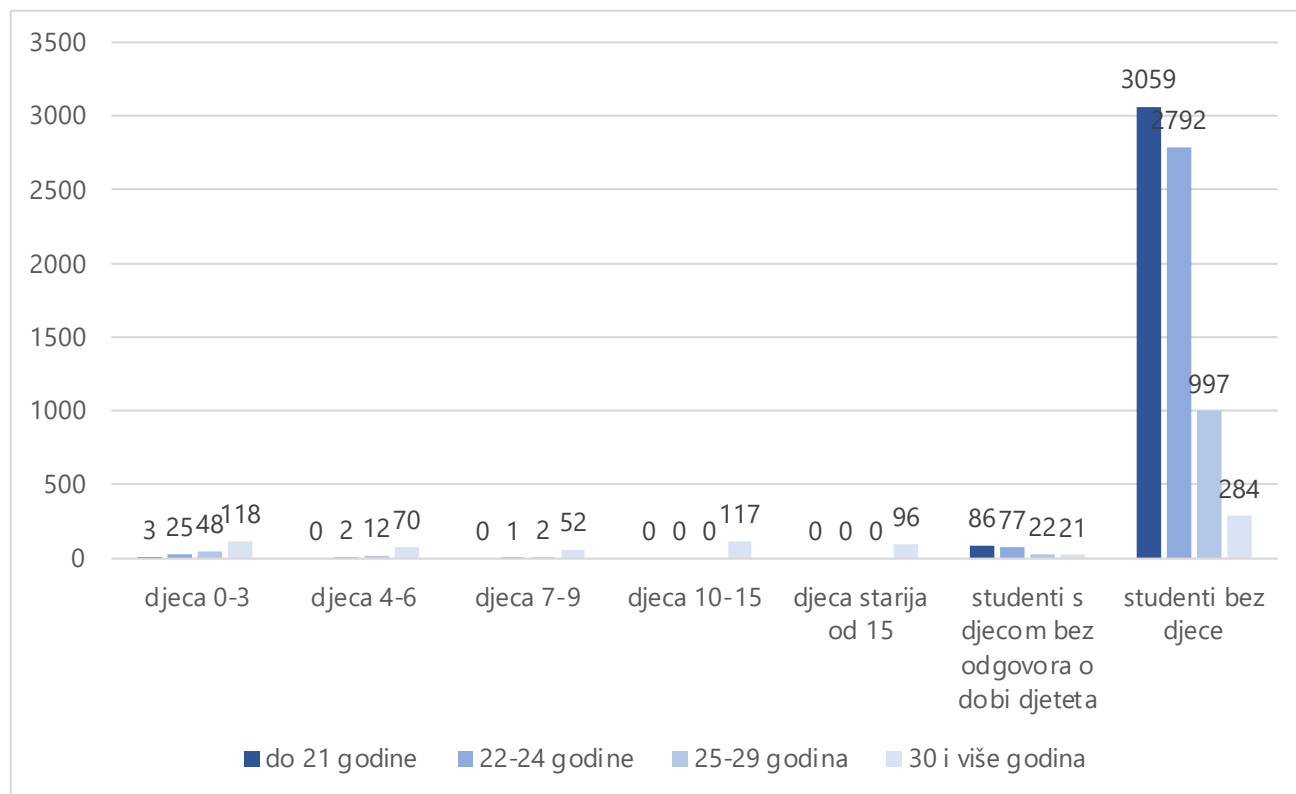
S druge strane, studenti stariji od 30 godina uglavnom predstavljaju skupinu, doduše u hrvatskom visokom obrazovanju malobrojnu, koja ulazi u studij nakon dužeg iskustva u zaposlenju i moguće je i zasnivanju obitelji i roditeljstvu koje je u dobi studiranja implicitno podrazumijevalo djecu starije dobi (Slika 11).¹³

Ako se odvoje studenti koji su u trenutku provođenja istraživanja bili u dobi mlađoj od 30 godina (90,4% svih studenata), broj studenata koji su roditelji je 3,5 posto (studentice 2,7%, studenti 0,9%). Roditeljstvo se odnosi na djecu dobi do 3 godine.

¹³ U slikama nisu korišteni postoci već apsolutne brojke zbog malenog broja analiziranih osoba.

Kod skupine studenata starijih od 30 godina (9,6% svih studenata) u statusu roditelja je 6,0 posto ukupnog broja studenata. Tako da je u ovome malom segmentu populacije studenata 62,5% studenata u roditeljskom statusu, a 37,5% bez djece. Pri tome je dob najmlađe djece ove skupine roditelja ravnomjerno raspoređena na sve maloljetničke i odrasle dobne skupine.

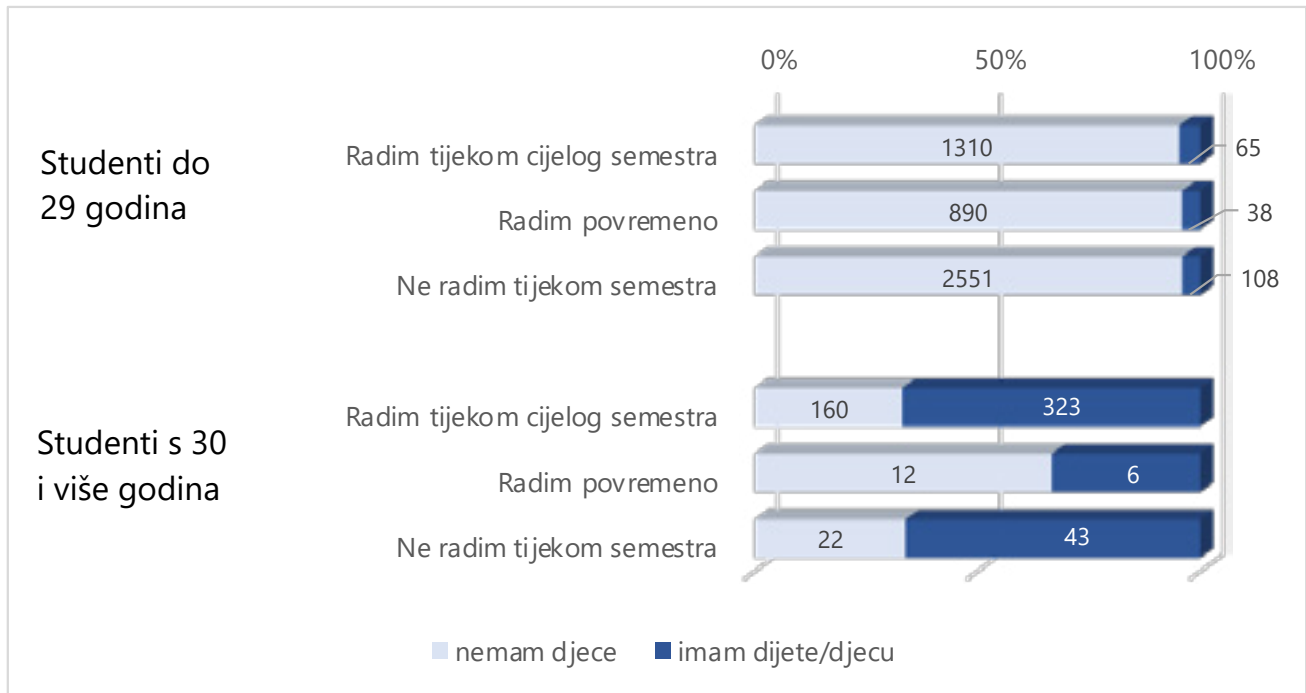
Slika 11 Roditeljstvo u vrijeme studija za različite dobne skupine studenata i različitu dob djece

Pregledom učestalosti roditeljstva u vrijeme studija na osnovi slikovnog prikaza (Slika 11) nameće se samo jedan zaključak: roditeljstvo u vrijeme studija nije u visokom obrazovanju uobičajeno. Dva su razloga: studentska populacija je većinom skupina koja direktno iz srednjeg obrazovanja prelazi u visoko obrazovanje i sustav studiranja nije primjeren za rano roditeljstvo, kako po ritmu studiranja tako i po izvorima financiranja u vrijeme studija. Primjereniji model za rano roditeljstvo u vrijeme studija bio bi omogućavanje manjeg opterećenja u studiju, koje je moguće samo u studiju u izvanrednom statusu, za studente u roditeljskom statusu uz zadržavanje statusa redovitog studenta.

Stoga je zaključak da studenti mlađi od 30 godina koji su postali roditelji ne mogu svoja sredstva za studij dopunjavati povremenim radom jer su zauzeti brigom za djecu, što u velikoj mjeri otežava financiranje studija. Za razliku od toga studenti stariji od 30 godina balans brige o djeci, rada u vrijeme studija i studiranja lakše postižu zbog odrasle djece (Slika 12).

Slika 12 Roditeljstvo i rad u vrijeme studija za različite dobne skupine studenata

Studenti obrazovni migranti

Studenti koji dolaze studirati u Hrvatsku iz drugih zemalja mogu imati problema u prilagodbi sustavu obrazovanja. Iako se i domaći studenti u prelasku u visoko obrazovanje prilagođavaju drukčijem načinu organizacije poučavanja, provjeri postignuća i povećanim zahtjevima, smatra se da strani studenti imaju dodatne poteškoće u obliku prilagodbe na uvjete života, sustav obrazovanja i razumijevanje jezika. U tom elementu prilagodbe na kulturne različitosti ključni element prilagodbe je integracija u studentsku populaciju. No dio prilagodbi vezanih uz udaljenost i podršku primarne obitelji ostaje kao trajni problem. Čak i studenti kojima su roditelji migrirali u Hrvatsku vrlo često imaju dodatne poteškoće u prilagodbi zbog nepotpune adaptacije svojih roditelja na novu sredinu.

Hrvatski sustav visokog obrazovanja od osamostaljenja Hrvatske izgubio je dio studenata koji su dolazili iz drugih zemalja bivše države kojima je u to vrijeme bio olakšan pristup visokom obrazovanju u Hrvatskoj kao građanima iste države. Nakon osamostaljenja sustav visokog obrazovanja je u priličnoj mjeri zatvoren te je broj stranih studenata doveden na minimalne udjele.

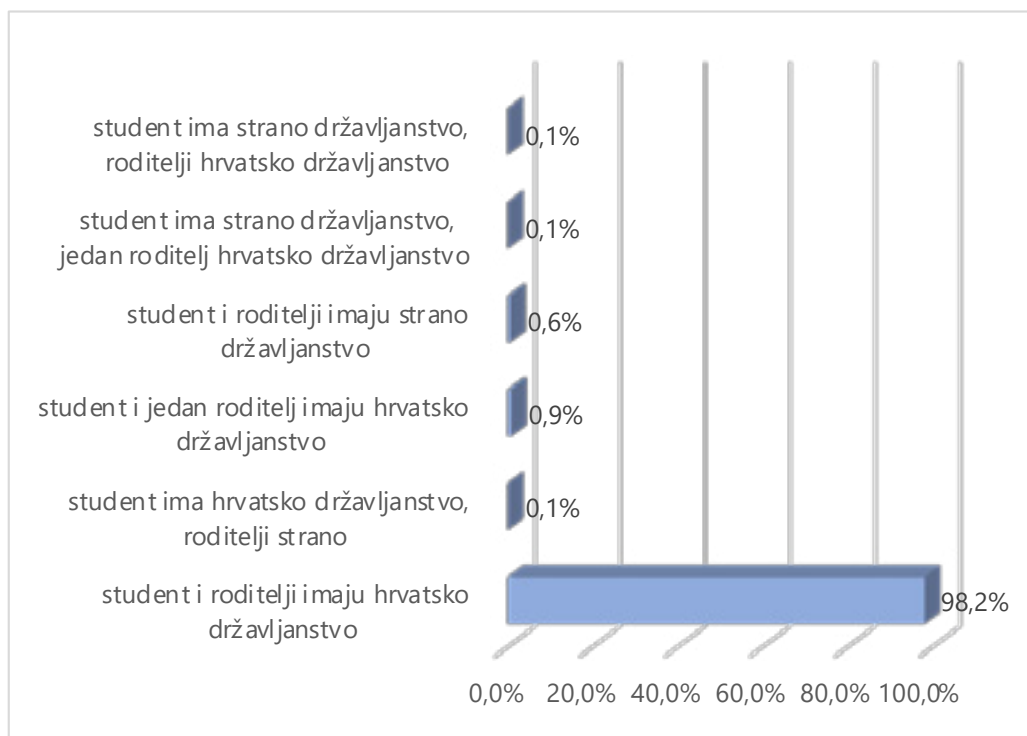
Jedini stalni priljev „stranih studenata“ bio je prisutan iz Bosne i Hercegovine gdje je Hrvatska vodila posebnu brigu da se građani Bosne i Hercegovine hrvatske nacionalnosti obrazuju u Hrvatskoj pod jednakim uvjetima kao i studenti iz Hrvatske.

Uz to, Hrvatska je omogućavala i visoko obrazovanje studentima koji dolaze iz drugih zemalja, a pripadaju hrvatskom etničkom korpusu, bilo da su druga ili treća generacija Hrvata koji su se naselili u drugim zemljama. Tretman ovog dijela studenata varirao je tijekom vremena i u pogledu mjera koje se primjenjuju, od prioritarnih upisa i oslobađanja od plaćanja školarine do tretiranja ovih studenata kao osoba koje plaćaju svoj studij.

U novije vrijeme, od ulaska Hrvatske u članstvo Europske unije, pojavljuje se i treći tip stranih studenata koji upisuju studijske programe na engleskom jeziku, te koriste pogodnosti harmonizacije profesionalnih diploma u reguliranim profesijama za cijelo područje EU-a. Takvi studenti su uglavnom državljani zemalja članica EU-a, nisu etnički i jezično povezani s Hrvatskom te koriste ekonomski povoljnije uvjete studiranja u Hrvatskoj u odnosu na zemlju podrijetla. Ovaj oblik studiranja posebno je prisutan u medicini, stomatologiji i ekonomiji, gdje studiji medicine na Sveučilištu u Splitu i Sveučilištu u Zagrebu već imaju znatnu međunarodnu vidljivost. Ukupno je na engleskom jeziku u 2021./2022. studiralo 158 studenata (Slika 13). Izvan studijskih programa na engleskom jeziku postoje posebne kvote za studente strane državljanke, no one su po broju iznimno malene. Istraživanje EUROSTUDENT VIII nije moglo obuhvatiti studente koji ne govore hrvatski jezik, tako da će obuhvat stranih studenata uglavnom reflektirati brojnost studenata koji govore hrvatski jezik i studiraju na hrvatskom jeziku.

Prema rezultatima anketnog istraživanja 97,4 posto studenata rodilo se u Hrvatskoj, a hrvatsko državljanstvo ih ima 99,2 posto. Većina studenata dolazi iz obitelji u kojoj student i roditelji imaju hrvatsko državljanstvo (98,2%), studenti koji imaju državljanstvo i jedan roditelj ima, a drugi nema državljanstvo RH su prisutni u 0,9 posto slučajeva, a studenti koji imaju državljanstvo RH, a roditelji im nemaju državljanstvo su vrlo rijetki (0,1%). Administrativno gledano, svi oni imaju pravo na potporu MZOM-a za redovito studiranje bez plaćanja. Studenti sa stranim državljanstvom su vrlo rijetki: studenti čija oba roditelja nemaju državljanstvo RH (0,6%), studenti kojima jedan roditelj ima državljanstvo RH (0,1%) te studenti kojima oba roditelja imaju državljanstvo RH (0,1%).

Slika 13 Državljanstvo studenta i roditelja za studente koji studiraju na hrvatskom jeziku

Iako se radi o minimalnim udjelima, u kojima istraživanje na uzorku može pogriješiti u procjeni udjela, vidljivo je da se prostor visokog obrazovanja u RH ipak otvara za studente koji dolaze iz drugih zemalja, ali je glavna prepreka znanje hrvatskog jezika. Dodatna poteškoća je i pravo na subvencioniranu školarinu koja, u visokim učilištima kojima je osnivač država, nije velika, ali ipak predstavlja trošak za studenta.

Studenti s poteškoćama

Jedan od stalnih ciljeva istraživanja EUROSTUDENT je provjeriti u kojoj mjeri je visoko obrazovanje dostupno osobama s fizičkim ili psihičkim poteškoćama. Osnovni razlog interesa za ovu temu je unaprijediti podršku osobama s teškoćama kako one ne bi bile isključene iz obrazovnog procesa zbog prepreka koje nisu vidljive osobama koje poteškoće nemaju.

Pristup istraživanja EUROSTUDENT VIII u anketnome mjerenju udjela osoba s poteškoćama je detektirati sve osobe s bilo kojim oblikom ograničenja, te nakon toga uz subjektivnu procjenu ispitanika utvrditi predstavlja li poteškoća ograničenje u studiranju i koliko je poteškoća vidljiva drugim osobama. Ovakav pristup omogućuje znatno širu detekciju potencijalnih problema i pokušava izbjeći ograničenja koja se pojavljuju kod osoba koje skrivajući svoje poteškoće pokušavaju izbjeći stigma.

U ukupnoj populaciji studenata zahvaćenoj ovom anketom 4,1 posto se izjašnjava da im je zdravlje loše ili vrlo loše. U izjašnjavanju o mogućim zdravstvenim ograničenjima 22,6 posto prijavljuje jedno ili više ograničenja, dok 77,4 posto iskazuje da nema nikakvih ograničenja.

Tablica 9 Studenti s poteškoćama prema tipu poteškoće

Imaju poteškoće	2018./2019.	2021./2022.
kronična fizička bolest	5,0%	5,5%
psihički poremećaj	3,6%	7,3%
teškoće pri kretanju	1,0%	0,9%
oštećenje vida ili sluha	5,4%	5,6%
teškoće učenja (npr. disleksija, ADHD)	1,5%	2,1%
neki drugi dugotrajni zdravstveni problemi, funkcionalno ograničenje ili oštećenje	8,4%	7,0%

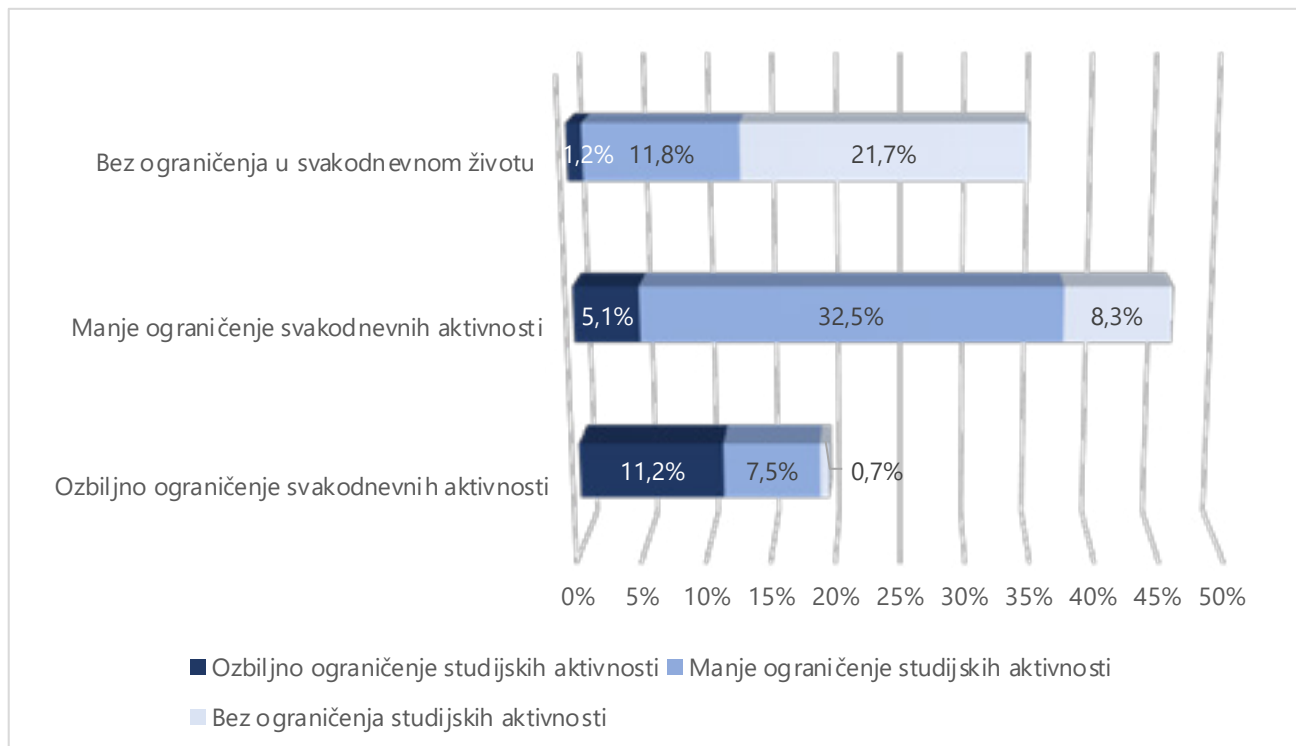
Među poteškoćama koje iskazuju studenti nema većih razlika u odnosu na prethodno istraživanje (Tablica 9), osim u pogledu psihičkih poremećaja koji su se povećali u udjelu za 3,7 posto (s 3,6% na 7,3%).

Kako drugi oblici iskazanih poteškoća nisu značajnije rasli (što bi bio indikator promjene u općem stavu i/ili metodologiji mjerenja), povećanje broja psihičkih poremećaja treba pripisati stresnim događajima koji su se dogodili između dva istraživanja (Covid-19 pandemija i *lock-down* kao odgovor na pandemiju, te potresi u Zagrebu i Banovini) te frekventnijem pojavljivanju tema mentalnog zdravlja u javnim medijima.

Kada studenti koji su se izjasnili da imaju zdravstvene poteškoće procjenjuju koliko im poteškoće stvaraju probleme u svakodnevnom životu i u studiranju, 21,7 posto studenata izjavljuje da im ograničenja ne zadaju probleme ni u svakodnevnom životu niti u studiranju (Slika 14).

Kao druga krajnost se izdvajanja 11,2 posto studenata koji, zbog svojih ograničenja, imaju ozbiljne probleme i u svakodnevnim aktivnostima i u studiju.

Slika 14 Utjecaj teškoća na studiranje i svakodnevni život

Najveći utjecaj na studiranje imaju psihički poremećaji, koju kao ozbiljno ometanje studijskih aktivnosti ističe 34,3 posto studenata, dok dodatnih 58,9 posto smatra da ih isto ograničenje ometa u studiranju u manjoj mjeri. Drugo po utjecaju na poteškoće studiranja je ograničenje vezano uz kretanje čiji utjecaj je ozbiljno ometanje u 27,9 posto studenata s poteškoćama, a djelomično ometanje u 60,7 posto.

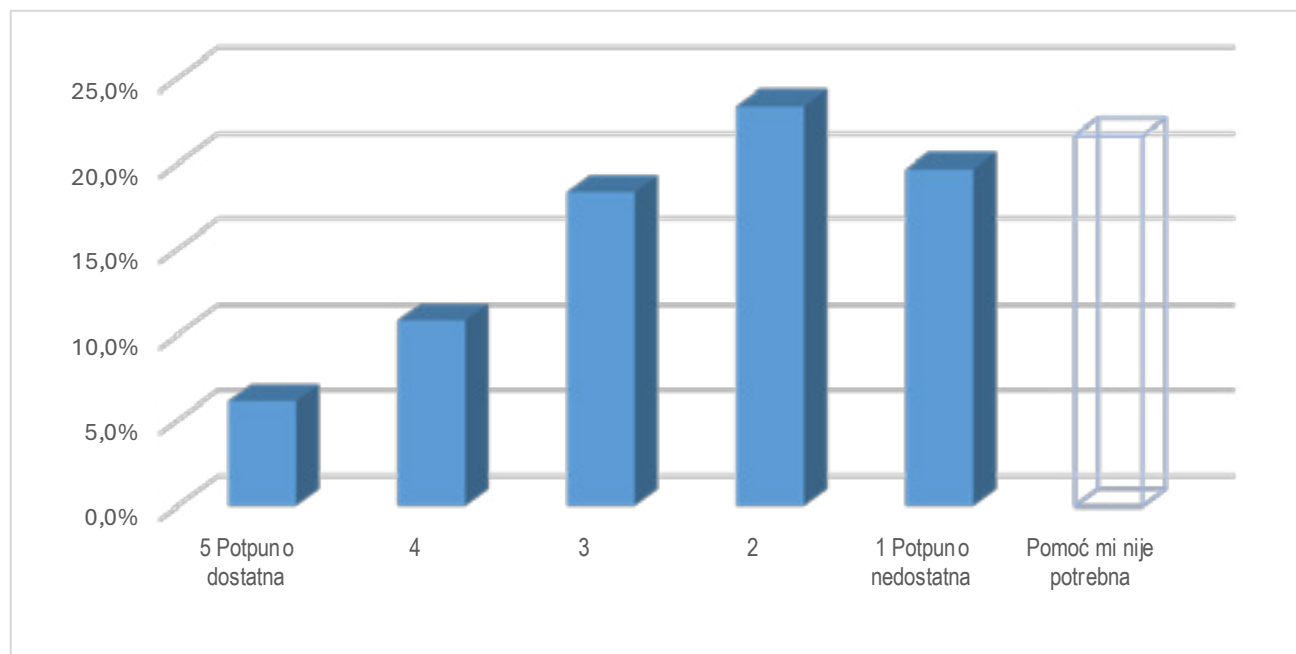
Ostala ograničenja predstavljaju ozbiljan problem za manje od 20 posto studenata koji su iskazali pojedini tip ograničenja.

U ukupnoj procjeni podrške koju dobivaju od visokih učilišta u prevladavanju ograničenja izazvanih njihovim poteškoćama studenti su uglavnom vrlo kritični (Slika 15). Iako se udio studenata koji su dobili potpunu podršku povećao sa 6,1 na 7,9 posto, broj onih koji ocjenjuju da im je podrška visokog učilišta potpuno izostala se povećao s 21,7 na 23,1 posto.

Pretpostavlja se da je podrška povećanom broju studenata s psihičkim poteškoćama ipak bila nedostatna kako s obzirom na prepoznavanje problema, tako i s obzirom na kapacitete za pomoć, što pokazuje da je podrškom 31,1 posto potpuno nezadovoljnih studenata i samo 4,8 posto potpuno zadovoljnih studenata podrškom koju su dobili od visokog učilišta.

Treba naglasiti da je prepoznavanje poteškoća studenata od strane sustava bilo znatno otežano u vrijeme Covid-19 pandemije zbog prelaska na online nastavu koja nije davala dovoljno uvida u stanje studenata kakvo nastavnici imaju u direktnom kontaktu.

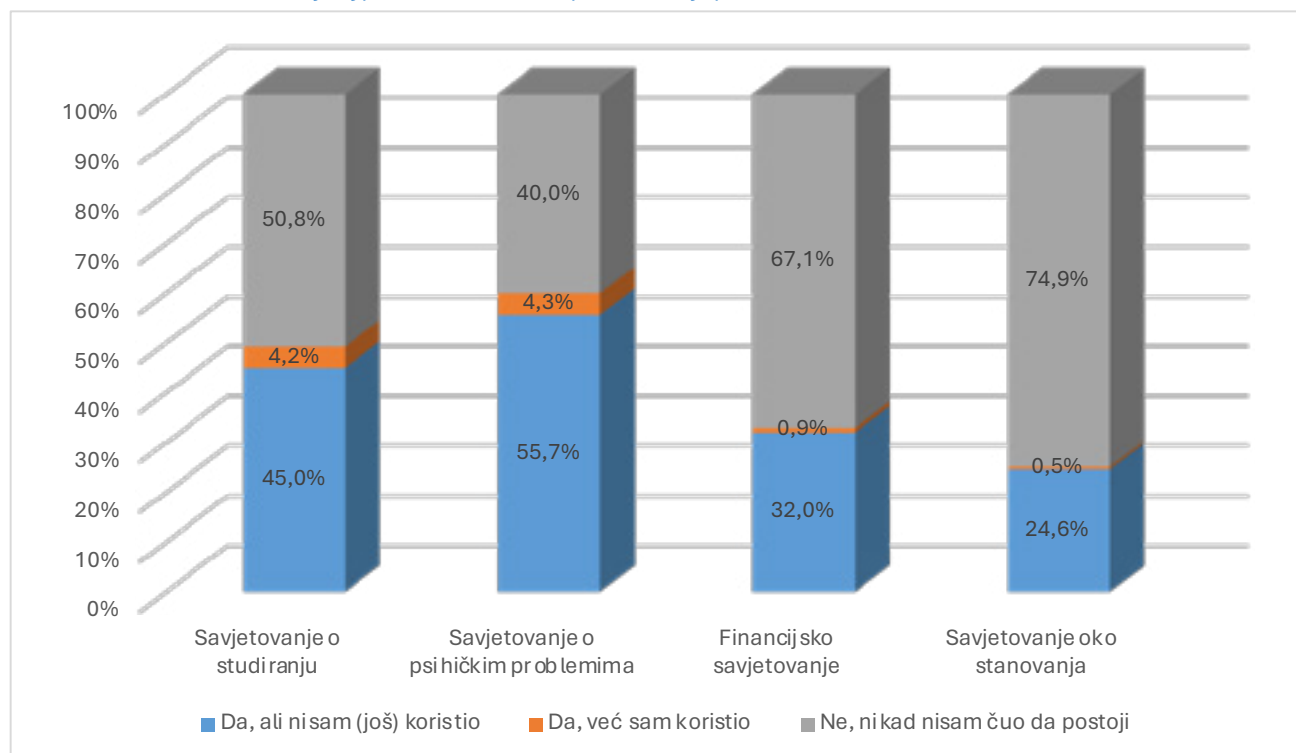
Slika 15 Ocjena pomoći koju pruža visoko učilište u prevladavanju poteškoća

Institucijsko savjetovanje o teškoćama u vrijeme studija u visokim učilištima, sveučilištima ili MZOM-u u mnogim elementima još uvijek nije vidljivo studentima.

Primjeri mentora savjetnika (studenta ili nastavnika), centara za pomoć osobama s invaliditetom, centara za psihološku pomoć ili pomoć u učenju još uvijek su u začetku i nedovoljno kadrovski ekipirani. Stoga je zanimljivo, pogotovo u kontekstu povećanog broja studenata s psihičkim poteškoćama, ocijeniti kakva je vidljivost službi za pomoć studentima (Slika 16).

Slika 16 Informiranost o institucijskoj pomoći studentima u prevladavanju poteškoća

Iz grafičkog prikaza mogu se izvući dva neupitna zaključka:

1. vidljivost institucijske podrške u osobnim poteškoćama raste s potrebama studenata, no ne i korištenje tih oblika pomoći;
2. institucijska pomoć oko financijskog i stambenog savjetovanja uglavnom je nevidljiva (vjerojatno svedena na oglašavanje MZOM-a o stipendiranju i potpori za studentski smještaj) i korištena u vrlo malom broju slučajeva.

Koncepcija pomoći još uvijek se zasniva na rješavanju individualnih problema u studiranju i ograničenjima medicinske prirode, dok su materijalni problemi prepušteni roditeljima studenata.

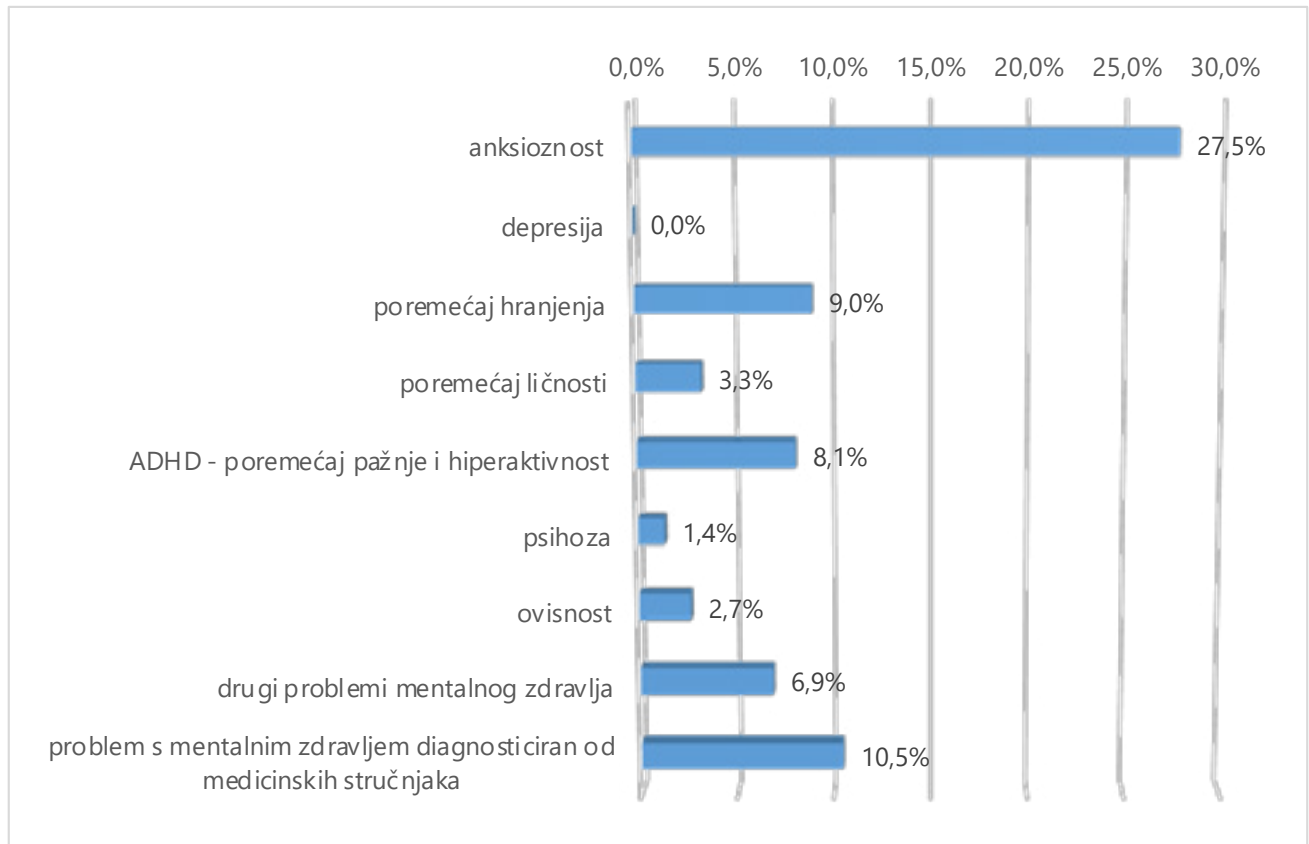
Psihičko stanje studenata

Povećani udio psihičkih poteškoća studenata i potrebe za savjetovanjem o psihičkim poteškoćama postavljaju u fokus „mentalno stanje“ studentske populacije neposredno nakon epidemije Covid-19, protuepidemijskih mjera u vidu ograničenja direktnih kontakata s drugim osobama, prelaska nastave na učenje na daljinu te potresi u Zagrebu i Banovini. Istraživanje EUROSTUDENT VIII provedeno je u proljeće 2022., godinu dana nakon početka masovnog cijepljenja protiv korona virusa i još uvijek nesanimiranim posljedicama potresa u Zagrebu i Banovini.

Pregled iskazanih psihičkih problema (Slika 17) u prvom redu izdvaja anksioznost kao najčešći poremećaj koji iskazuje 27,5 posto studenata, što je atipično za dobnu skupinu na kojoj je istraživanje provedeno. Uobičajeni problemi za životno razdoblje studenata koji nastavljaju visoko obrazovanje neposredno nakon srednjeg, u odnosu na anksioznost znatno su manje izraženi: poremećaj hranjenja (9,0%), poremećaji pažnje (8,1%) ili ovisnost (2,7%), što upućuje na to da psihički problemi ne proizlaze iz ponašanja koje je u početku poremećaj pod kontrolom osobe, već upravo suprotno – poremećaj proizlazi iz doživljaja nemogućnosti da osoba upravlja situacijom u kojoj se nalazi. Stoga se geneza velikog udjela anksioznosti kod studenata može u velikoj mjeri pripisati „višoj sili“: epidemiji i potresima.

Zabrinjava podatak da su samo 10,5 posto psihičkih problema studenata dijagnosticirali stručni zdravstveni ili psihoterapijski djelatnici, što vjerojatno vodi do povećanja problema studenata jer se radi o poremećajima s kojima se pojedinac ne može boriti bez stručne pomoći.

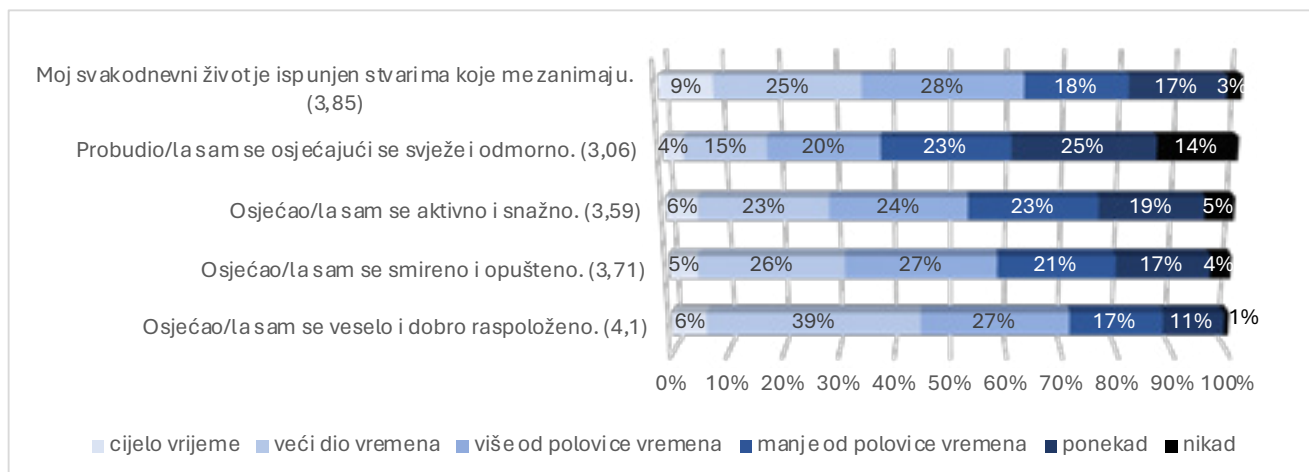
Slika 17 Prijavljeni problemi s psihičkim zdravljem

Kako se pokazalo u samodeklariranim poteškoćama, mjerenje depresivnih simptoma nije pokazalo značajni odsklon prema depresivnim stanjima (Slika 18). Studenti se uglavnom osjećaju prosječno na svim indikatorima, te je prosječna vrijednost 3,66 na skali u kojoj 1 predstavlja najveću depresiju, a 6 najpoletnije raspoloženje (sredina skale 3,5). Time je barem otklonjena briga da je manjak direktnih ljudskih kontakata i supstitucija online kontaktima ostavio trajne posljedice na psihička stanja studenata.

Sličan rezultat pokazuju i iskazi studenata u pogledu osjećaja sreće u kojem na skali od 1 do 5 studenti iskazuju iznadprosječnu vrijednost od 3,68.

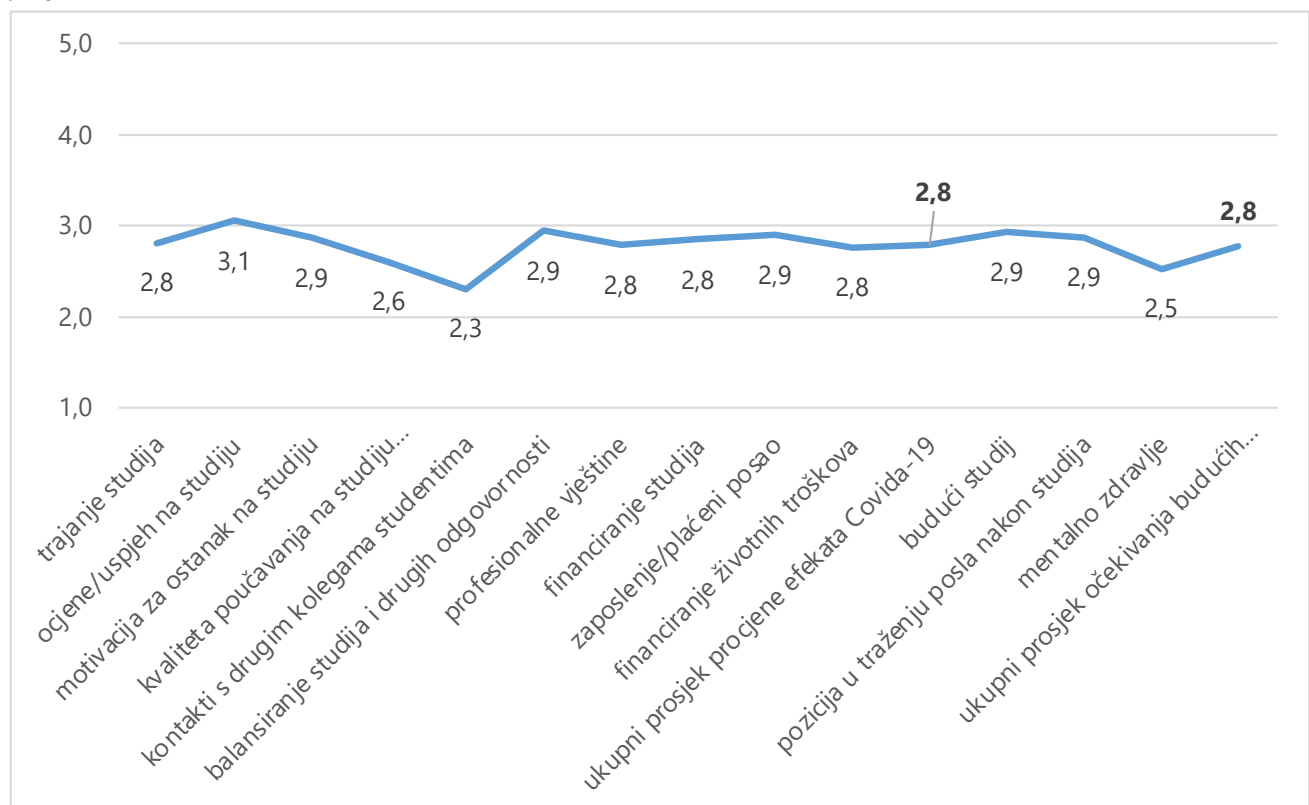
Slika 18 Indikatori depresivnosti kod studenata

Procjene utjecaja pandemije Covid-19 na studiranje su za nijansu negativnije i uglavnom se kreću u zoni ocjena blago negativnih utjecaja (2-3 na skali od 5 stupnjeva), (Slika 19). Ukupni prosjek dotadašnjih efekata procijenjen je s ocjenom 2,79, a procjena budućih efekata s 2,78.

Od aktualnih efekata najnegativnija je ocjena kvalitete kontakata s kolegama studentima (2,31), dok je najnegativnije očekivanje od budućih posljedica pandemije vezano uz mentalno zdravlje (2,52).

Slika 19 Prosječne procjene dosadašnjih očekivanja i očekivanja budućih posljedica pandemije Covid-19 (5 = pozitivni efekti, 1 = negativne posljedice)

Vratimo li se u zaključku poglavlja na povećanu anksioznost studenata, nameće se zaključak da je anksioznost u većoj mjeri posljedica potresa koji su 2020. zadesili Hrvatsku nego pandemije koronavirusa.

5.

**MATERIJALNI UVJETI
STUDIRANJA**

5. Materijalni uvjeti studiranja

Kako što je već istaknuto u opisu demografske strukture i opisu populacije studenata, obuhvat populacije mladih u dobi za školovanje povećava se zbog demografskog deficita koji Hrvatska ima već nekoliko desetljeća iako su generacije koje dolaze u dob kada bi mogle ući u visoko obrazovanje sve malobrojnije. Tako ulazak u visoko obrazovanje sve manje predstavlja barijeru za stjecanje visokog obrazovanja.

Ako ta barijera još postoji, ona je pomaknuta na niže stupnjeve obrazovanja i napuštanje školovanja u srednjoj školi. Stoga dostupnost visokog obrazovanja sve više ovisi i o uvjetima života i materijalnoj potpori u vrijeme studija.

Hrvatska je iz zemlje koja je bila orijentirana na samo nekoliko centara visokog obrazovanja i modela u kojem se smještaj studenata zasnivao na studentskim domovima ili privatnom iznajmljivanju stanova, u proteklom razdoblju učinila mnogo na razvoju mreže visokih učilišta, što je povećalo dostupnost i priuštivost studiranja studentima iz manjih sredina te omogućilo i studiranje uza zaposlenje, što je zasad još uvijek slabo rašireno. No bez obzira na napredak u prostornom širenju, ugled starih institucija, širina ponuđenih studijskih programa, kapaciteti broja studenata i poželjnost sveučilišnih studija ipak usmjeravaju interes studenata na upis na studije u velikim gradovima.

Drugi veliki faktor privlačnosti studija u velikim sveučilišnim centrima je brojnost studentske populacije koja život studenata, infrastrukturnu potporu i integraciju u studentski život čini lakšom, a integraciju u akademsku zajednicu snažnijom.

U dihotomiji blizine i pristupačnosti nasuprot prestižu i raznovrsnosti, analiza materijalnih uvjeta studiranja bit će usmjerena na četiri opsežna područja: stanovanje, prihode, troškove i rad u vrijeme studija.

Prostorni raspored i migracije na studij izvan mjesta boravka

Spomenuto prostorno širenje mreže visokih učilišta ima odraza na prostorni raspored i tip smještaja studenata u vrijeme studija. Tradicionalni pristup odlaska na studij u velike sveučilišne centre stavljao je u nepovoljan položaj studente izvan velikih sveučilišnih centara, pogotovo ako su dolazili iz obitelji slabijeg imovinskog statusa. Studentski domovi kao oblik subvencioniranog stanovanja nikada nisu uspjeli doseći potrebe za tim tipom smještaja, te su balansirali između socijalnih kriterija i uspješnosti studiranja.

Kako ova dva kriterija idu u suprotnim smjerovima, što lošiji materijalni uvjeti studenta to slabiji uspjeh na studiju, potpuna socijalna komponenta ovog modela je uvijek bila kompromis između dostupnih kapaciteta i uvjetovanja smještaja uspješnošću. Razvoj mreže visokih učilišta povećao je broj centara u kojima je moguće studirati i osnivanjem sveučilišta i razvojem visokih učilišta koja provode stručno visoko obrazovanje, ali se suočio s problemima nedovoljno razvijene infrastrukture (smještaj i studentska prehrana) te, vrlo često, nedovoljnom transportnom infrastrukturom za komutaciju prema manjim naseljima iz kojih su dolazili studenti. Tako su ponekad planirane prednosti, u nekim sredinama, postajale ograničenja u postizanju pune svrhe širenja mreže visokih učilišta.

Brojnost studenata u pojedinim mjestima i gradovima zadržava primat velikih i nešto manjih sveučilišnih centara zbog dva razloga: u tim gradovima je najveća koncentracija stanovništva, najpovoljnija starosna struktura stanovništva i veći prirodni prirast te se na to još nadovezuje i viša obrazovna struktura stanovništva, veći prihodi i veće profesionalne aspiracije vezane uz veću mogućnost zapošljavanja.

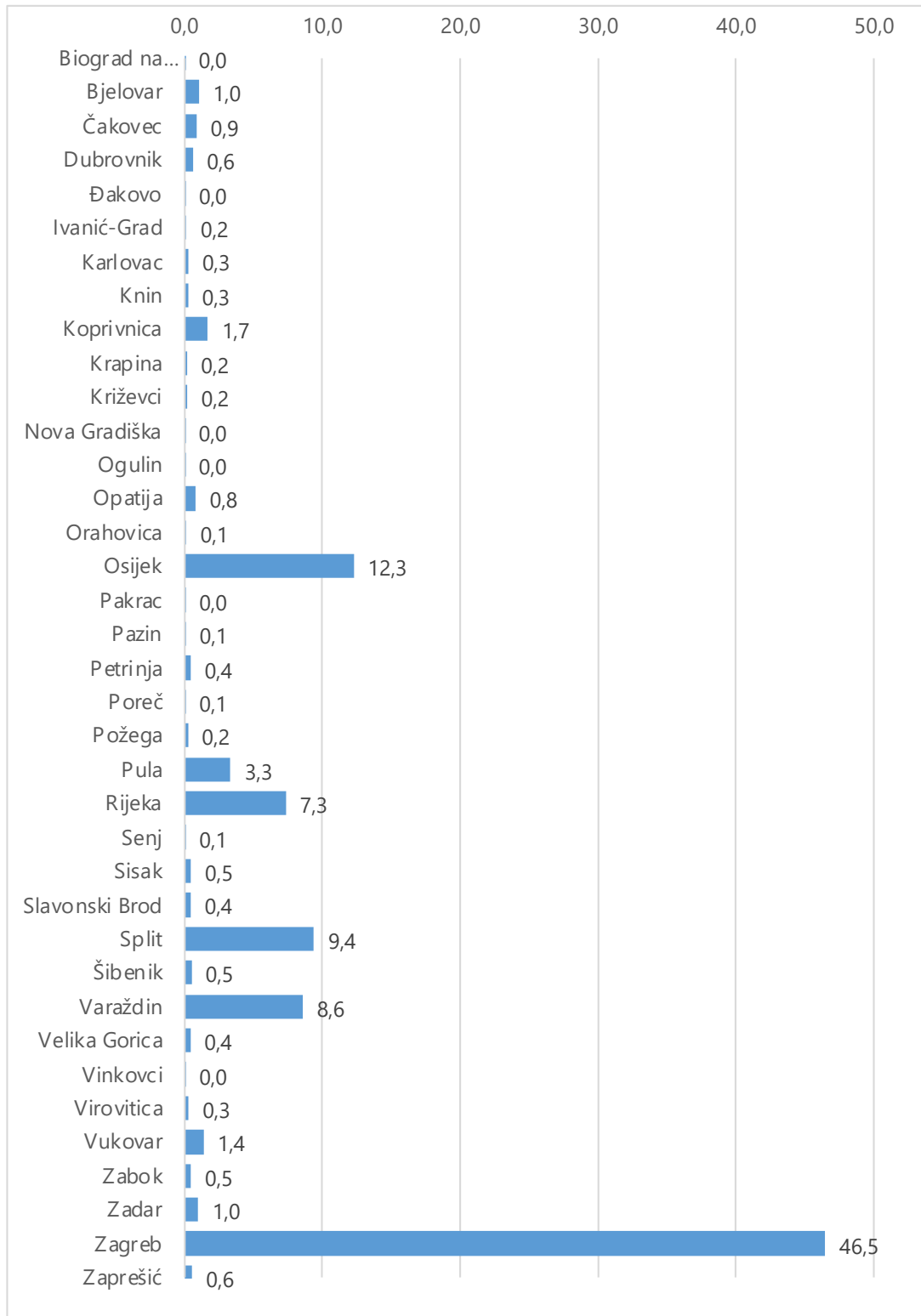
Sve to ne samo da u većini zadržava studente u tim centrima, već privlači i one iz drugih sredina koji u obrazovanju vide šansu za socijalnu promociju, ekonomski prosperitet te migracijsko preseljenje u veće urbane sredine s većim šansama za zaposlenje sukladno studijskom programu.

Manje urbane sredine se u grafičkom prikazu (Slika 20) rasipaju u pogledu udjela na veći broj te je njihova prisutnost u visokom obrazovanju manje uočljiva. Distribucija studenata prema mjestima studiranja pokazuje neznatna odstupanja u odnosu na prethodno istraživanje provedeno u ak. god. 2018./2019.

Sa sve većim smanjenjem broja novopridošlih studenata, te bujanjem broja studijskih programa, postavlja se pitanje ekonomske opravdanosti izvedbe studijskih programa u učilištima koja okupljaju manje studenata. Ekonomska efikasnost sustava visokog obrazovanja mogla bi biti znatno unaprijeđena ukidanjem manjih studijskih centara i usmjeravanjem sredstava u izgradnju novih smještajnih kapaciteta u sveučilišnim centrima.

Takav pristup bi se podudarao sa sve većom preferencijom bruceša za upis na sveučilišne programe koji im postaju sve dostupniji zbog „viška“ mjesta u sustavu visokog obrazovanja. Pored toga to bi značilo i lakšu integraciju u studentsku i akademsku zajednicu što se u mnogim dosadašnjim istraživanjima pokazalo ključnim faktorom zaštite od odustajanja od studija.

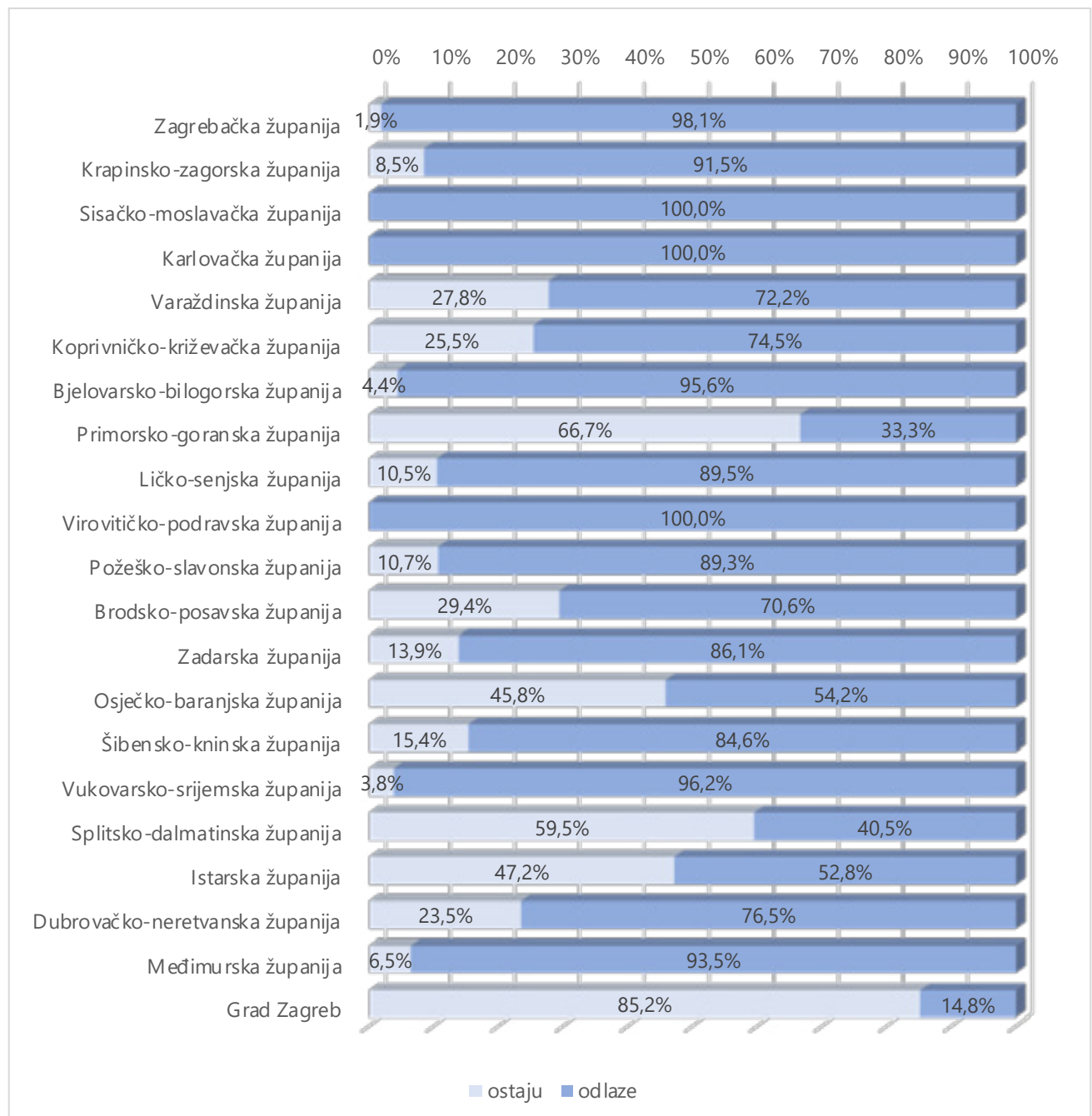
Slika 20 Broj studenata prema mjestu izvođenja studija (postoci u anketnom istraživanju)

Udio studenata koji odlaze ili ostaju na studiju u županiji stalnog boravka je detaljniji od prethodnog istraživanja iz 2018./2019. zbog puno više sudionika u anketi. No i tako velik uzorak istraživanje EUROSTUDENT VIII ipak procjenjuje s izvjesnom pogreškom uzorka, iako vrlo malenom, koja svoju marginu pogreške najviše pokazuje na iznimno malim udjelima u uzorku. Stoga je prikaz kretanja studenata iz mjesta boravka prema studijskim centrima ilustracija stanja, a ne potpuno točan opis populacijskih veličina koje se mogu zahvatiti samo administrativnim podacima o svim studentima.

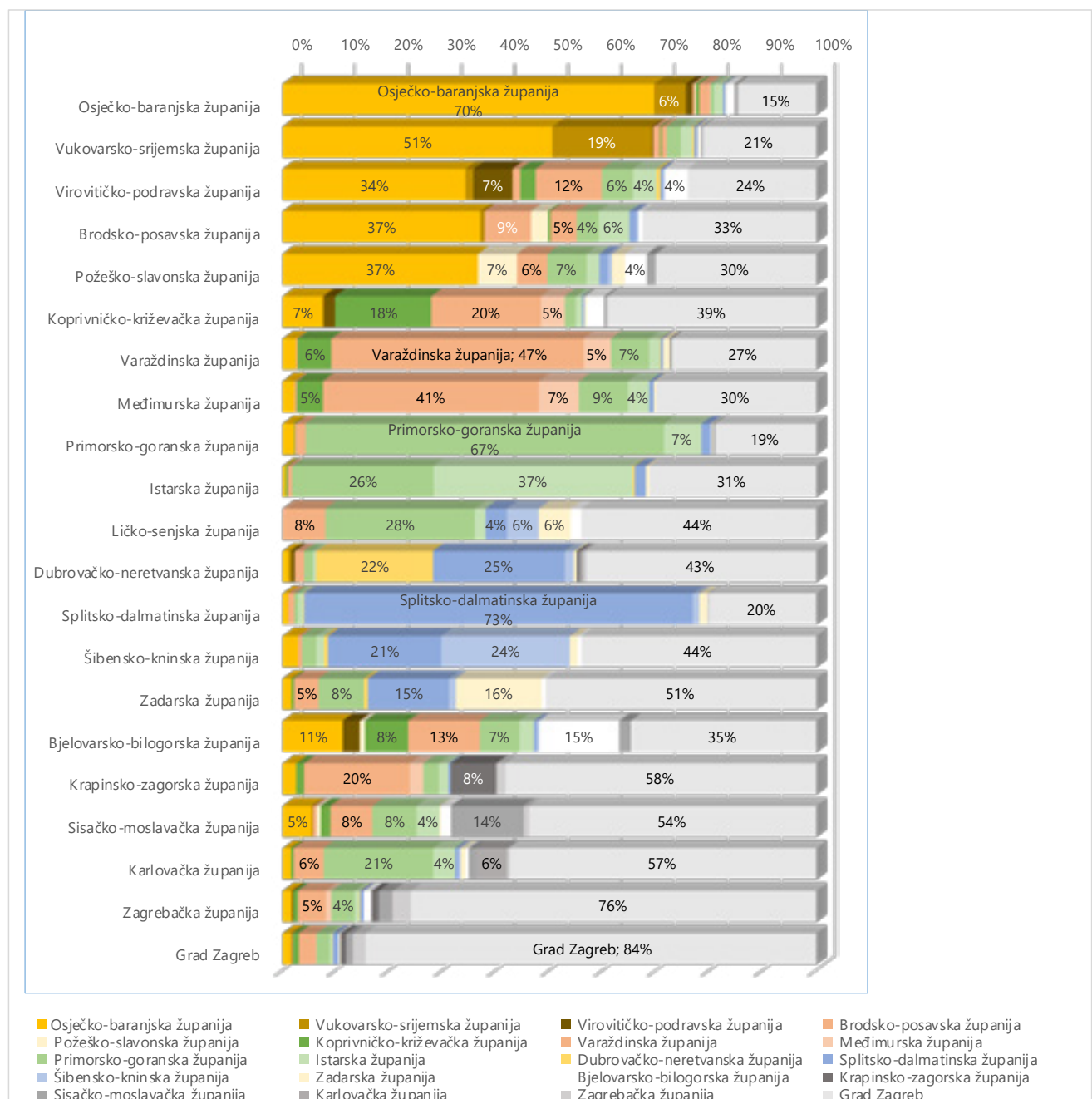
Manje županije su zbog znatno manjeg uzorka podložne pogreškama koje ne dopuštaju bilo kakve zaključke (Slika 21). Usporede li se četiri velika sveučilišna centra s podacima iz prethodnog istraživanja vidljiva je, za razliku od pada u prethodnom razdoblju, stabilizacija udjela domicilnih studenata u sva četiri grada. Zagreb je s udjelom od 85,2 posto pao na 84,4 posto, Rijeka je narasla u udjelu sa 66,7 posto na 67,2 posto, Split je s 59,5 posto porastao na 72,8 posto, te je Osijek sa 69,9 posto ostao na vrlo sličnih 69,6 posto. Ovaj podatak je u skladu s uočenim tendencijama da novi studenti biraju sveučilišne studije zbog smanjenja konkurencije za upis sveučilišnih studija, te proširenja ponude stručnih studija koje su sveučilišta uvela kao odgovor na gubitak studenata.

Slika 21 Udio studenata koji ostaju i koji izlaze iz županije stalnog boravka radi studija

Teško je u potpunosti na ovako malenom uzorku razjasniti detaljnu razdiobu migracije studenata nakon srednje škole. No pokušat ćemo ilustrirati mogući odgovor pogledom na najuočljivije udjele u ciljevima migracije iz pojedinih županija prema sveučilišnim odrednicama (Slika 22). Gravitacijsko područje Zagreba je Grad Zagreb (84%), Zagrebačka županija (76%), Krapinsko-zagorska (58%), Sisačko-moslavačka (54%), Karlovačka županija (57%), ali i Zadarska, Šibenska, Dubrovačko-neretvanska i Ličko-senjska županija (sve tri s udjelom između 40 - 50 posto od svih studenata u tim županijama).

Slika 22 Razdioba domicilnih i odlaznih studenata po županijama prema većim sveučilišnim centrima (stupci pokazuju strukturu kretanja iz pojedine županije - oznake veće od 4% su uvrštene u tijelo stupaca)

Rijeka je destinacija studentima iz Primorsko-goranske županije (67%) i oko jedne četvrtine studenata koji dolaze iz Ličko-senjske i Istarske županije. Split je destinacija studentima iz Splitsko-dalmatinske županije (73%) i studentima iz Dubrovačko-neretvanske županije (25%).

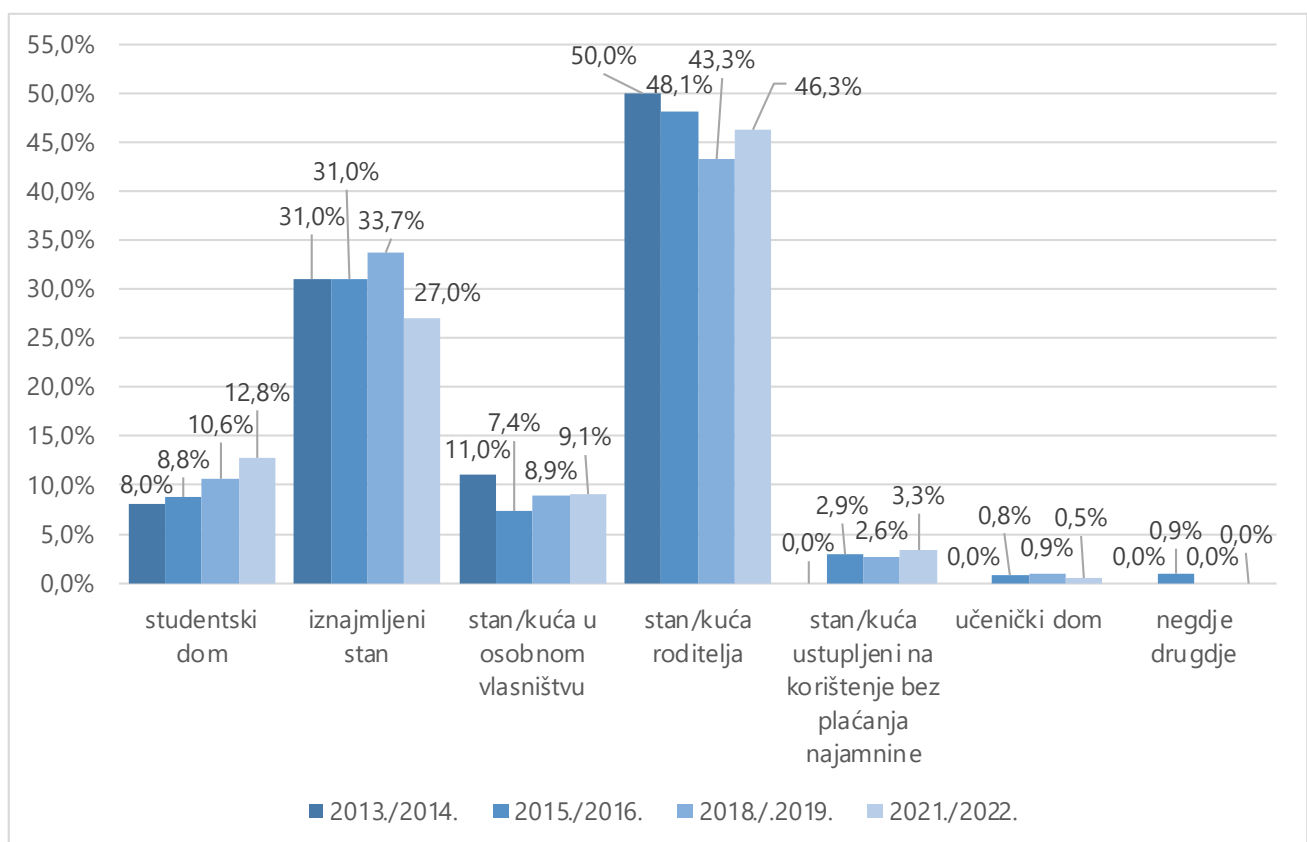
Osijek privlači studente iz Osječko-baranjske županije (70%), Vukovarsko-srijemske (51%) te Virovitičko-podravske, Požeško-slavonske i Brodsko-posavske županije (sve tri u rasponu 30 -40%).

Generalno gledano, gravitacijsko područje svih četiriju velikih sveučilišta odnosi se na susjedne županije uz veću privlačnost najvećeg Sveučilišta u Zagrebu koje je zadržalo interes u prvom redu studenata iz dalmatinskih županija. Nažalost, detaljniji prikaz prostornog rasporeda morat će pričekati uvid u pune populacijske podatke koji su dohvatljivi jedino iz administrativnih izvora.

Smještaj u vrijeme studija

Vrsta smještaja u vrijeme studija daje razdiobu koja ovisi o nekoliko faktora. Jedan predstavljaju studenti koji ostaju u mjestu boravka u vrijeme studija. Kako se većinom radi o relativno mladoj populaciji koja se još nije odvojila od roditelja i stekla financijsku samostalnost, tipičan oblik stanovanja je dijeljenje stambenog prostora s roditeljima. Usporedimo li udio studenata koji stanuju s roditeljima u 2021./2022. akademskoj godini od 46,3 posto s prethodnim istraživanjem iz 2018./2019. koji iznosi 43,3 posto, jasno je da je dio rasta suprotan dosadašnjim trendovima pada udjela studenata koji žive s roditeljima koji je sustavno padao od istraživanja iz 2013./2014. (50%). Najvjerojatniji razlog prekida trenda pada udjela studenata koji žive s roditeljima je proizvod okolnosti u kojima su pandemija i potres prisilili dio visokih učilišta da zadrže online nastavu i u 2022. godini te omoguće studentima da studiraju na daljinu iz roditeljskog doma (Slika 23).

Slika 23 Tip smještaja u vrijeme studija

Prethodni pad udjela ostanka u roditeljskom domu, koji je po svom smjeru u suprotnosti s očekivanjima u pogledu razvoja mreže visokih učilišta izvan velikih centara, pripisan je većoj dostupnosti studija u velikim sveučilišnim centrima zbog smanjenja popunjenosti kapaciteta. U prilog ovakvoj interpretaciji idu i udjeli smještaja u studentske domove koji se u istom razdoblju povećavaju, a da pritom nije bilo povećanja kapaciteta te vrste smještaja.

Povećanje smještaja kod roditelja nije vezano uz studentske domove, čiji udio u smještaju značajnije raste (s 10,6 na 12,8 posto) ne samo u udjelu, već i ulaganjima i otvaranjem novih kapaciteta smještaja već primarno zbog smanjenja udjela u smještaju u iznajmljenim stanovima za 6 posto (s 33,7% na 27,3%). Pad smještaja u iznajmljenim stanovima u prvom je redu posljedica smanjenja ponude u Zagrebu (-2,5%) zbog oštećenja građevina izazvanih potresom u ožujku 2020., što se odrazilo i na rast cijena smještaja, ali i u drugim sredinama koje su npr. zbog povećane „apartmanizacije“ u obalnim gradovima smanjile kapacitete za dugoročni najam (Split s 43% na 28%, Rijeka s 44% na 39%, Pula, Zadar, Dubrovnik, Koprivnica-Varaždin s 37% na 27%), (Tablica 10).

Smještaj u vlastitoj nekretnini vezan je uz dob studenata i uglavnom se odnosi na studente koji se vraćaju u visoko obrazovanje u kasnijoj dobi, što se potvrđuje i povećanim udjelom ove kategorije smještaja kod studenata privatnih veleučilišta i visokih škola, te javnih veleučilišta (Tablica 10). Time posredno dolazimo i do glavnog efekta širenja mreže visokih učilišta – povećanja broja studenata srednje dobi. Ostali tipovi smještaja su u kolebanjima koja ne pokazuju dosljedan trend, što se u prvom redu može pripisati fluktuaciji uzorka u ovako malim kategorijama.

Tablica 10 Smještaj studenata prema tipovima visokih učilišta

2021./2022.	u studentskom domu	u iznajmljenom stanu	u stanu/kući koji je u mom osobnom vlasništvu	u stanu/kući roditelja	u stanu/kući ustupljenom na korištenje bez plaćanja najamnine	u učeničkom domu	ukupno studenata
Sveučilište u Zagrebu	17,1%	23,5%	5,7%	50,0%	3,3%	0,5%	3443
Sveučilište u Splitu	7,7%	27,9%	6,8%	52,8%	3,6%	1,2%	724
Sveučilište u Rijeci	9,7%	39,4%	10,9%	35,4%	3,2%	1,4%	587
Sveučilište u Osijeku	11,5%	41,1%	5,9%	38,8%	2,6%	0,1%	998
ostala javna sveučilišta	10,4%	26,9%	16,0%	43,5%	3,2%	0,0%	864
privatna sveučilišta	18,4%	23,7%	5,3%	52,6%	0,0%	0,0%	38
javna veleučilišta	10,0%	20,5%	15,8%	48,8%	4,5%	0,4%	941
privatna veleučilišta	0,0%	12,4%	39,5%	44,2%	3,9%	0,0%	129
javne visoke škole	11,1%	22,2%	7,4%	51,9%	0,0%	7,4%	27
privatne visoke škole	8,0%	30,0%	12,0%	45,3%	4,7%	0,0%	150
ukupno	12,9%	27,2%	9,2%	46,7%	3,4%	0,5%	7901

Ako uspoređujemo četiri velika sveučilišta te ostala javna visoka učilišta po udjelu stanovanja s roditeljima u vrijeme studija, udjeli variraju od 35 i 39 posto za Sveučilište u Rijeci i Sveučilište u Osijeku (široko gravitacijsko područje) te do 50 posto za Sveučilište u Zagrebu i 53 posto za Sveučilište u Splitu. Uobičajeni slijed koji prati veličinu gradova promijenjen je poremećajem ponude stanova za dugoročni najam u Zagrebu zbog posljedica potresa. Ostala javna visoka učilišta - manja sveučilišta, veleučilišta i visoke škole s 44, 49 i 52 posto prate trend *domicilizacije* studentskog smještaja (Tablica 10).

Konstatacije iz prethodnih istraživanja Eurostudent (Rimac, 2021.; Rimac et al., 2019.) da u svim visokim učilištima izvan velikih centara dominiraju uglavnom samo tri tipa smještaja: roditeljski dom, iznajmljeni stan ili vlastiti stan, ostaju iste. Udjeli pojedinih tipova variraju na način koji čini plauzibilnom pretpostavku da su tri faktora presudna: omjer mladih i studenata koji se kasnije uključuju u studij, materijalno stanje studenta/roditelja i plaćanje školarine.

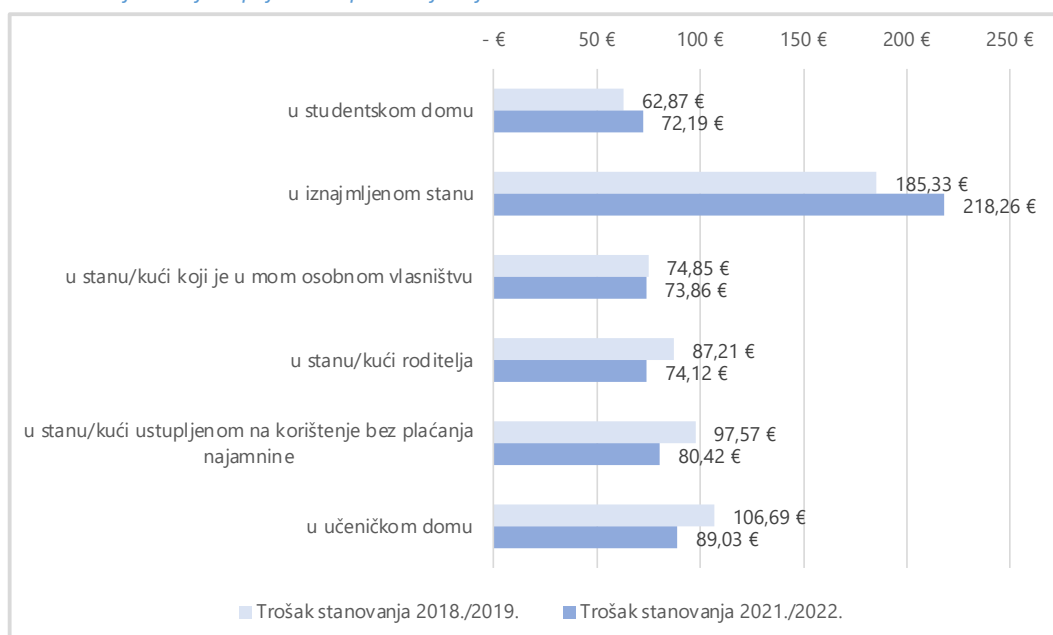
U tom trokutu moguće je prepoznati da se neke vrste učilišta više usmjeravaju na mlađe studente (npr. privatna sveučilišta i javne visoke škole), javne visoke škole na studente slabijeg ekonomskog statusa, a privatna veleučilišta i visoke škole u većoj mjeri i na studente koji se vraćaju na studij iz zaposlenja.

Uzme li se u razmatranje poželjnost pojedinog tipa smještaja po troškovima (Slika 24), pratimo razlike od prosječno 68€ za stanovanje u studentskom domu, preko prosječno 167€ za stanovanje s roditeljima (procijenjeni trošak zajedničkog stanovanja), 160€ u stanu ustupljenom bez naknade, 245€ u vlastitom stanu, 107€ za život u učeničkom domu te prosječno 221€ za život u iznajmljenom stanu.

Pri tome razlika između najjeftinijeg društveno subvencioniranog smještaja u studentskom domu i stanovanja u iznajmljenom stanu prelazi omjer 1 : 3.

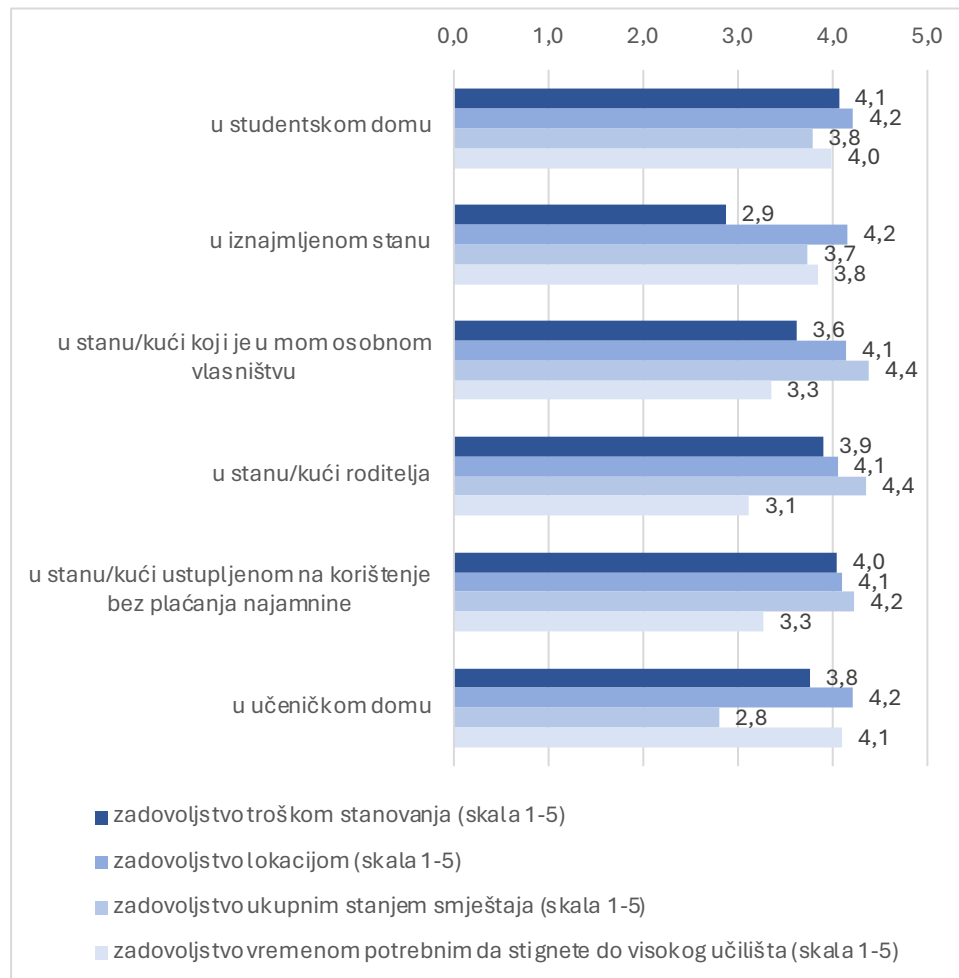
Razlike među ostalim tipovima smještaja vrlo često odražavaju dodatne troškove vezane uz veličinu stambenog prostora, ali i vjerojatne regionalne razlike u cijenama, koje se zbog različite distribucije tipova smještaja po lokacijama studiranja reflektiraju u prosjeku troška za stanovanje. Porast troškova smještaja u vrijeme studija, osim smještaja u studentskim domovima, tek je početak rasta cijena koji će se dogoditi kasnije i vezan je, u tom trenutku, uz posljedice potresa u Zagrebu i Banovini, povećanje transformacije stambenih prostora u turističke apartmane nakon slabe turističke sezone u vrijeme pandemije i poremećaje u opskrbi energijom zbog rata u Ukrajini. Kasniji rast troškova povećat će veća potražnja trajnog najma izbjeglica iz Ukrajine, te kasnije i uvoza radne snage, te inflacija. No u trenutku istraživanja Eurostudent VIII te naknadne utjecaje na cijene stanovanja istraživanje nije moglo zahvatiti.

Slika 24 Prosječna cijena pojedinih tipova smještaja

U procjeni zadovoljstva pojedinim aspektima smještaja (Slika 25), ključna distinkcija u procjeni zadovoljstva smještajem ostaje cijena smještaja, koja se potpuno podudara s cjenovnim kategorijama.

Slika 25 Procjena kvalitete smještaja prema kategorijama smještaja

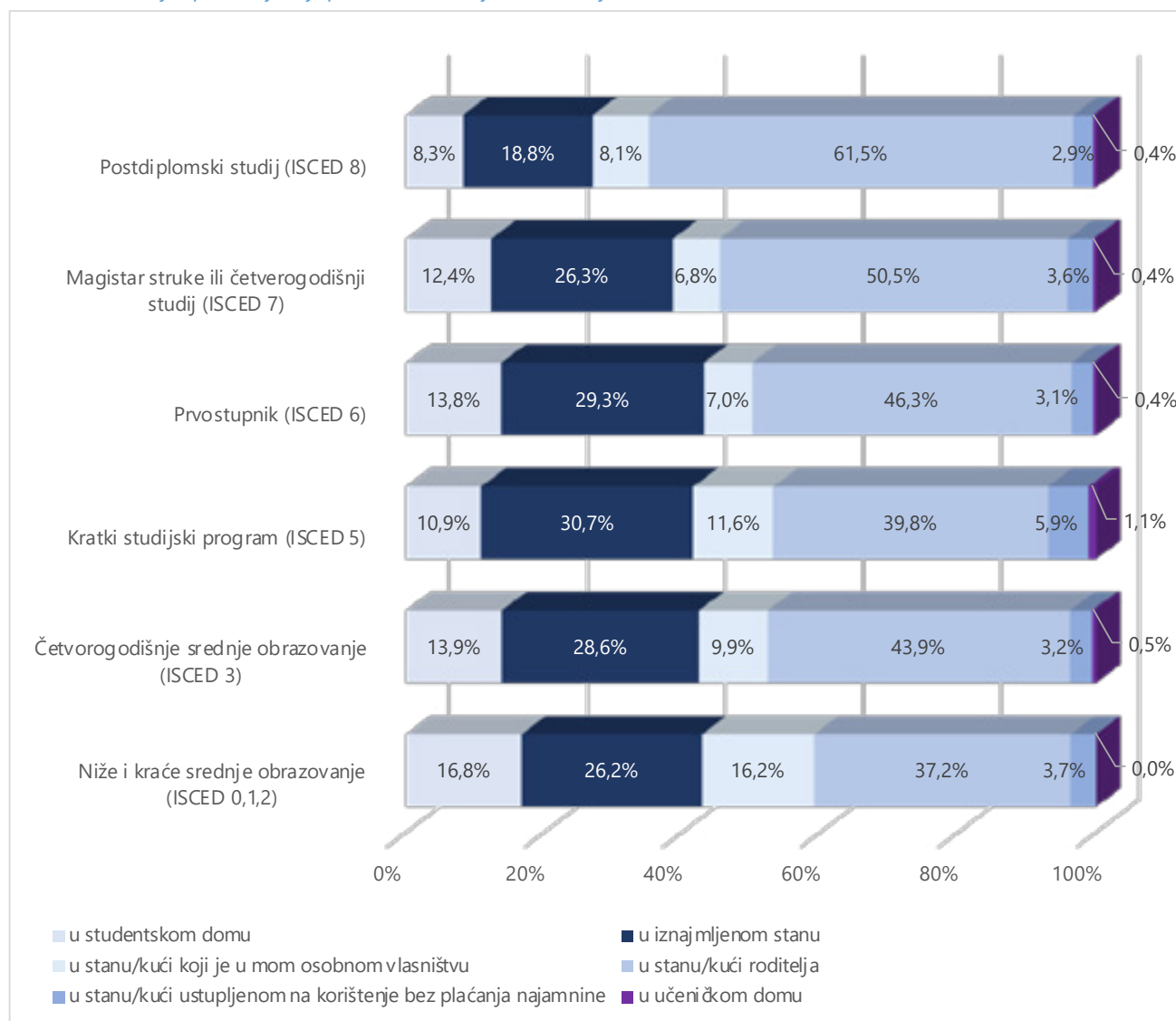

Za smještaj u studentskom domu zadovoljstvo se penje na visokih 4,1 na skali od 1 do 5, dok je za smještaj u iznajmljenom stanu znatno nižih 2,9, a u učeničkom domu 2,8 (porast cijene uz primjedbe o kvaliteti smještaja). Ostali tipovi smještaja su po zadovoljstvu u sredini između navedenih krajnosti. U aspektima zadovoljstva lokacijom smještaja nema značajnijih razlika (ocjene 4,1 do 4,2). U pogledu uvjeta življenja ističe se loša procjena uvjeta življenja u učeničkim domovima koja je na niskih 2,8, dok su ocjene ostalih vrsta smještaja uglavnom oko ocjene 4.

Zadovoljstvo vremenom koje je potrebno za dolazak do visokog učilišta u negativnom smislu izdvajaju stanovanje u roditeljskom domu, vlastitom stanu ili u ustupljenom stanu (redom 3,1, 3,3, 3,3), što upućuje na to da se u ovoj skupini nalazi najviše studenata koji komutiraju na dnevnoj bazi od mjesta stanovanja do visokog učilišta. Ostale vrste stanovanja su pod utjecajem planiranog izbora lokacije i primjerenije dostupnosti do lokacije visokog učilišta (studentski domovi 4,0, učenički domovi 4,1 i unajmljeni stanovi 3,8). Prosječno vrijeme potrebno za dolazak od mjesta stanovanja do visokog učilišta je 42 minute. Varijacije po tipovima visokih učilišta nisu sustavne i variraju vrlo malo u odnosu na ukupni prosjek. Tip smještaja se pokazuje znatno distinktivnijim parametrom: duže do visokog učilišta putuju studenti koji stanuju s roditeljima - prosječno 51 minutu, studenti u vlastitim stanovima 55 min. i studenti u ustupljenim stanovima 48 min. Za razliku od toga studenti u smještaju krojenom za studente putuju do visokog učilišta u prosjeku manje od pola sata; iz studentskih domova 25 minuta, učeničkih domova 26 min, a iz unajmljenih stanova 29 minuta.

Socijalna komponenta studentskog smještaja, kao jednog od najvećih troškova, ako izuzmemo troškove školarine, u relativno malom udjelu studenata u privatnim visokim učilištima, sagledana je iz rasporeda smještaja studenata koji dolaze iz obitelji s različitim stupnjevima obrazovanja (Slika 26).

Slika 26 Distribucija tipova smještaja prema obrazovnoj razini roditelja

Subvencionirani smještaj u studentske domove dostupan je svim studentima bez obzira na obrazovnu razinu roditelja, ali se s obzirom na socijalnu komponentu udio studenata iz obitelji s različitim obrazovnim nivoom mijenja od 16,8 posto udjela za studente s roditeljima nižeg obrazovanja do 8,3 posto udjela kod studenata čiji su roditelji završili postdiplomske studije. Kompenzacijska komponenta uspjeha u studiranju čini vjerojatno ovu razliku manjom od planirane (studenti iz obitelji višeg obrazovanja su uglavnom uspješniji i vjerojatno dolaze iz obitelji s najviših prihoda)

Zašto studenti najniže obrazovanih roditelja nisu prema postotku najveći postotni kontingent studenata koji iznajmljuju stanove kad već ne mogu živjeti kod roditelja u vrijeme studija?

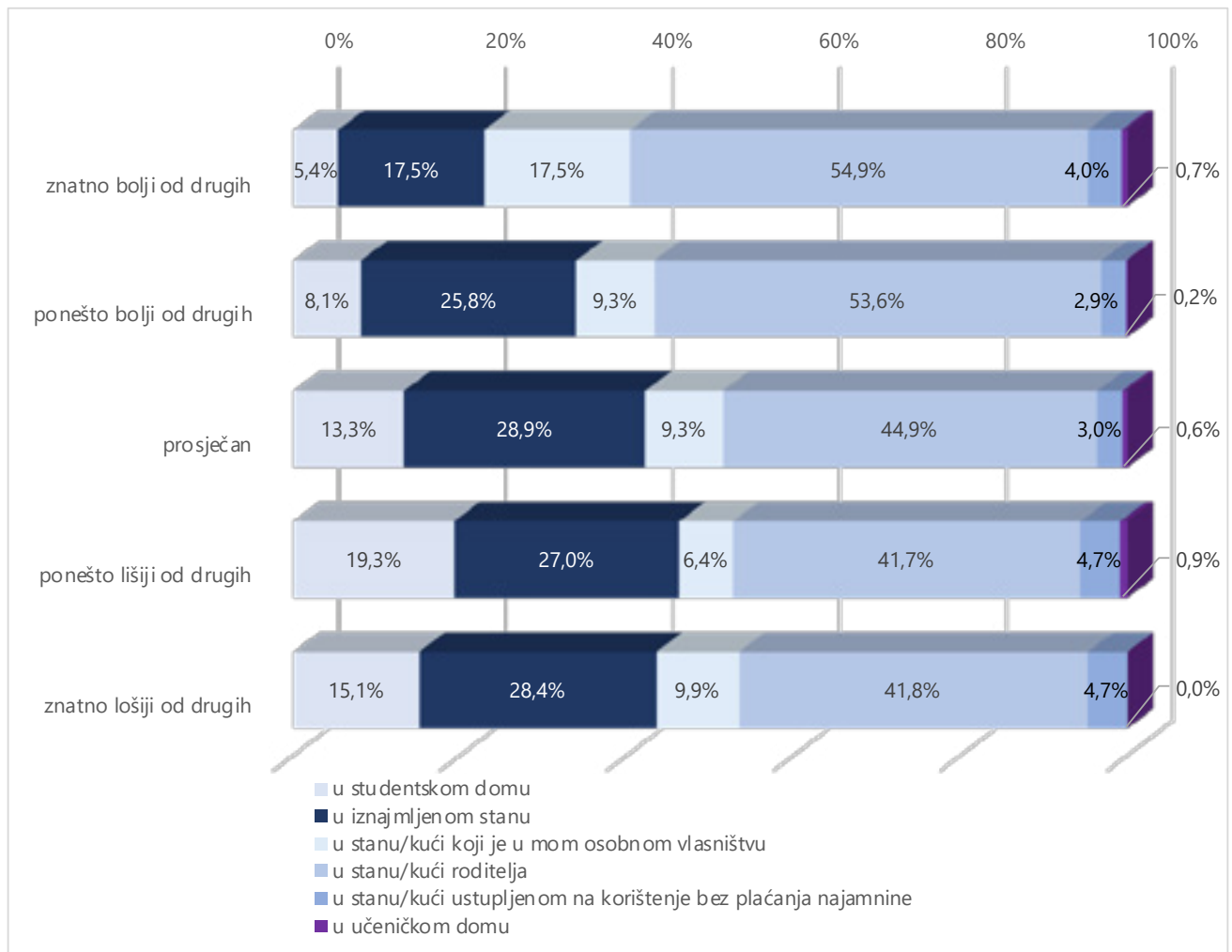
Postoje barem tri silnice. Najmanji utjecaj na smanjenje udjela u iznajmljivanju stanova ima činjenica da je dostupnost studentskih domova djelomično osjetljiva za socijalno potrebitije studente, no ta

komponenta korigira stanje s najviše 4 posto koliko iznosi razlika u zastupljenosti u studentskim domovima studenata s nižeobrazovanim roditeljima u odnosu na druge kategorije obrazovanja roditelja studenata. Drugi faktor po važnosti je veća zastupljenost studenata koji dolaze na studij u srednjoj dobi u kategoriji nižeobrazovanih roditelja, jer su obrazovni nivoi starijih generacija bili znatno niži od recentnijih. Tako među šezdesetogodišnjacima nalazimo znatno manji udio visokoobrazovanih nego među četrdesetogodišnjacima. Udio studenata u trećem ili četvrtom desetljeću života u kategoriji nižeobrazovanih roditelja vidljiv je u gotovo 10 posto većem udjelu stanovanja u vlastitom stanu ili kući, što nije tipično za mlađu generaciju studenata koja u vrijeme studija živi na teret roditelja. I konačno, najvažniji faktor je imovinsko stanje nižeobrazovanih roditelja koji si u velikoj mjeri ne mogu priuštiti trošak unajmljivanja stana za studenta.

Sveukupno gledano, ista slika je možda još čistije oslikana sa subjektivnom procjenom materijalnog stanja obitelji studenta jer se u ovoj procjeni kod starijih studenata procjenjuje aktualna obitelj studenta, a ne njihovih roditelja od kojih su se odvojili i osnovali vlastitu obitelj (Slika 27). Ovdje je uvid vrlo jasan i dosljedan: najsiromašniji su najzastupljeniji u najjeftinijem smještaju u studentskim domovima (15,1%), blizu najzastupljenijeg udjela u najskupljem smještaju u iznajmljenim stanovima (28,4%) i najmanje zastupljeni u vrlo povoljnom životu s roditeljima (41,8%). Najbogatiji su najmanje zastupljeni u studentskim domovima (5,4%), najmanje zastupljeni u najskupljem smještaju u iznajmljenim stanovima (17,5%) i najzastupljeniji u povoljnom stanovanju s roditeljima (54,9%). Ilustrativni dojam grafičkog prikaza pokazuje da samo iznadprosječne obitelji pokazuju otklon od gotovo jednakog položaja materijalno prosječnih i ispodprosječnih obitelji sa studentima.

Nameće se nedvosmislen zaključak da širenje mreže javnih visokih učilišta nije izjednačilo šanse za visoko obrazovanje studenata iz obitelji različitog imovinskog ili obrazovnog statusa. Upravo suprotno, otvorilo je mogućnost da studenti lošijeg materijalnog statusa budu izloženi velikim rizicima koji će se vjerojatno pokazati u sljedećem istraživanju Eurostudent uz još veće razlike zbog inflacije i rasta cijena najma stanova. Stoga se nameće samo jedan zaključak u vođenju politike veće dostupnosti visokog obrazovanja: znatno povećati kapacitete studentskih domova kako bi se kompenzirao neravnomjerni pristup visokom obrazovanju.

Slika 27 Raspored smještaja u vrijeme studija prema samoprocjeni materijalnog stanja obitelji

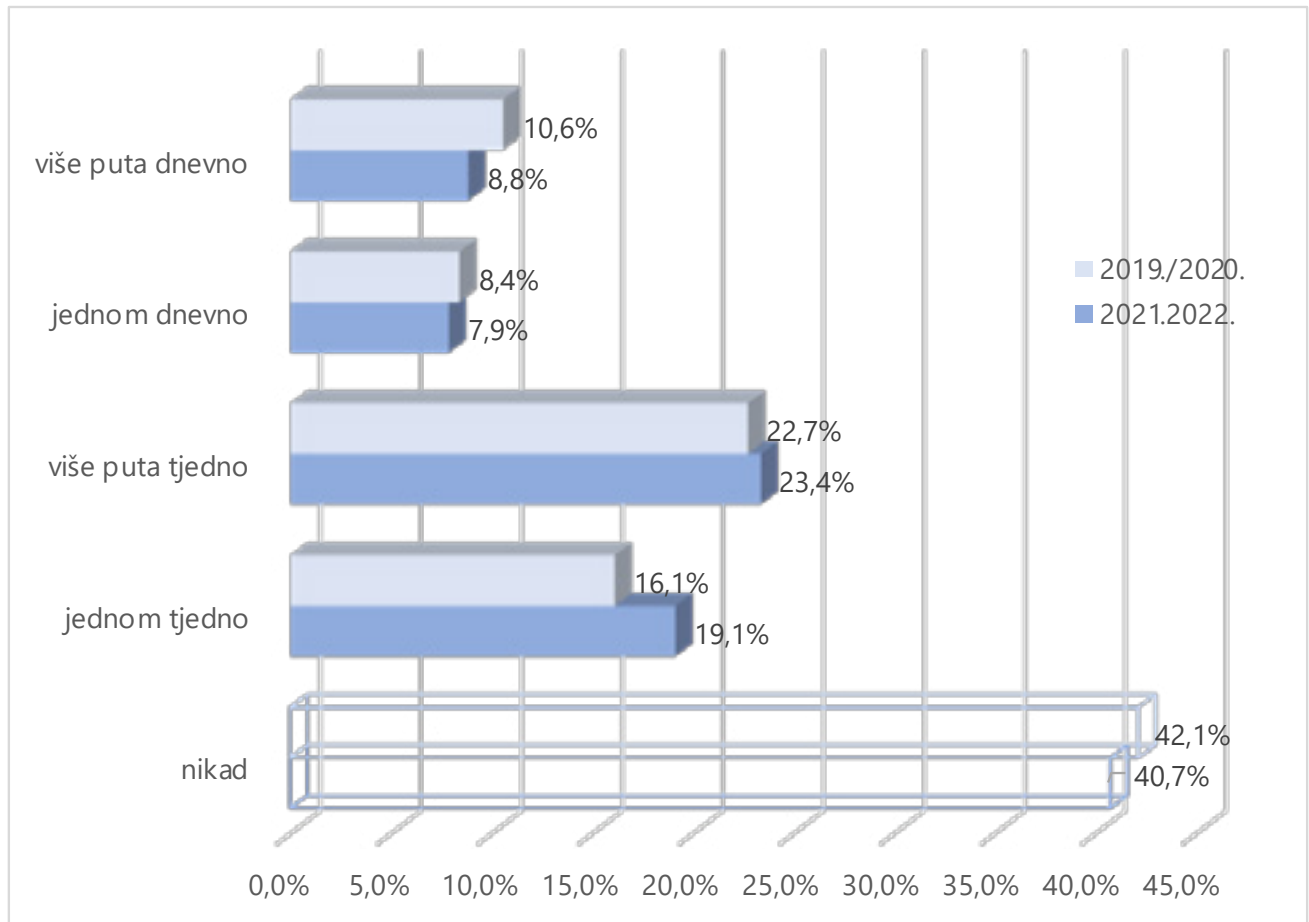

Prehrana

Studentska prehrana je uz subvencioniranje školarina i smještaja treći element tradicionalnog pristupa u brizi za studentski standard u Hrvatskoj. Dostupnost restorana sa subvencioniranom prehranom te distribucija prava na subvencioniranu prehranu čine ovaj oblik beneficije najviše korištenim oblikom subvencioniranja. No širenje mreže visokih učilišta nametnulo je nove zahtjeve u pogledu organizacije mreže studentskih restorana.

Učestalost korištenja studentskih restorana je relativno visoka, ali je 40,7 posto (42,1% u 2019./2020.) studenata izjavilo da ne koristi studentske restorane (Slika 28). Kako taj postotak nije komplement udjelu studenata četiriju velikih sveučilišta u ukupnoj populaciji studenata, bilo bi vrijedno istražiti tko su oni koji koriste ovaj oblik prehrane, a tko oni koji ga ne koriste.

Slika 28 Učestalost korištenja restorana studentske prehrane

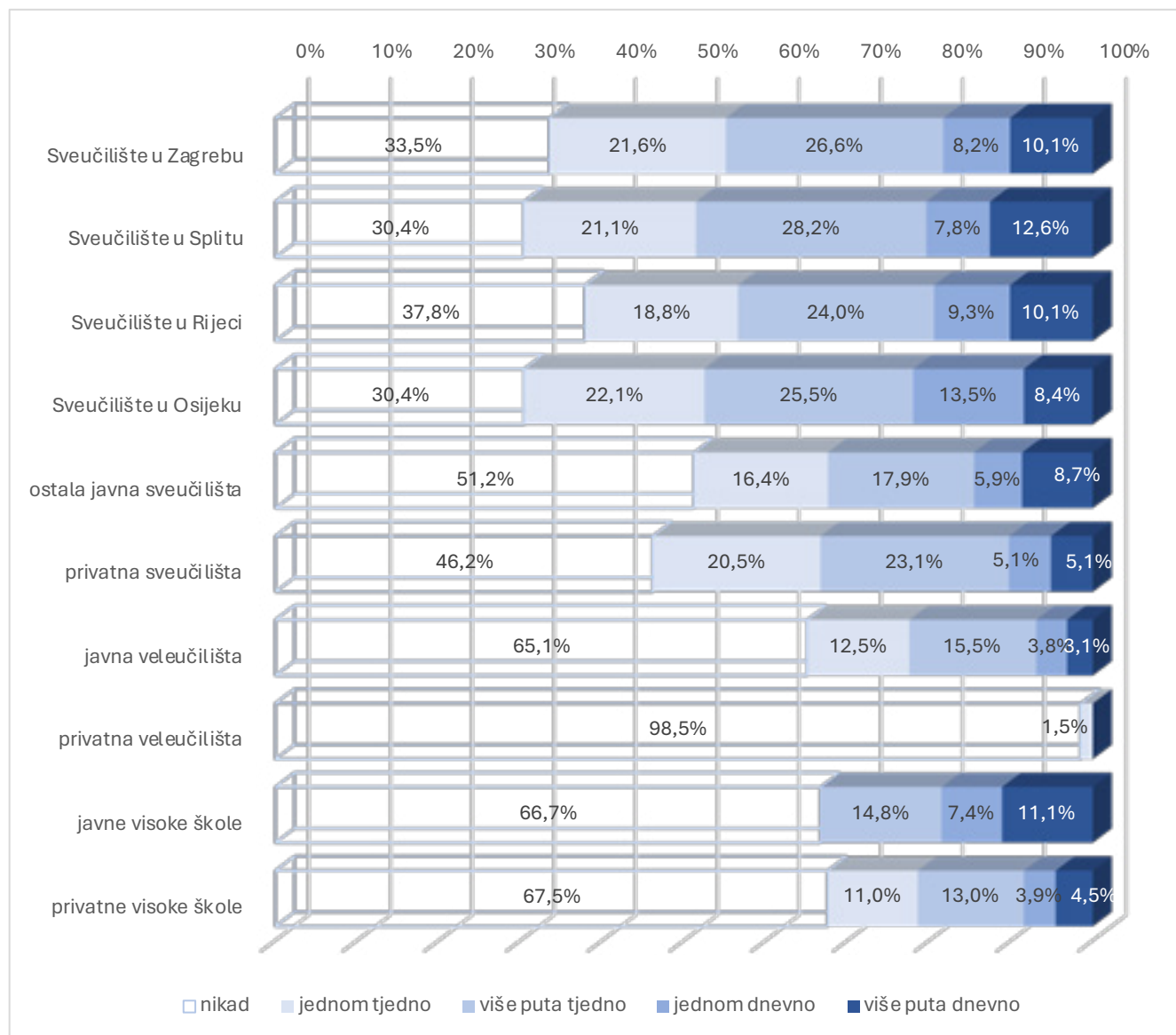

Učestalost i dostupnost su u adekvatnoj relaciji te je dostupnost restorana sa subvencioniranom prehranom uglavnom veća u velikim sveučilišnim centrima, dok je manja ili je nema u drugim vrstama učilišta. Iako i studenti s drugih tipova visokih učilišta mogu koristiti povlasticu subvencionirane prehrane, ona je prisutnija kod studenata čija su učilišta locirana u gradove u kojima je velika koncentracija studenata.

Međutim, u velikim gradovima, zbog dislociranosti pojedinih visokih učilišta, nije uvijek primjereno da će student putovati na drugi kraj grada kako bi iskoristio mogućnosti koje mu nudi njegov status studenta.

Kako se iz prikaza učestalosti korištenja restorana studentske prehrane može iščitati (Slika 29), najveća učestalost je prisutna u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku gdje je postotak studenata koji koriste restorane studentske prehrane uglavnom između 60 i 70 posto, dok je kod ostalih vrsta visokih učilišta korištenje subvencioniranih oblika prehrane od 35 do 45 posto.

Slika 29 Korištenje studentske prehrane na različitim vrstama učilišta

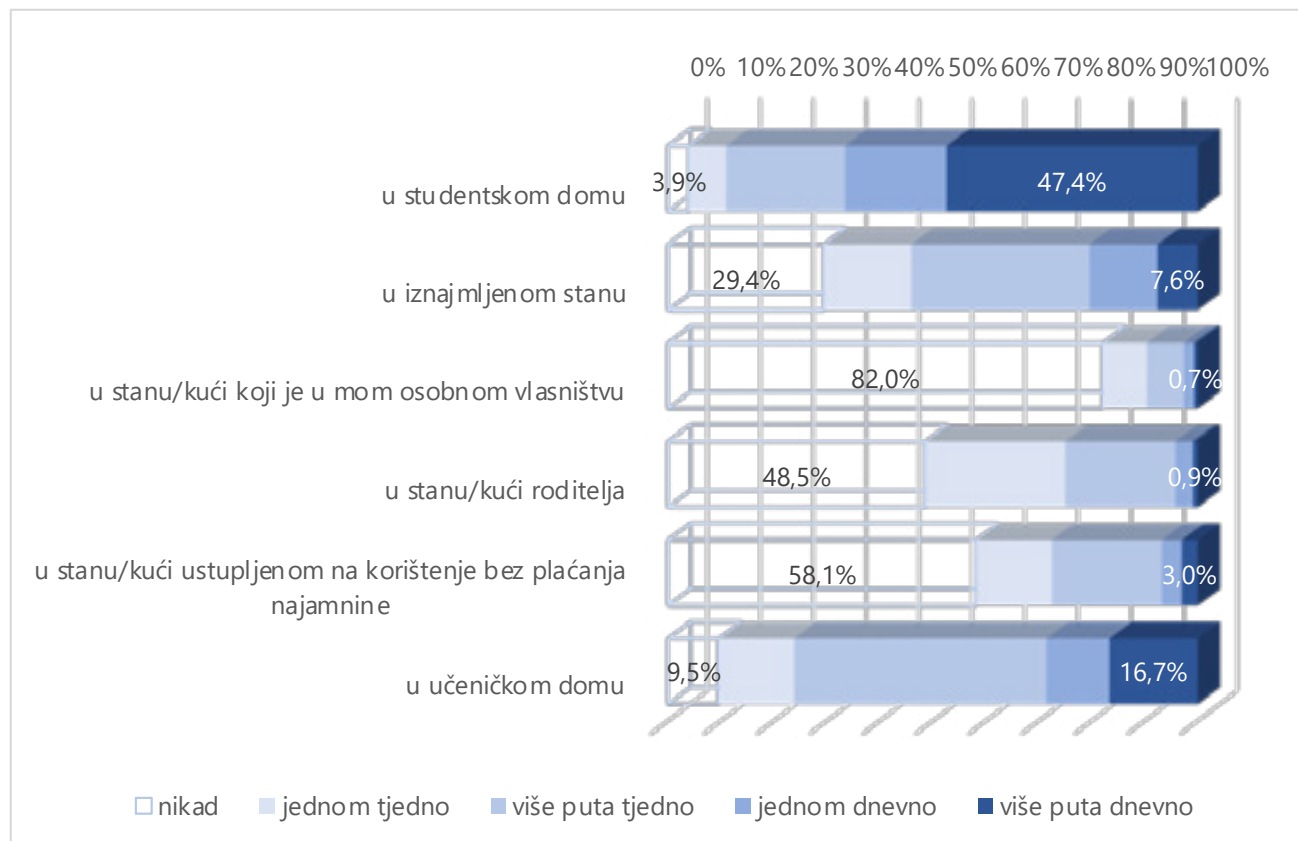

Uvidom u tip smještaja (Slika 30) vidljivo je da su studenti smješteni u studentskim domovima primarno usmjereni na prehranu u studentskim restoranima. Samo njih 3,9 posto uopće ih ne koristi, a njih 47,4 posto koristi ih za dva ili više obroka dnevno, što je logična posljedica integriranosti restorana studentske prehrane u većinu studentskih domova.

Učestalost intenzivnog korištenja je prisutna i kod studenata u učeničkim domovima (16,7% više puta dnevno), no zbog toga što su takvi domovi uglavnom korišteni kao supstitucija za studentske domove ovdje je i velik broj studenata kojima takav oblik prehrane nije dostupan zbog različite dnevne dinamike obaveza studenata i učenika (9,5%).

Kod studenata izvan institucijskog stanovanja učestalo korištenje je uglavnom ispod 3 posto, osim studenata koji žive u iznajmljenim stanovima kod kojih je učestalost od više obroka dnevno korištena kod 7,6 posto studenata. Potpuna apstinencija od ovog tipa prehrane je 29,4 posto za studente u iznajmljenim stanovima, oko 50 posto za studente koji stanuju s roditeljima ili u ustupljenim stanovima i 82 posto kod studenata koji koriste vlastite stanove ili kuće. U ovoj posljednjoj kategoriji je i najviše studenata koji su se uključili u visoko obrazovanje u srednjim godinama, pa vjerojatno imaju svoje domaćinstvo i djecu.

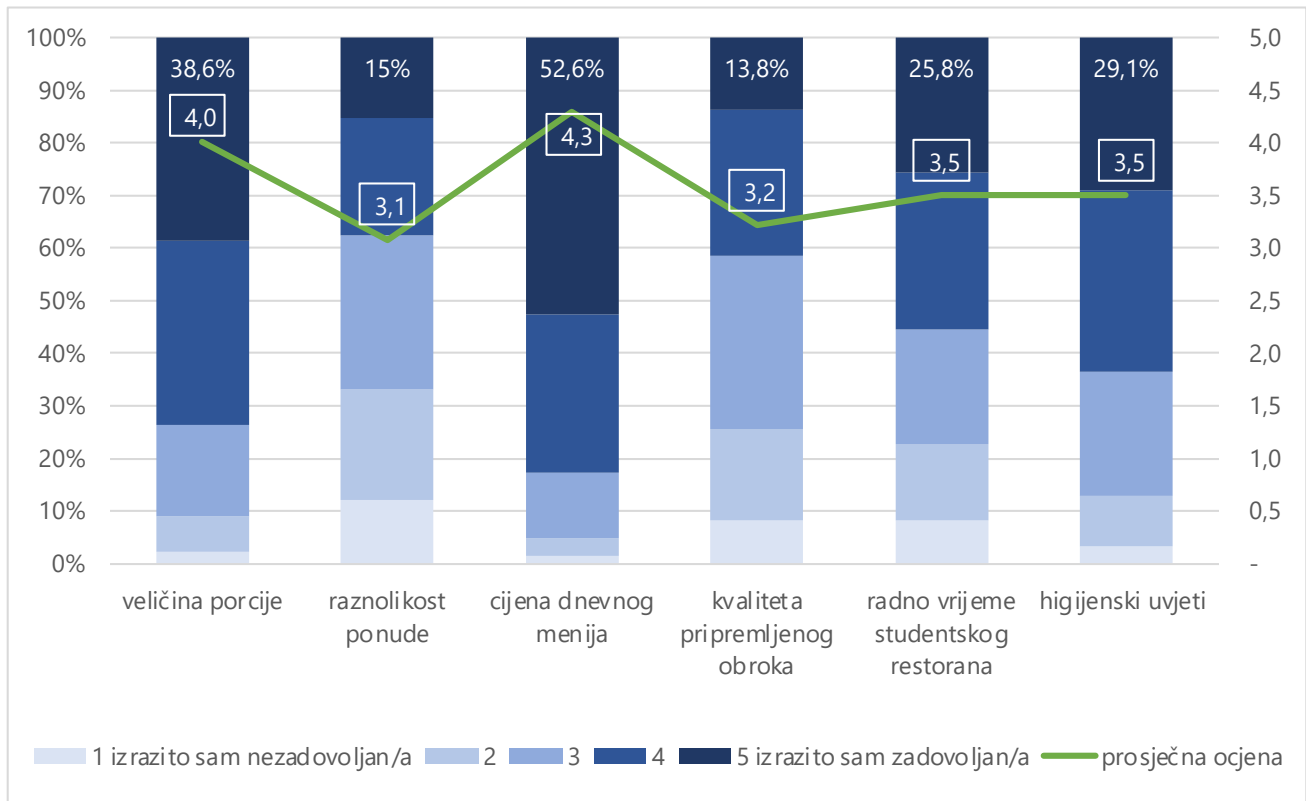
Slika 30 Korištenje restorana studentske prehrane prema tipu stanovanja studenta

O zadovoljstvu uslugama studentskih restorana izjasnili su se studenti koji barem jednom tjedno koriste restorane studentske prehrane (Slika 31). Osnovne prednosti koje ističu studenti su cijena dnevnog menija (52,6% izrazito zadovoljnih) i veličina porcije (37,6% izrazito zadovoljnih), preko jedne četvrtine hvali radno vrijeme (25,8%) i higijenske uvjete u restoranima (29,1%), dok je najmanje zadovoljnih s raznolikošću ponude (15,0%) i kvalitetom obroka (13,8%).

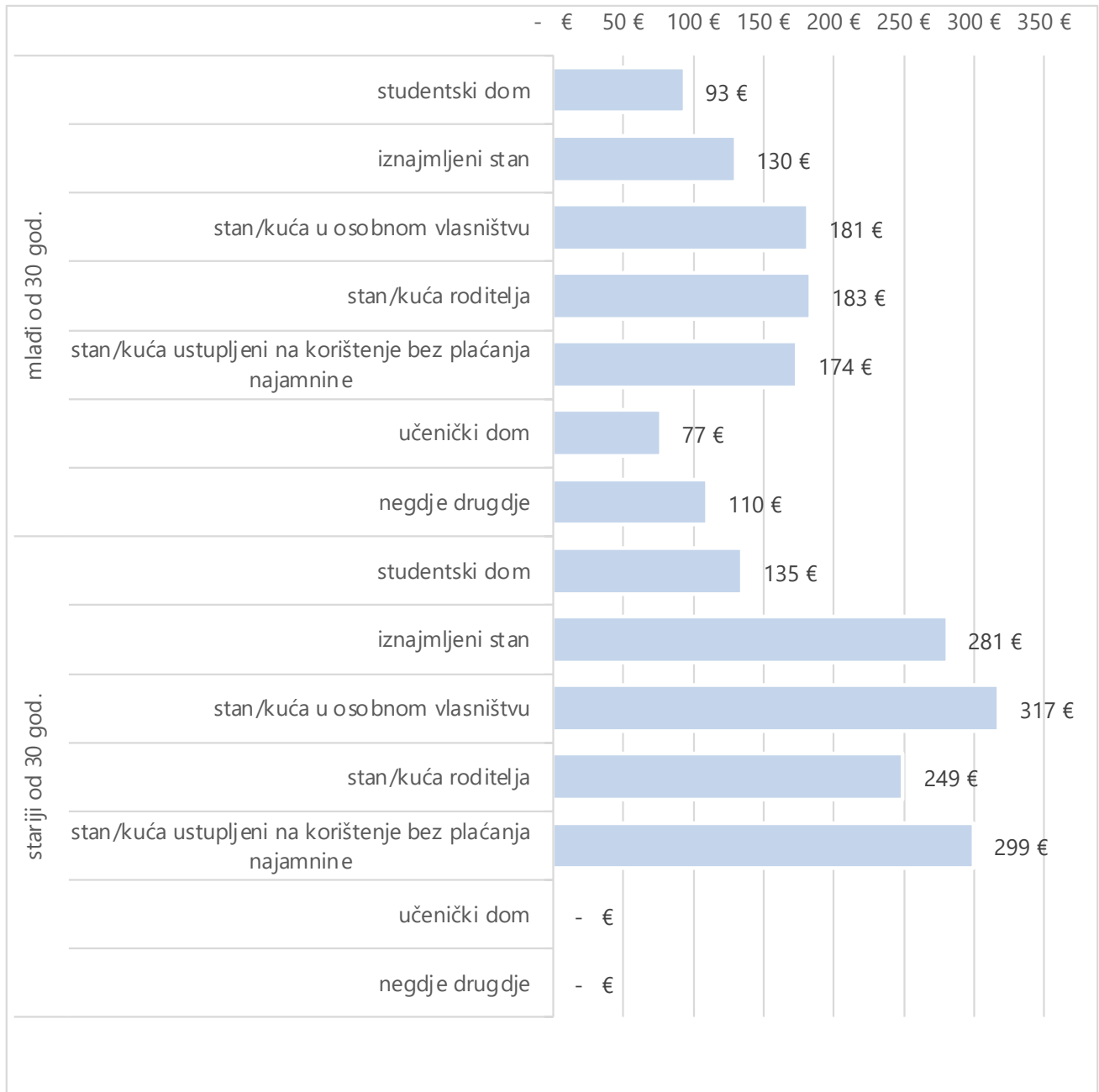
Prosječne ocjene slijede veličinu najviše kategorije i kreću se od 4,3 kao najviše do 3,1 kao najniže ocjene na skali od 1 do 5. Stanje usluga studentskih restorana je za nijansu bolje (+3% po kategoriji potpuno zadovoljnih) ocijenjeno nego u istraživanju Eurostudent 2019./2020.

Slika 31 Zadovoljstvo aspektima usluge restorana studentske prehrane

I na kraju, bez obzira na velike varijacije u učestalosti konzumacije i s obzirom na tip smještaja, troškovi prehrane studenata kreću se u prosjeku između 77 i 183 eura mjesečno za studente mlađe od 30 godina, dok studenti stariji od 30 godina variraju od 135 do 317 eura ovisno o tipu smještaja (Slika 32). Najmanje troškove prijavljuju studenti smješteni u učeničke domove (77 eura), najvjerojatnije zbog nižih osobnih doprinosa za obroke ako su oni organizirani u učeničkom domu. Uz to, niže troškove procjenjuju studenti koji stanuju u studentskim domovima (93 eura). Studenti u dobi iznad 30 godina uglavnom referiraju obiteljske troškove u kojima je teško razlučiti troškove života u obitelji na pojedine članove obitelji te su ti iznosi gotovo 50% veći od troškova studenata u mlađoj dobi.

Slika 32 Troškovi prehrane po vrsti smještaja u vrijeme studija

Subvencioniranje školarina i rad za vrijeme studija

Treći i četvrti element zaštite studentskog standarda u Republici Hrvatskoj je subvencioniranje školarina i rad u vrijeme studija koji se ne oporezuje na jednak način kao klasično zapošljavanje. Stoga je u ovom poglavlju, prije negoli se opiše struktura svih troškova, izdvojen odnos državnog subvencioniranja školarine praćen u studentskom statusu i potrebe da student radi za plaću u vrijeme studija.

Hrvatski visokoškolski sustav naslijeđen iz socijalizma uglavnom se zasnivao na dvije kategorije studenata: redovitim i izvanrednim. Pri tome se smatralo da su redoviti studenti osobe koje u kontinuitetu nastavljaju školovanje nakon srednje škole, dok su izvanredni studenti zaposleni u tzv. udruženom radu, te njihove radne organizacije snose troškove školovanja.

Već u doba socijalizma otvorena je mogućnost da izvanredni studenti sami snose troškove školovanja, bez obzira na to jesu li pri tome zaposleni ili nisu. Stoga je načelna distinkcija izvanrednih i redovitih studenata postala odrednica plaćaju li školarinu ili su obuhvaćeni financiranjem iz proračuna RH. Distinkcije u izvedbenim programima ili u dinamici studiranja nije bilo, jedino se ustalila praksa da su najprije zbog ranije definicije studija uz rad, manje obvezni pohađati nastavu.

Kasniji razvoj sustava prošao je više kolebanja, bez jasne dugoročne strategije:

- Upisne kvote na javnim visokim učilištima sastojale su se u jednom razdoblju od redovitih studenata, studenata koji studiraju za osobne potrebe i izvanrednih studenata. Pri tome su distinkcije između studija za osobne potrebe i izvanrednog studija generirane pozicijom na rang-listi za upis, a ne stvarnom distinkcijom u načinu studiranja ili načinu plaćanja školarine (uz izvjesne uvjete student koji studira za osobne potrebe mogao je prijeći u status redovitog studenta, što je bilo regulirano internim pravilnicima visokih učilišta). Kategorija studija za osobne potrebe ukinuta je odlukom MZOM-a o punom financiranju svih redovitih studenata.
- Ministar Kraljević (2000. - 2002.) predlaže kreditno-stimulativni sustav kojim bi se pravo na subvencioniranje školarina u visokom obrazovanju ograničilo na studente koji napreduju u studiju u predviđenoj dinamici, dok bi se oni koji ponavljaju godine penalizirali u obliku djelomičnog osobnog plaćanja školarine. Kasnije je, nakon bolonjske transformacije visokog školstva, taj model djelomično prihvaćen plaćanjem ponavljanja kolegija, dok je iz Kraljevićeva modela izostavljena obveza da se nakon studija otplaćuje trošak studija zapošljavanjem u Hrvatskoj. Sustav penalizacije za nepoložene kolegije vezan je iznosima na ECTS bodove.
- Bolonjska transformacija visokog školstva provela je i binarizaciju sustava dijeleći studijske programe na sveučilišne i stručne, ali i omogućila osnivanje privatnih visokih učilišta koja su potpuno autonomno financirana iz školarina koje naplaćuju studentima. Treba istaknuti da su i prije tog procesa osnovana dva privatna sveučilišta, no ona su po svom djelovanju imala neznatni učinak na cijeli sustav, osim što su izmjene pravne osobnosti omogućile prelazak u status sveučilišta jednom javnom i jednom privatnom veleučilištu.

Današnji trenutak obilježen je i zadržavanjem starih statusnih podjela na redovite i izvanredne studente, naplatom penalizacijskih školarina zasnovanoj na ECTS bodovima u javnim visokim učilištima za redovite studente koji ponavljaju nepoložene kolegije kao i dihotomijom na javna i privatna visoka učilišta u kojoj se privatna učilišta financiraju školarinama naplaćenim studentima, a javna iz proračuna RH.

Ukupno gledano, sustav je regulatorno nedorečen u distinkciji redoviti - izvanredni studenti u javnim visokim učilištima (i jedni i drugi mogu biti u statusu plaćanja školarine, ali se razlikuju prema pravu na sporiji tempo studiranja kod izvanrednih studenata), a efekti sustava zasigurno su vidljivi po tome što većinu studenata čine osobe s direktnom tranzicijom iz srednje škole na studij, dok su kategorije odgođenog studiranja i studiranja u srednjoj dobi ili iz zaposlenja uglavnom slabo prisutne. S druge strane, studenti u privatnim učilištima uopće ne poznaju distinkciju između redovitog i izvanrednog studiranja jer svi plaćanju punu školarinu pa je distinkcija bespredmetna.

Već je u opisu populacije studenata opisano da prema administrativnim kriterijima studentsko tijelo obuhvaća 26,9 posto (u 2018./2019. 28,1%) studenata koji studiraju u statusu izvanrednog studenta i 73,1 posto (u 2018./2019. 71,9%) redovitih studenata.¹⁴ Blagi rast broja studenata u redovitom statusu uglavnom je posljedica smanjenih generacija koje ulaze u visoko obrazovanje uz zadržavanje gotovo jednakih kapaciteta visokog obrazovanja u RH.

Kako je već u uvodnoj raspravi naznačeno, dob studenta zbog očekivanih razdoblja u životnom ciklusu gotovo potpuno determinira studentski status. Jedina moguća odstupanja su studenti s usporenim tempom studiranja koji su prešli tridesetu (uglavnom uz veći broj privremenih prekida studija) i studenti koji su zbog velikog broja neuspješnih ispunjavanja obveza prešli u izvanredni status u ranoj dobi ili su se svojom odlukom upisali kao izvanredni studenti jer nisu ušli u kvotu redovitih studenata (Tablica 11).

Tablica 11 Studentski status prema dobi studenta

dob studenta	studentski status		
	redoviti bez plaćanja	redoviti s plaćanjem	izvanredni
do 21 godine	63,3%	31,2%	5,6%
22 do 24 godine	57,5%	28,8%	13,7%
25 do 29 godina	38,1%	22,2%	39,7%
30 i više godina	6,2%	4,6%	89,3%
udio u punoj populaciji	51,1%	26,0%	22,9%

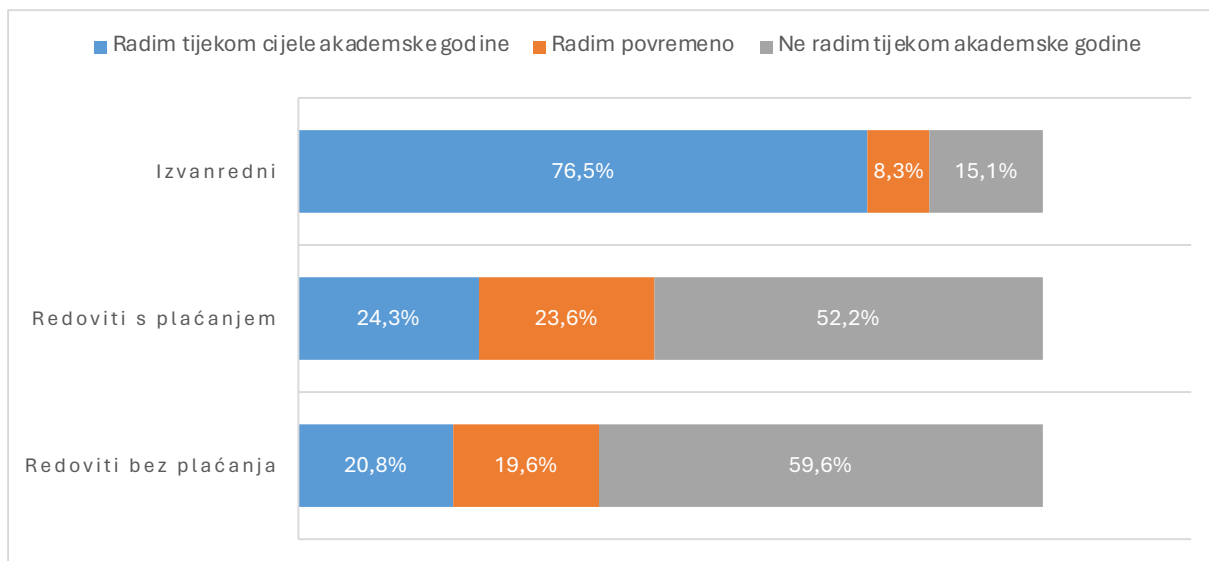
Usporede li se odnosi između studentskog statusa i rada za vrijeme akademske godine (Slika 33), vidljivo je da raste udio kontinuirano zaposlenih studenata kako se pomičemo iz kategorije redovitih (20,8%, prethodno istraživanje 22,9%) u kategoriju izvanrednih studenata (76,5%, prethodno 59,6%). Povremeno radi 19,6 posto redovitih (prethodno 20,7%) i 8,3 posto izvanrednih (prethodno 11,5%), dok je izvan bilo kakvog zaposlenja tijekom akademske godine 59,6 posto redovitih (prethodno 56,4%) i 15,1 posto izvanrednih (prethodno 28,9%). Iz opisanih udjela studenata koji rade tijekom cijele akademske godine vidljiv je tek djelomični pomak prema više zaposlenih kod redovitih studenata s plaćanjem (vjerojatno se radi o manjim udjelima studenata koji plaćaju puni iznos školarine, a ne o radno-pravnom statusu¹⁵ koji bi trebao isključivati mogućnost redovitog studiranja).

Usporedimo li udjele zaposlenih s podacima iz istraživanja EUROSTUDENT VII iz 2018./2019., vidljivo je u 2020./2021. da se kategorije redovitih i izvanrednih studenata sve više udaljavaju u pogledu statusa rada u vrijeme studija. Redoviti studenti su u statusu punog zaposlenja u udjelu padali, a izvanredni dramatično porasli. No ove odnose, u prvom redu, treba interpretirati u kontekstu postpandemijskog razdoblja u kojem je zaposlenost bila u padu zbog posvemašnjih gospodarskih problema izazvanih *lock-down* strategijom borbe protiv pandemije.

¹⁴ Postotak studenata u redovitom i izvanrednom statusu u anketnim podacima ima manja odstupanja od administrativnih podataka zbog 'zbunjenosti' studenata u privatnim visokim učilištima s izjašnjavanjem o statusu jer se kategorizacija prema ovoj osnovini koristi u privatnim visokim učilištima.

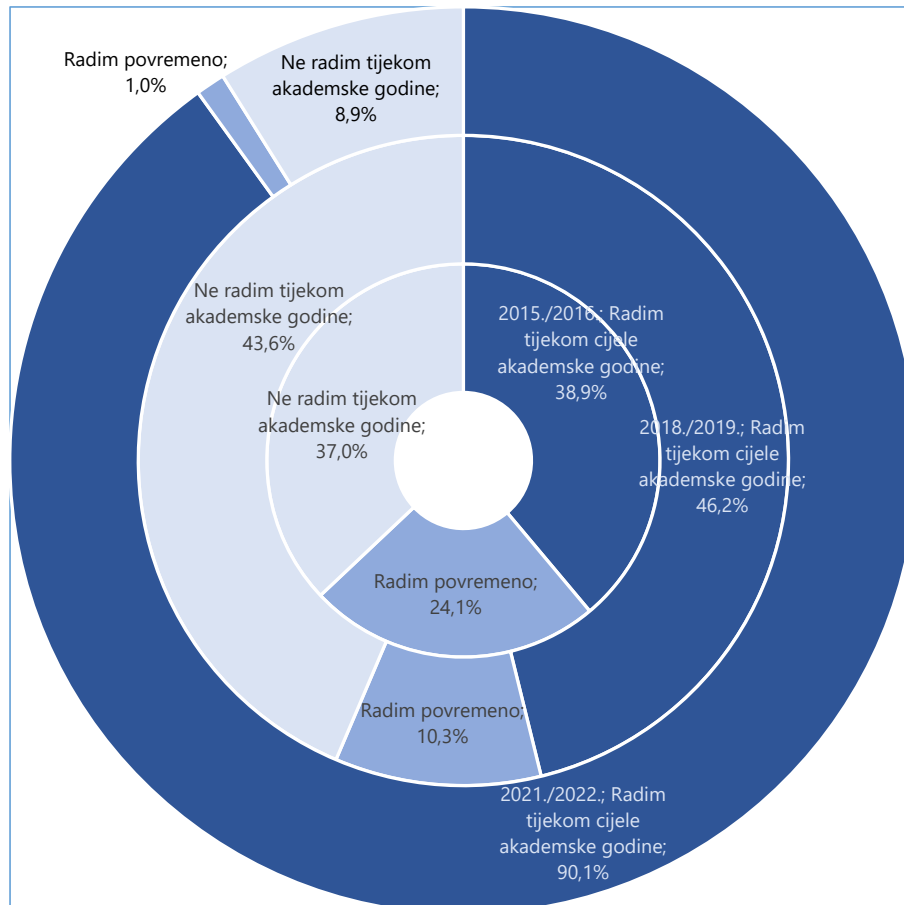
¹⁵ Mišljenja smo da je kontrola radno-pravnog statusa sve teža zbog prekarnosti punog zaposlenja i mogućnosti da student radi u punom radnom vremenu i preko student servisa.

Slika 33 Zaposlenje tijekom akademske godine za studente različitog statusa u ak. god. 2020./2021.

Zaključak iz prethodne rečenice ima punu vizualnu potvrdu u punoj usporedbi trendova u sklopu triju istraživanja EUROSTUDENT za studente starije od 30 godina (Slika 34).

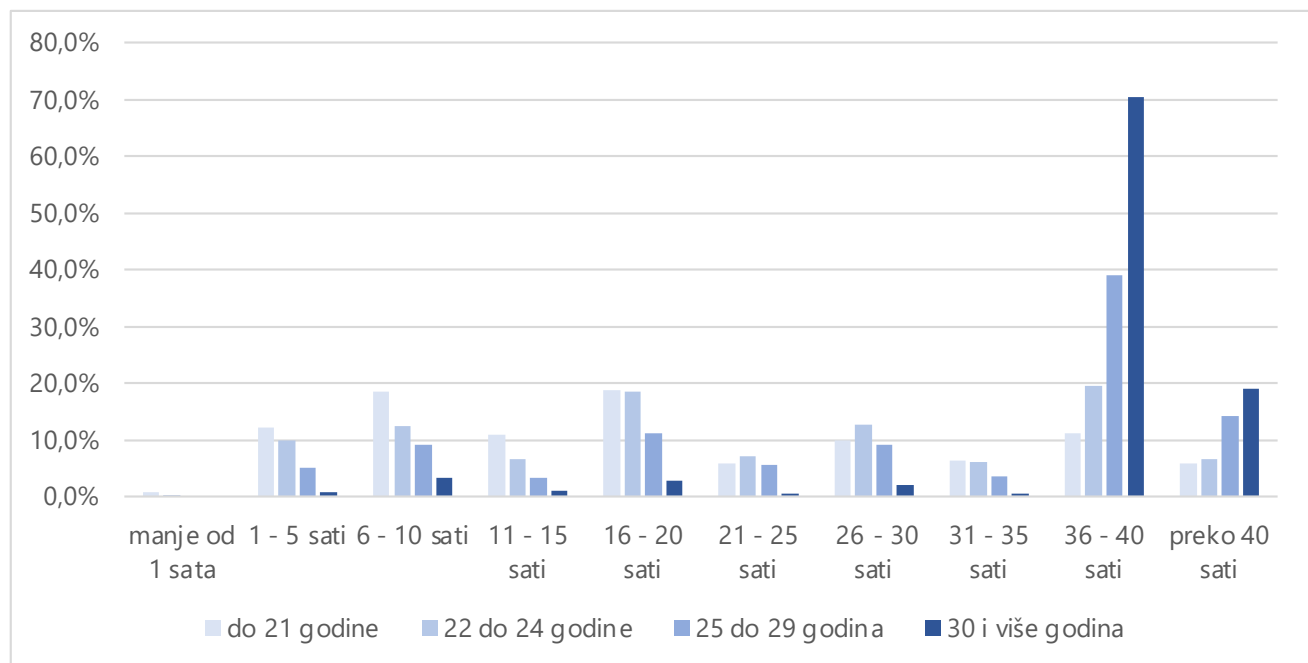
Slika 34 Udjeli u statusu zaposlenja tijekom akademske godine za izvanredne studente starije od 30 godina u 2015./2016., 2018./2019. i 2020./2021.

Vidljivo je da je povremeni rad i status izvan rada u postpandemijskoj godini uglavnom iščezao, dok je zaposlenje u punom opsegu drastično povećalo udio. Očekuje se da će sljedeće istraživanje EUROSTUDENT pokazati da je EUROSTUDENT VIII samo iznimka od trendova kojima pratimo udio zaposlenosti studenata u tijeku studija.

Ekonomija u doba korona virusa, s djelomičnim subvencijama za očuvanje radnih mjesta u vrijeme epidemije, vidljivija je u distribuciji broja radnih sati tjedno za zaposlene studente (Slika 35) gdje je izrazita dominacija zaposlenja u punom radnom vremenu u odnosu na povremene poslove, primjerenije studentima, koji su dominirali kod studenata u prethodnim razdobljima. Manji opseg plaćenog zaposlenja dominantniji je kod mlađih studenata, ali uglavnom ne obuhvaća više od 20 posto studenata. S druge strane, u starijim godištim dominira puno radno vrijeme.

Slika 35 Tjedno vrijeme rada u vrijeme studiranja za studente pojedinih dobnih kategorija (postoci u odnosu na dobnu skupinu)

Izvanredni studenti podijelili su se u izvjesnoj mjeri na starije i mlađe od 30 godina pa je izrazitost motiva naizgled manja, no i u ovako podijeljenom omjeru razlika između dobnih kategorija je dominantna.

Utješno je da su i motivi stjecanja iskustva u području studija ipak prisutni jednako kao i materijalni motivi.

Analiza motiva za zapošljavanje studenata prikazana je u Tablici 12. Među zaposlenim studentima mlađim od 30 godina, koji su u statusu redovitog studenta, ističe se materijalna oskudica kao primarni motiv zapošljavanja u vrijeme studija.

Sve kategorije motiva materijalne oskudice su birane kao izrazito istaknut motiv u više od 90 posto zaposlenih redovitih studenata mlađih od 30 godina. Tek se mogućnost da si priušte stvari koje si inače ne bi mogli kupiti pojavljuje u neznatno manjem biranju izrazitog motiva za zapošljavanje (88%).

Tablica 12 Postotak odgovora potpuno točno za motive zaposlenja u vrijeme studija prema starosti i studentskom statusu

% odgovora potpuno točno u odnosu na total po dobnim kategorijama	studentski status	mlađi od 30	stariji od 30
Radim kako bih pokrio/la svoje životne troškove.	redoviti	96,9%	3,1%
	redoviti s plaćanjem	97,1%	2,9%
	izvanredni	48,5%	51,5%
Radim kako bih stekao/la radno iskustvo.	redoviti	97,9%	2,1%
	redoviti s plaćanjem	98,2%	1,8%
	izvanredni	59,6%	40,4%
Ne bih si mogao/la priuštiti studiranje a da pri tome ne radim.	redoviti	94,1%	5,9%
	redoviti s plaćanjem	96,1%	3,9%
	izvanredni	46,2%	53,8%
Radim jer moram financijski potpomagati druge (npr. djecu, partnera/icu, roditelje).	redoviti	88,1%	11,9%
	redoviti s plaćanjem	90,6%	9,4%
	izvanredni	26,7%	73,3%
Radim kako bih si mogao/la priuštiti stvari koje inače ne bih mogao/la kupiti.	redoviti	98,1%	1,9%
	redoviti s plaćanjem	98,0%	2,0%
	izvanredni	48,2%	51,8%
Koliko je Vaš posao povezan s područjem Vašeg studija?	redoviti	98,1%	1,9%
	redoviti s plaćanjem	98,0%	2,0%
	izvanredni	48,2%	51,8%

Materijalna oskudica za financiranje studija prikazana u motivima zapošljavanja u vrijeme studija prisutna je i u još jednom aspektu koji se pojavljuje i kod mlađih studenata koji nisu bili visoko zastupljeni u zaposlenosti u tijeku održavanja nastave ili ispitnih rokova. Rad u vrijeme praznika prisutan je u velikoj mjeri kod većine studenata (Slika 36). Udio studenata koji se zapošljavaju preko praznika najmanji je kod redovitih studenata bez plaćanja školarine i kreće se od 41 posto za najmlađe kategorije do 60 posto za kategoriju studenata od 25 do 29 godina. Postotak u kategoriji iznad 30 godina blago pada na 53 posto, u prvom redu zbog smanjivanja udjela u kategoriji redovitih studenata bez plaćanja.

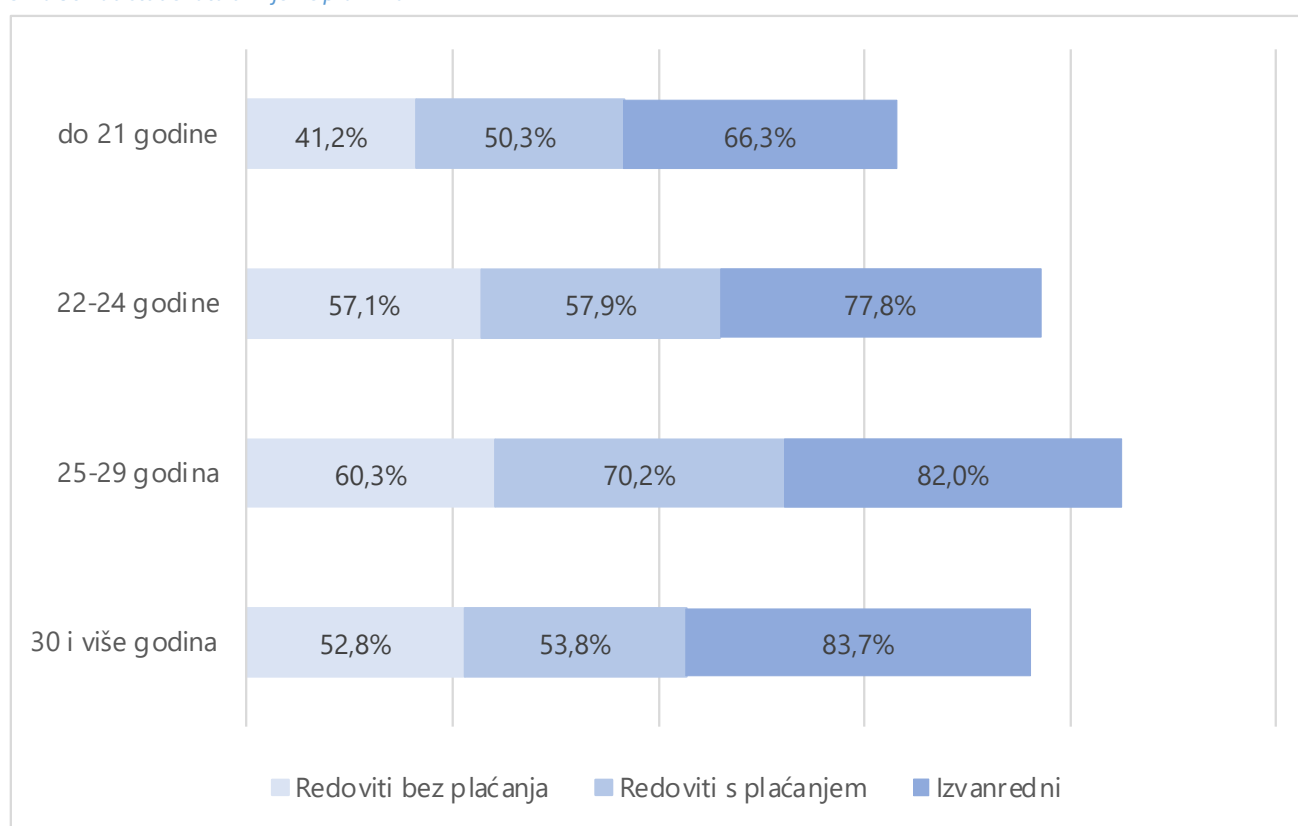
Kategorija redovitih studenata s plaćanjem školarine u najmlađoj kategoriji, u dobi do 21 godinu, i u kategoriji od 25 do 29 godina, ima za 10 posto veći udio zaposlenih tijekom praznika dok su druge dvije dobne skupine (22 do 24 i preko 30 godina) s jednakim udjelom zaposlenih tijekom praznika.

I konačno, kod izvanrednih studenata je zaposlenost tijekom praznika za 20 posto veća nego kod redovitih studenata bez plaćanja.

Zaključak se nameće sam po sebi, za većinu studenata studij predstavlja znatan financijski teret pogotovo ako je student prisiljen, parcijalno ili potpuno, plaćati troškove školarine, no i među onima koji ne plaćaju školarinu gotovo polovica studenata pokušava barem tijekom praznika zaraditi za studiranje tijekom nastavne aktivnosti.

Jedini razlog koji je donekle mogao povećati postotke zapošljavanja tijekom praznika mogao bi biti manja ponuda povremenih poslova u tijeku nastavne aktivnosti zbog zdravstvenih mjera u vrijeme koronavirusa. No buduća istraživanja trebala bi usporedbom zaposlenih u tijeku nastave i zaposlenih tijekom praznika razriješiti ovu dilemu.

Slika 36 Rad studenata u vrijeme praznika

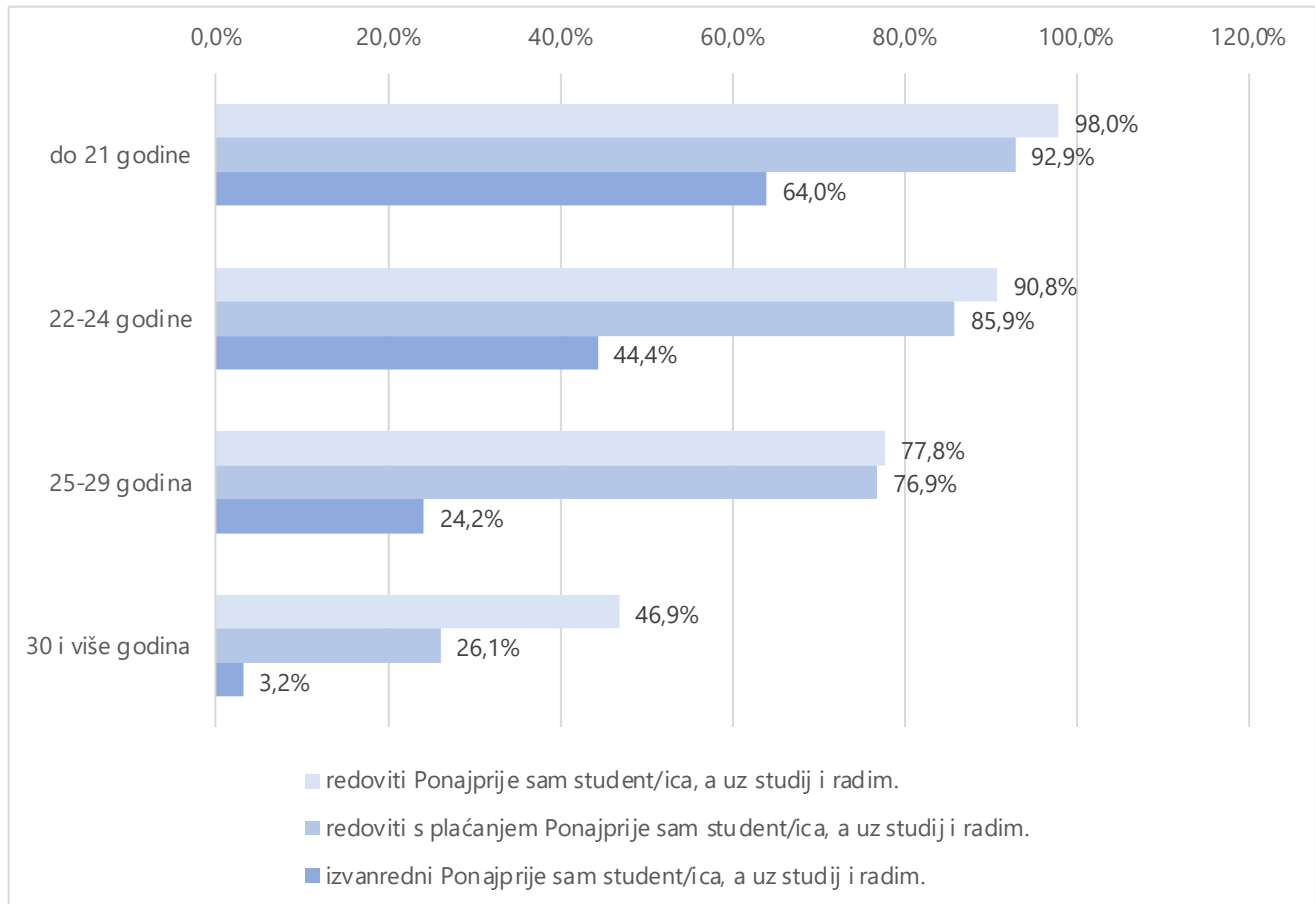

I konačno, paralelnost uloga studiranja i zaposlenja može dovesti, uz nedostatak vremena za studijske aktivnosti, i do promjene identifikacije s ulogom studenta u identifikaciju s ulogom zaposlenog. Napuštanje identifikacije s ulogom studenta vodi prema smanjenju motivacije za studij i, u konačnici, do odustajanja od studija u većoj mjeri nego kod studenata koji su se primarno identificirali s ulogom studenata i ostvarili punu integraciju u akademsku/studentSKU ulogu. Slika 37 pokazuje kako su se studenti opredijelili u biranju suprotstavljenih uloga studenta i zaposlene osobe.

U ranoj fazi studiranja (mlađi od 21 godine) identifikacija s ulogom studenta najviša je u sve tri kategorije statusa studenata: kod redovitih studenata bez plaćanja školarine 98 posto, redovitih studenata s plaćanjem školarine 93 posto, a kod izvanrednih studenata 64 posto. S protokom vremena provedenog u studiranju (ako se referiramo na dominantnu direktnu tranziciju u visoko obrazovanje iz srednje škole u visoko obrazovanje) identifikacija s ulogom studenta opada jednako kod obje kategorije redovitih studenata (najniže 77 posto) sve do ulaska u tridesete godine kada je uočljiv značajniji pad na 46 posto za redovite studente bez

plaćanja i 26 posto za redovite studente s plaćanjem školarine. Izvanredni studenti startaju sa znatno nižom identifikacijom s ulogom studenta koja je kod najmlađe dobne kategorije 64 posto i završavaju na 24 posto na završetku dvadesetih godina života. Ulaskom u tridesete udio identifikacije u ulogu studenta pada na 3 posto, što okvirno odgovara udjelu osoba koje studiraju u kasnijim godinama života.

Slika 37 Identifikacija s ulogom studenta kod studenata prema dobi i studentskom statusu

Studijsko opterećenje

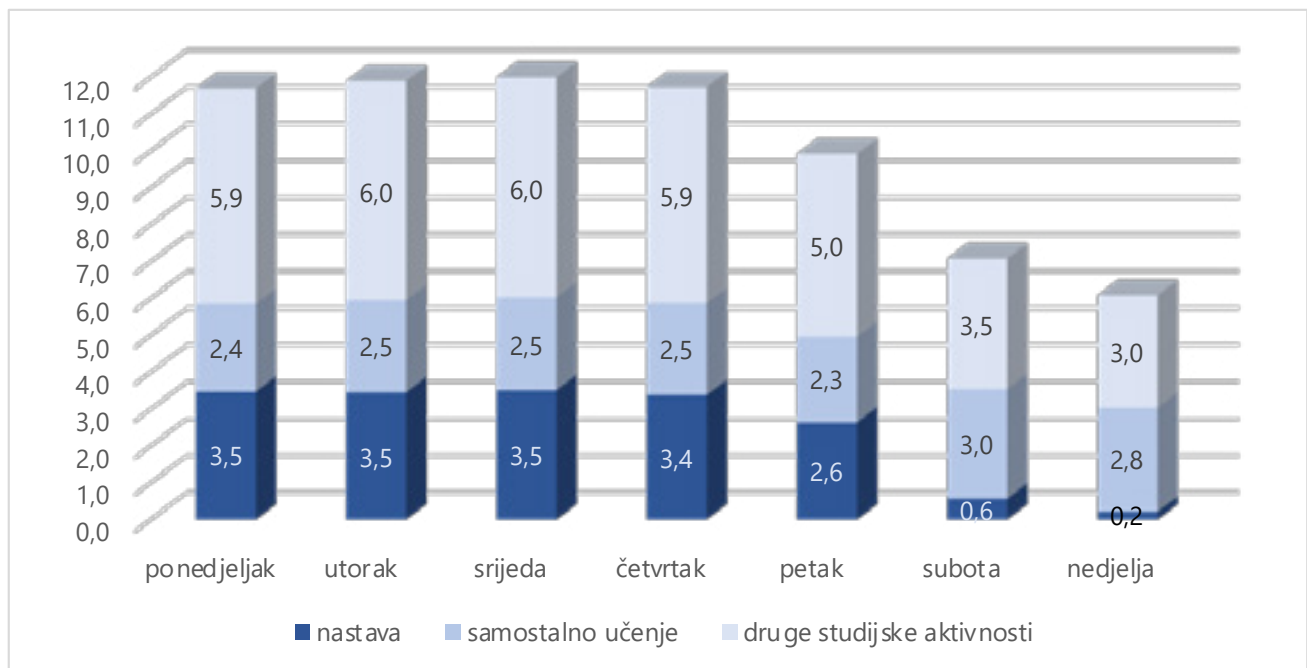
Nastavljajući temu identifikacije studenata s ulogom studenta, čini se važnim razriješiti pitanje je li studentski status povezan s vremenom koje studenti posvećuju studiranju. Anketno mjerenje zasniva se na samoprocjeni studenata o utrošku vremena u danima u tjednu na: nastavu (predavanja, seminare i vježbe) koju vode nastavnici na visokim učilištima, samostalno učenje i na ostale studijske aktivnosti (Slika 38). Treba napomenuti da je anketa provedena u svibnju i lipnju (uobičajenoj sezoni ispitnih rokova), te se može očekivati utjecaj recentnosti aktivnosti na procjene. Zbog toga treba očekivati precijenjene sate samostalnog učenja, te neznatno podcijenjene procjene vremena na nastavi (stalni tjedni raspored nastave omogućuje studentima jasnije sagledavanje vremena provedenog na nastavi).

Pregledom utroška vremena na tri kategorije aktivnosti najviše se nameće zaključak da studenti u velikoj mjeri precjenjuju kategoriju „ostale studijske aktivnosti“ pa se stječe dojam da su tijekom radnog tjedna opterećeni od 11 do 12 sati studijskim poslovima, dok to opterećenje pada vikendom: petkom na 10 sati, subotom na 7, a nedjeljom na 6 sati.

Usmjerimo li se samo na jasno specificirane aktivnosti, uočljivo je relativno malo opterećenje studenata koji u prosjeku provode 3,5 sati na nastavi i oko 2,5 sati u samostalnom učenju u prva četiri dana u tjednu, petkom opada opseg nastave (za što studenti možda nisu jedini krivci) na 2,6 sati, a samostalno učenje ostaje približno na istoj razini od 2,3 sata. Vikendom nastava gotovo potpuno iščezava iz fonda vremena, no samostalno učenje se povećava i dolazi do razine od 3 sata subotom i 2,8 sati nedjeljom.

Ukupno gledano, struktura opterećenja studenata u velikoj se mjeri približila planiranom opsegu opterećenja studenata koje je studiranje pokušalo izjednačiti s uobičajenim opterećenjem poslom kod zaposlenih osoba.

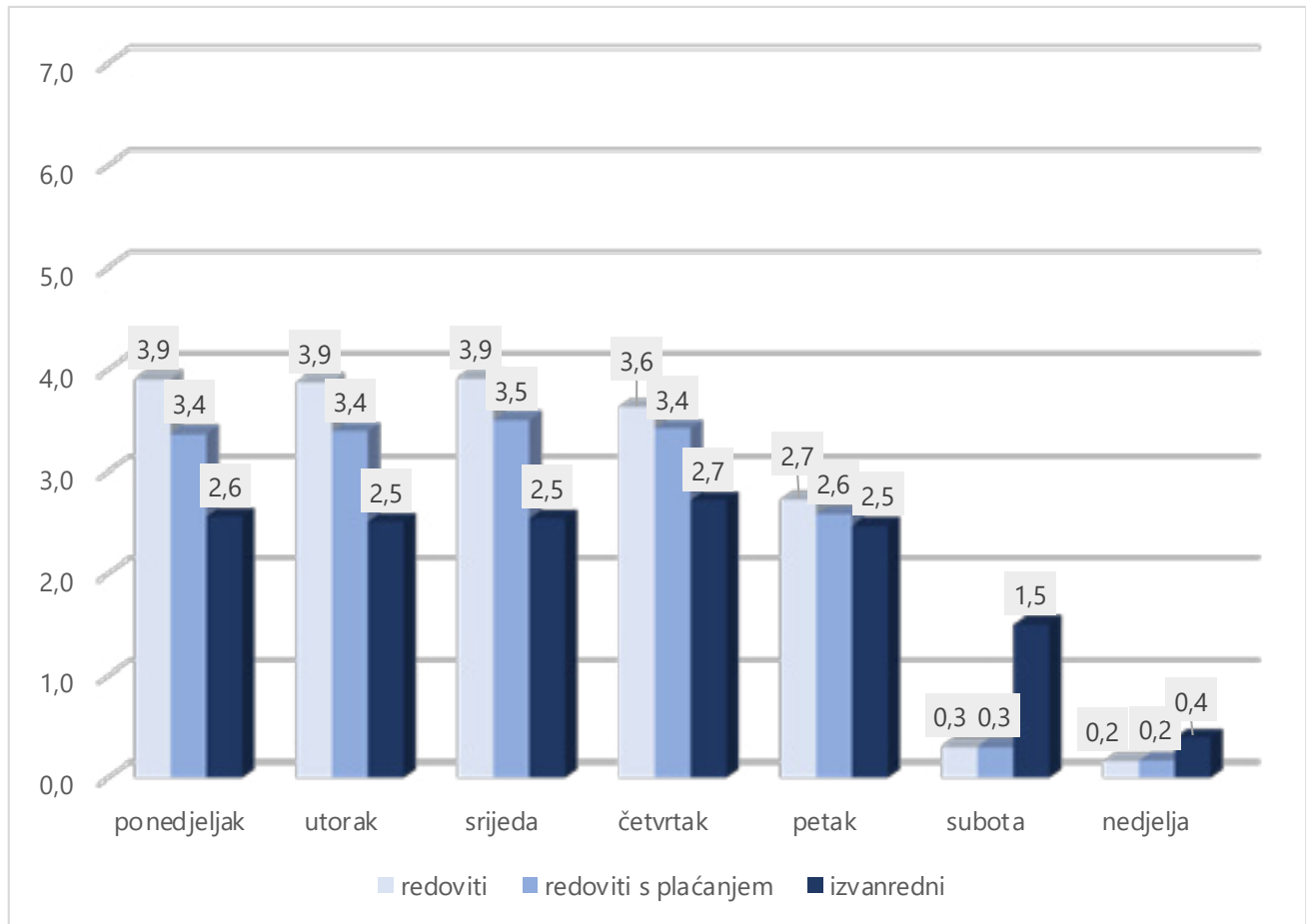
Slika 38 Studijsko opterećenje tijekom tjedna u satima

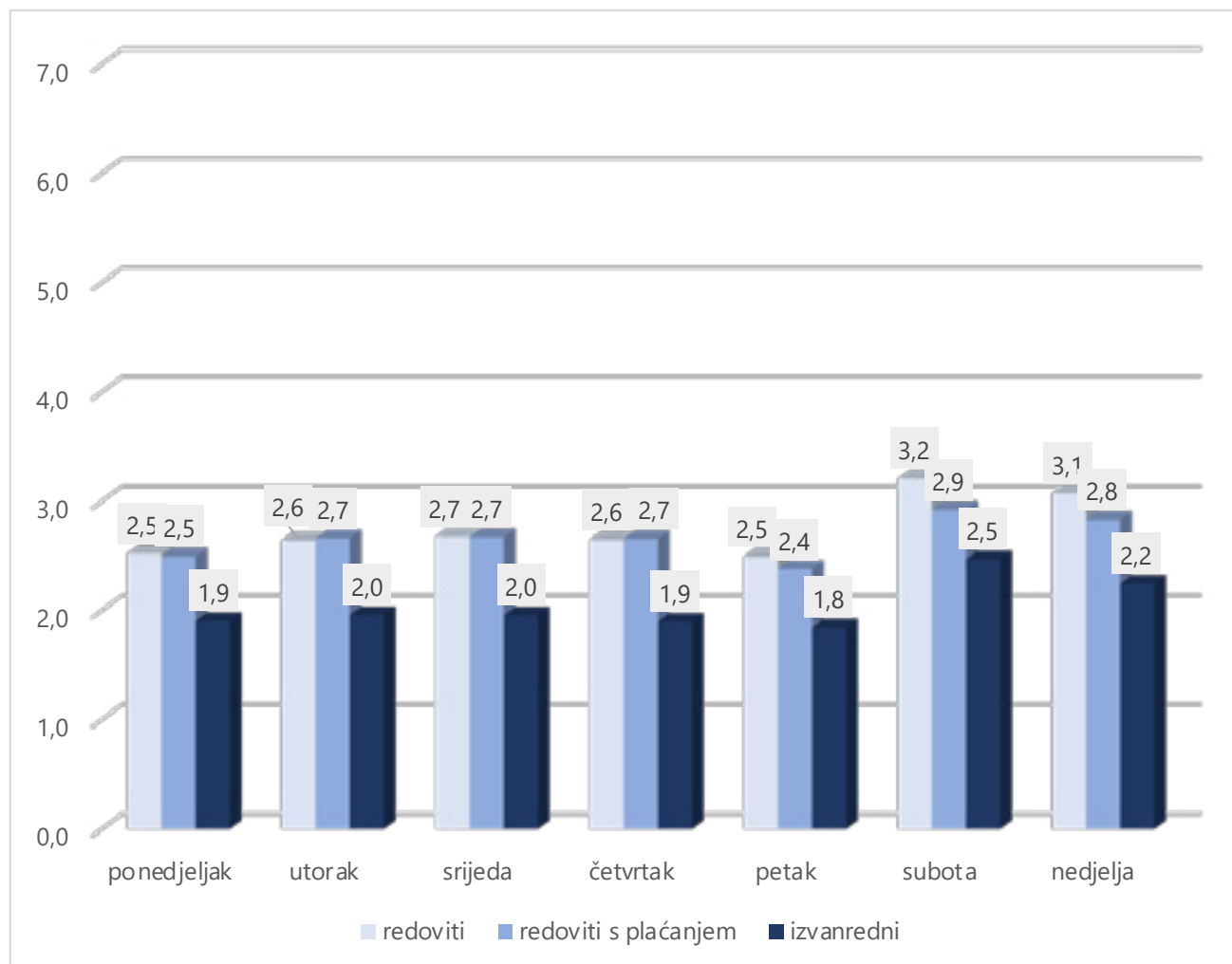
Usporedba studenata podijeljenih prema studijskom statusu (Slika 39) uglavnom daje očekivane rezultate u kojima redoviti studenti bez plaćanja imaju najveće opterećenje od 3,6 do 3,9 sati nastave u prva četiri dana u tjednu, te 2,7 sati petkom, dok je kod redovitih studenata s plaćanjem nastavno opterećenje za oko pola sata manje. Razlika nastaje vjerojatno zbog manjih obveza na kolegijima koje ovi redoviti studenti s plaćanjem ponovno upisuju. Ukupno u nastavi redoviti studenti provode 18,5 sati tjedno, a redoviti s plaćanjem 16,8 sati.

Izvanredni studenti zbog toga što mogu sami programirati dinamiku studija, jer nemaju obvezu upisivati 60 ECTS godišnje, imaju ukupno tjedno opterećenje nastavom od 14,7 sati. Manjak od gotovo četiri sata nastave tjedno raspoređen je na oko 0,9 do 1,4 sata manje nastave u prva četiri dana u tjednu, na neznatnih 0,2 sata manje petkom te 1,4 sata nastave više vikendom u odnosu na redovite studente.

Slika 39 Studijsko opterećenje nastavom tijekom tjedna u satima prema studentskom statusu

U naslijeđenoj mentalnoj slici izvanrednih studenata kao zaposlenih osoba koje studiraju uz zaposlenje u punoj satnici pretpostavlja se da smanjeni opseg nastave zbog radih obveza takvi studenti nadoknađuju povećanim ulaganjem vremena u samostalno učenje. Taj koncept, koji još uvijek imaju javna visoka učilišta u krojenju zahtjeva prema izvanrednim studentima s obzirom na pohađanje nastave, pokazuje se potpuno netočan. Prema iskazima studenata, izvanredni studenti provode u samostalnom učenju oko 0,7 sati manje od redovitih studenata (Slika 40). Time uglavnom dolazimo do zaključka da institut izvanrednog studenta počiva na mehanizmu prelaska na izvanredni studij studenata koji nisu uspješno studirali, pa im se popuštanje zahtjeva za redovitim pohađanjem nastave nudi kao micanje jednog „kamenja oko vrata“ u inače neuspješnom studiranju. Time se takvim studentima omogućuje nastavak studija, uz vlastito financiranje i krojenje opterećenja prema vlastitim procjenama vremena koje mogu posvetiti studiranju. Zaposlenje dolazi uglavnom naknadno, kao prijelaz iz povremenog rada preko student servisa u zaposlenje bez beneficija studentskog statusa. Ovakav zaključak osnažuje činjenica o sve manje popunjenim upisnim kvotama prve godine studija i vrlo malom udjelu osoba starijih od 30 godina koje prvi put ulaze u visoko obrazovanje (3,3%) u ukupnom udjelu od 21,9% izvanrednih studenata.

Slika 40 Studijsko opterećenje **samostalnim učenjem** tijekom tjedna u satima prema studentskom statusu

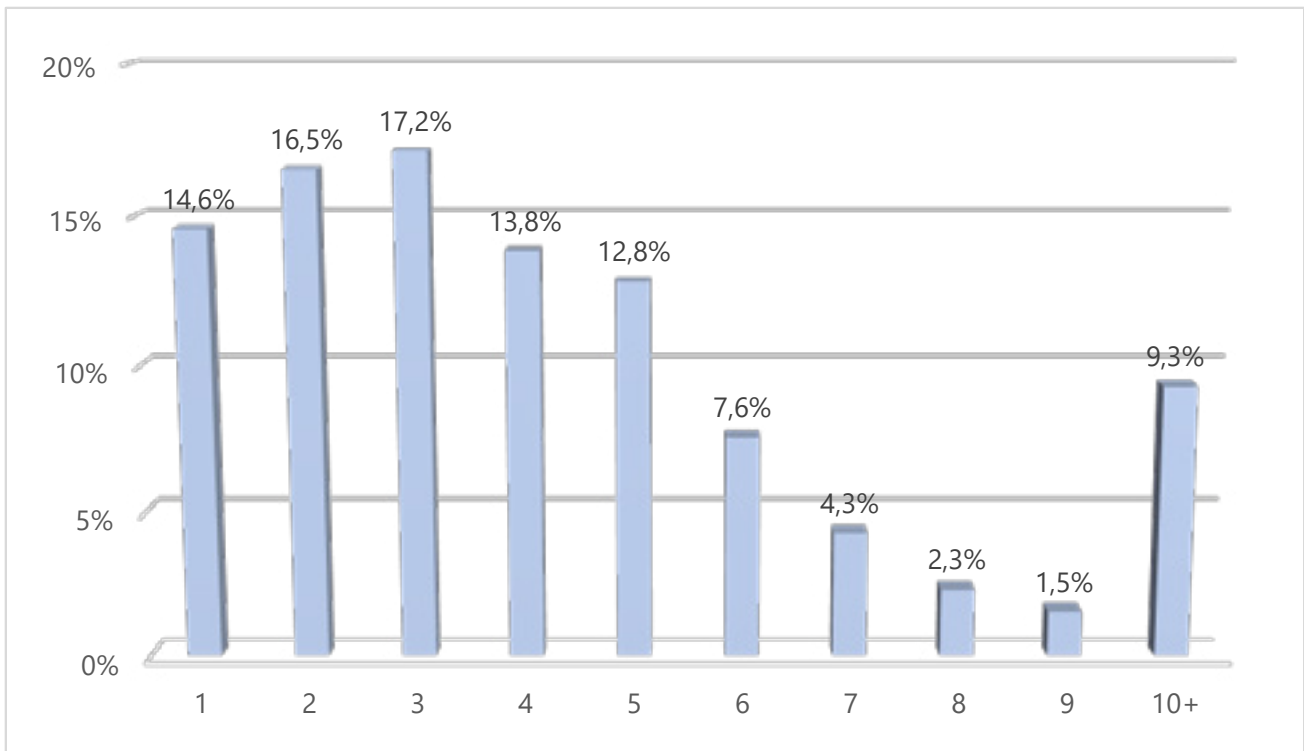
Trajanje studiranja

Jedna od većih slabosti visokog obrazovanja u Hrvatskoj je nizak postotak završnosti te znatno duže studiranje u odnosu na predviđeni program. Iako se od bolonjske transformacije visokog obrazovanja mnogo napravilo na povećanju efikasnosti studiranja u formalnom smislu uvođenjem novih oblika nastave, većim mogućnostima polaganja ispita te parcijalnim polaganjem gradiva tijekom nastave ili na kolokvijima, te povećanim inzistiranjem na redovitosti pohađanja nastave i uvođenjem praćenja prolaznosti na studijskim programima u sklopu kriterija reakreditacije studijskih programa, još uvijek je napredak u postotku studenata koji završavaju studij u predviđenom roku vrlo malen.

Neki od persistirajućih problema su formalna usklađenost nastavnog opterećenja s ECTS bodovima u kojima nije respektirana ideja da se ECTS bodovima praktički normira rad studenta na opseg punog radnog vremena, tj. 40 sati tjedno, prevelika zastupljenost nastave u tjednom ritmu studija, neadekvatna i preobilna studijska literatura, prevelik opseg pojedinih kolegija, neujednačen kriterij profesora ili zanemarivanje vođenja studenata u procesu studiranja ili individualnog praćenja napretka studenata. Važan problem predstavlja i neadekvatno savjetovanje studenata o sadržaju studija i relativno često prebacivanje studenata na druge studijske programe.

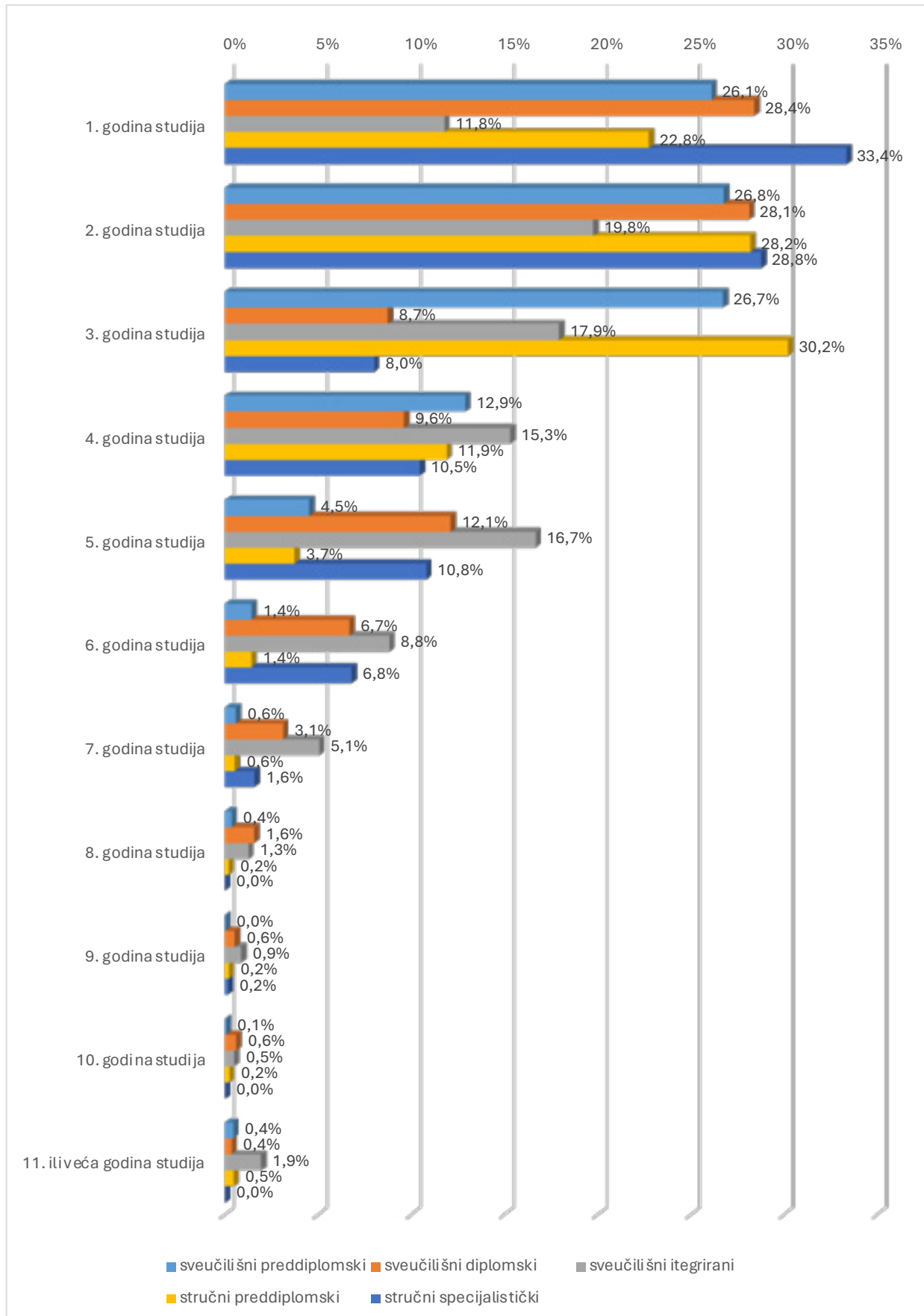
Izvedeni podatak koliko je prošlo od vremena prvog upisa studija u visokom obrazovanju (Slika 41) pokazuje da se čak i nakon 10 godina u sustavu zadržava 9,3 posto studenata. Kako taj podatak samo pokazuje ekstrem u efikasnosti studiranja, jasnija slika vezana je uz praćenje trajanja studija prema vrsti studija (Tablica 13). Vidljivo je da se ipak glavnina studija događa u sedam godina studija. Naizgled sve izgleda relativno prihvatljivo, gotovo da nema razlike u zastupljenosti studenata kod dužih i kraćih studijskih programa.

Slika 41 Godina studiranja u odnosu na prvi ulazak u visoko obrazovanje

U nedostatku longitudinalnih podataka kojima bismo pratili svakog studenta tijekom studiranja, u analizi dinamike studiranja prema pojedinim vrstama studijskih programa koristit ćemo transverzalni metodološki model u kojem će studenti zatečeni u pojedinoj studijskoj godini biti reprezentanti faza studija, a njihova brojnost opisivati dinamičke nijanse prolaska studija (Slika 42, Tablica 13).

Slika 42 Godina studiranja prema vrsti i razini studijskog programa

Tablica 13 Transverzalna analiza protočnosti vrsta studija i trajanja studiranja na tim studijskim programima

	Uni. BA %	Uni. MA %	Uni. BA + MA %	Struč. BA %	Struč. MA %	prekoračenje BA	Uni. BA %	Struč. BA %	prekoračenje MA	Uni. MA %	Struč. MA %	prekoračenje BA+MA	Uni. BA+MA %
1. godina studija	26,1	28,4	11,8	22,8	33,4								
2. godina studija	26,8	28,1	19,8	28,2	28,8								
3. godina studija	26,7	8,7	17,9	30,2	8,0	u roku	79,6	81,2					
4. godina studija	12,9	9,6	15,3	11,9	10,5	1	12,9	11,9					
5. godina studija	4,5	12,1	16,7	3,7	10,8	2	9,1	7,5	u roku	87,0	91,4	u roku	81,5
6. godina studija	1,4	6,7	8,8	1,4	6,8	3	4,3	4,3	1	6,7	6,8	u roku	90,3
7. godina studija	0,6	3,1	5,1	0,6	1,6	4	2,4	2,2	2	6,3	3,2	1	5,1
8. godina studija	0,4	1,6	1,3	0,2	0,0	5	1,8	1,0	3	4,8	0,0	2	2,5
9. godina studija	0,0	0,6	0,9	0,2	0,2	6	0,1	1,3	4	2,2	0,7	3	2,6
10. godina studija	0,1	0,6	0,5	0,2	0,0	7	0,4	1,7	5	3,1	0,0	4	2,1
11. ili veća godina studija	0,4	0,4	1,9	0,5	0,0	8	3,6	3,8	6	2,2	0,0	5	9,7
% udio u populaciji svih studenata	33,9	18,8	17,5	24,6	5,2	višak stud/ god.	34,6	33,8	višak stud/ god.	25,3	10,7	višak stud/ god.	22,0

Objašnjenje kratica: Uni. BA – sveučilišni preddiplomski studij, Uni. MA – diplomski sveučilišni studij, Uni. BA + MA – integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij, Struč. BA – stručni studij, Struč. MA – specijalistički diplomski stručni studij.

Prekoračenje – broj godina nakon predviđenog trajanja studijskog programa.

Sve brojke su iskazane u postocima osim godina prekoračenja trajanja studijskog programa.

Transverzalna analiza dužine studiranja pokazuje u kojoj godini studiranja od početka studiranja se nalaze studenti prema razini i tipu studija (podaci su iskazani u postocima u prvih pet stupaca Tablice 13.) Prema u tablici navedenim podacima preddiplomske sveučilišne studije u predviđene tri godine završava 79,6 posto studenata (zbroj postotnih udjela studenata na prve tri godine), a preddiplomske stručne studije u predviđenom roku završava 81,2 posto studenata. Za završetak diplomskih studija predviđeno je trajanje od 5 godina studija (3+2) i u tom roku diplomu magistra stječe 87,0 posto studenata na sveučilišnim diplomskim studijima i 91,4 posto studenata na specijalističkim magistarskim studijima. Kod integriranih studija dio studija traje 5 godina (uglavnom studiji ekonomije i prava), a dio traje 6 godina (medicina) te je stupanj završnosti u programski predviđenom roku između 81,5 i 90,3 posto. Po navedenim podacima završnost je 80 posto i više te nije podatak koji bi se mogao iskazati kao zabrinjavajuće stanje sustava.

Ponešto drugačija slika stanja proizlazi iz pitanja: Koliko studenti koji ne završe studij u predviđenom roku opterećuju sustav svojim dugotrajnim studiranjem? Ukoliko 20,4 posto studenata koji nisu u roku od tri godine završili preddiplomski sveučilišni studij podijelimo na godine njihovog zadržavanja u sustavu visokog obrazovanja tada oni zatečeni u četvrtoj godini studija opterećuju jednu godinu više sustav, oni zatečeni na petoj su dvije godine više od predviđenog u sustavu visokog obrazovanja itd. Ako navedene godine iznad predviđenog studiranja pomnožimo s postotnim udjelima studenata zatečenih u tom stanju imamo pokazatelj koliko je studenata provelo godina iznad očekivanog trajanja studija: $12,9\% \cdot 1 + 9,1\% \cdot 2 + 4,3\% \cdot 3 + \dots = 36,4$ posto godina preko predviđenog roka studiranja za preddiplomske sveučilišne studije.

Istom logikom izračunati su pokazatelji za ostale vrste i razine studija: preddiplomski stručni studiji u kojima 18,8 posto studenata koji ne završavaju studij u predviđenom roku opterećuju sustav visokog obrazovanja s 33,8 posto godina studija više. Sveučilišni magistarski studiji ima 13 posto studenata koji studiraju preko programskog trajanja 25,3 posto više godina studija, a 8,6 posto stručnih specijalista koji ne završe u roku studira u prosjeku 10,7 posto više godina studija. I konačno, ako uzmemo blaži kriterij da svi integrirani studiji traju 6 godina, 9,7 posto studenata koji su odužili studij opterećuje integralne studije s 22 posto više godina studiranja.

U odnosu na ukupni sustav visokog obrazovanja, respektirajući udjele pojedinih vrsta studija u ukupnom sustavu, dolazimo do brojke od 26,3 posto više godina u studiju u odnosu na studijskim programima predviđeno studijsko zadržavanje u sustavu. Kako studenti opterećuju nastavne i druge resurse visokih učilišta možemo zaključiti da sustav troši 26,3 posto svojih resursa više od planiranog studijskim programima. Kolika je financijska težina dodatnog opterećenja sustava nije moguće ocijeniti bez analize financijske participacije studenata za produženo studiranje, no moguće je ocijeniti da nastavno opterećenje, prostorni i tehnički resursi visokih učilišta održavaju 26,3 posto veći kapacitet zbog neefikasnosti studiranja dijela studenata.

Uzroci produženog studiranja dotaknuti su u ostalim poglavljima ovog izvješća (npr. rad uz studij, neefikasna pomoć studentima), no neki su povezani s potrebom za analizom studijskih programa i točkama zastoja u studijima, individualnim vođenjem studenata kroz proces studiranja, boljom profesionalnom orijentacijom pri izboru studija kako bi se izbjegle kasnije promjene studijskog programa zbog neadekvatnog prvog izbora, povećanjem kompetitivnosti u ulasku u studiji i studiranju, itd. Za potpuni uvid u analizu efikasnosti sustava bilo bi od velike koristi usporediti sustav visokog obrazovanja RH s drugim sustavima s većom selektivnošću ulaska u visoko obrazovanje i većom kompetitivnošću u procesu studiranja.

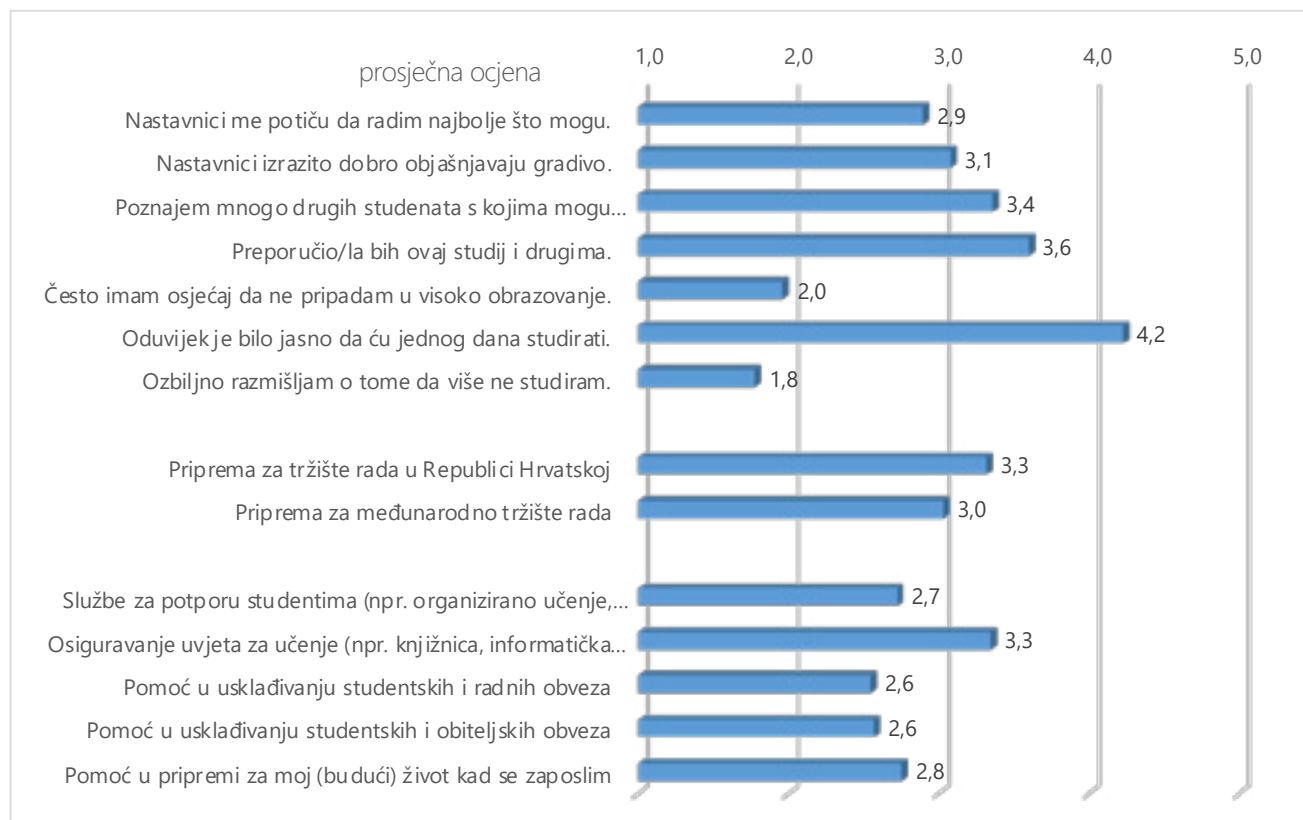
Problemi s kojima se studenti susreću

Studenti se susreću s mnogim problemima u tijeku studija, neki su vezani uz prilagodbu na studentski život, drugi na novu razinu obrazovanja, a neki su preneseni iz osobnog okruženja. Svi problemi mogu imati značajan utjecaj na uspjeh u studiranju ili znatno produžiti studiranje kao ometajući faktori. U krajnjoj instanci problemi s kojima se studenti suočavaju mogu biti i razlog za prekid visokog obrazovanja.

U procjeni organizacije studija, studenti uglavnom svim komponentama procjene studijskog okruženja daju ocjene oko prosjeka skale (Slika 43). Jedine dvije komponente procjene koje su ispod prosjeka su negativne ocjene studijskog okruženja (Često imam osjećaj da ne pripadam u visoko obrazovanje, 2,0 i Ozbiljno razmišljam da više ne studiram, 1,8), koje sa svojim ispodprosječnim ocjenama pokazuju neslaganje s tim tvrdnjama i implicitno pozitivan stav prema studiranju i studijskom okruženju. Generalno nešto veće ocjene studenata u studijskom okruženju imaju nastavnici, studentsko okruženje, preporučljivost studija i posebice stav da je student oduvijek razmišljao o studiju kao završnom stupnju svog obrazovanja. Studenti prosječnom ocjenjuju i studijsku pripremu za tržište rada.

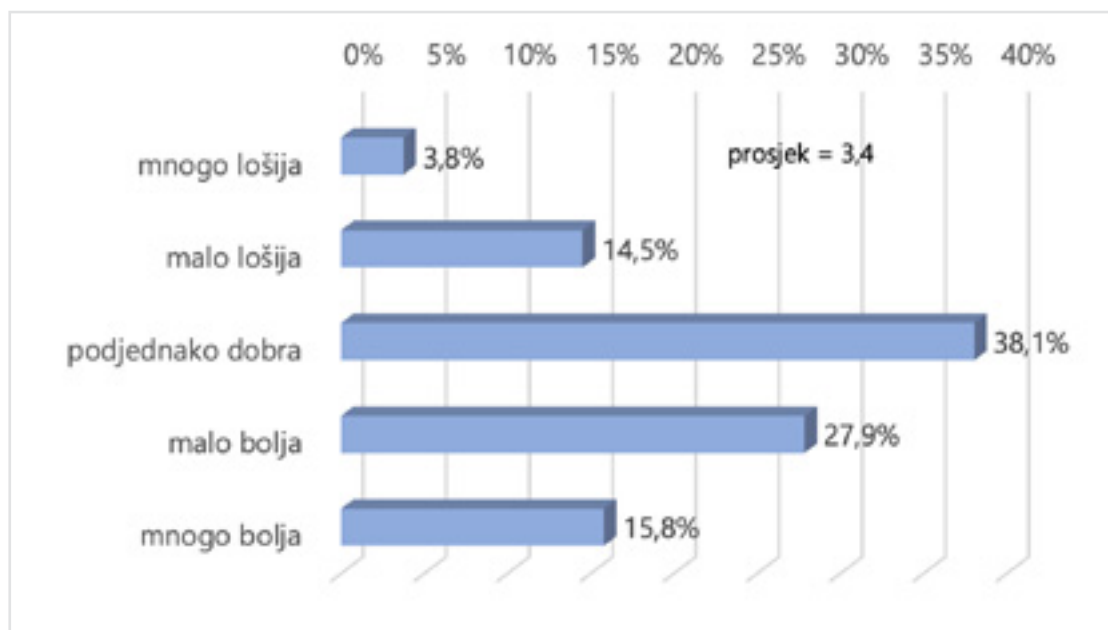
Lošije su ocijenjeni prostorni resursi visokih učilišta i službe za pomoć studentima u različitim aspektima njihova usklađivanja studijskih obveza s drugim aspektima njihova života. U tom pogledu visoka učilišta se ponašaju kao da su baš svi studenti još uvijek u roditeljskom domu te da im pomoć nije potrebna, što dio studenata koji je otišao na studij izvan mjesta stanovanja ocjenjuje kao nedovoljnu potporu.

Slika 43 Procjena okruženja i organizacije studija

Negativni stav dijela studenata prema studiju iskazan osjećajem nepripadanja u visoko obrazovanje i razmišljanja o odustajanju od studiranja trebao bi se odraziti i na procjenu koju studenti daju o uspjehu svog studiranja (Slika 44). U tom pogledu samo 3,8 posto studenata svoju uspješnost procjenjuje mnogo lošijom od drugih studenata. Pozitivna strana procjena, koja upućuje na to da se student procjenjuje kao uspješnijim od drugih studenata znatno je zastupljenija i obuhvaća 43,7 posto studenata. Možemo pretpostaviti da takav stav ne dovodi studente do razmišljanja o odustajanju od studiranja.

Slika 44 Procjena dosadašnje uspješnosti studiranja u odnosu na druge studente

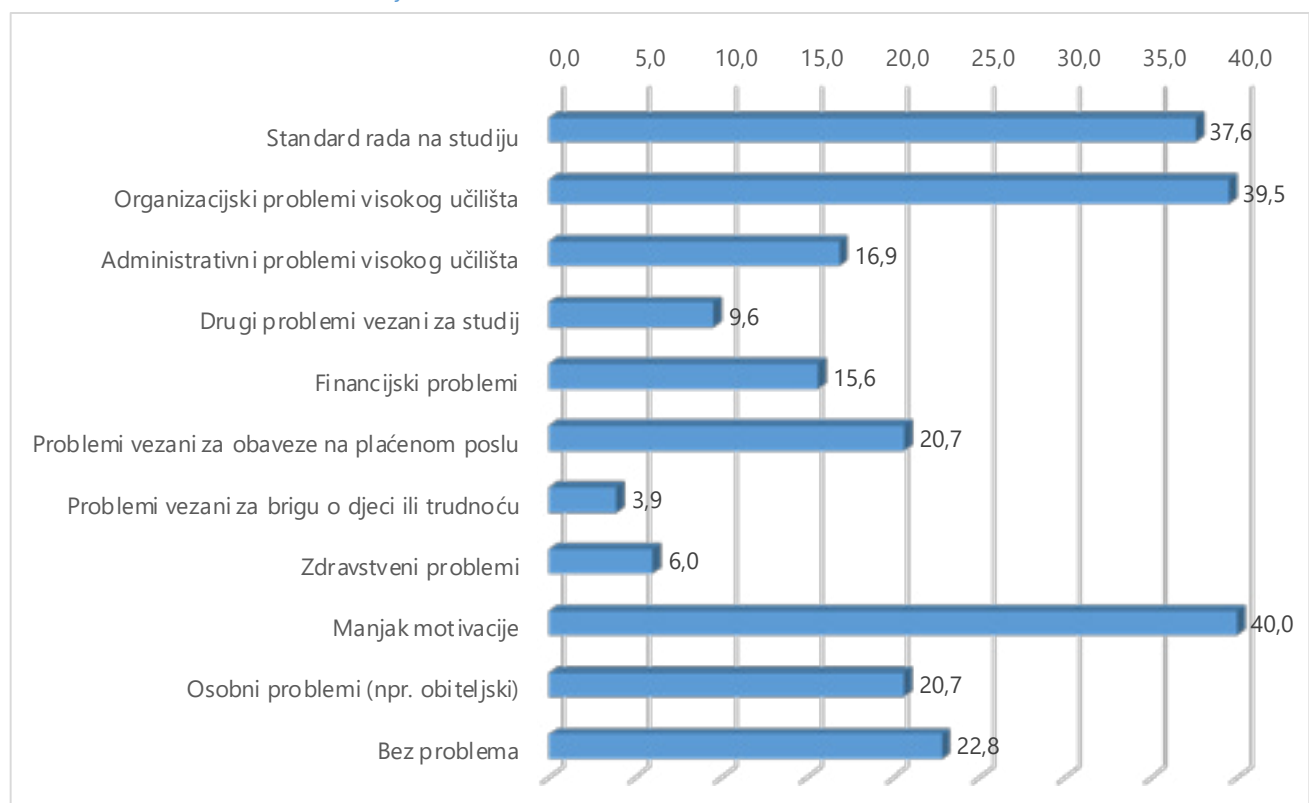

U ekstenzivnom propitivanju mogućih problema u studiju samo je 22,8 posto studenata iskazalo da se ne susreću sa značajnijim problemima u tijeku svog studija. Ostalih 77,2 posto navodi jedan ili više problema koji ometaju njihovo studiranje (Slika 45). Ako se ukupni postotak studenata bez izraženih problema usporedi s prethodnim istraživanjem iz 2018./2019., udio studenata bez problema je manji za 2,4 posto što je neočekivano malo s obzirom na to da su studenti i studiranje u međuvremenu prošli vrlo stresno razdoblje pandemije i potresa u Zagrebu i Banovini. Vjerojatni razlog treba tražiti u dvije komponente koje mogu utjecati na procjenu problema: vrlo stresno razdoblje pandemije dovelo je do sagledavanja 'običnih' svakodnevnih problema u drukčijem svjetlu i učinilo ih manje važnima i s druge strane vidljiv kraj pandemijskih problema generira izvjesni optimizam prema budućnosti koja djeluje da procjene običnih problema budu manje.

Svi organizacijski aspekti studija ocjenjuju se s manje prijavljenih problema za studente, što upućuje na to da su visoka učilišta u pogledu organizacije rada u vrijeme pandemije Covid-19 i nakon potresa (većinom Zagreb) učinila znatne napore i uspješno prešla na novi način rada koji se održavao online i vrlo često bez prostornih kapaciteta za nastavu nakon ukidanja protupandemijskih mjera.

Drugu polovicu adresiranih problema koji se tiču studijskih obveza, zdravlja, manjka motivacije i obiteljskih problema karakterizira porast broja studenata koji se suočavaju s takvim problemima. Probleme vezane uz obveze na studiju iskazuje 20,7 posto studenata (+0,8% u odnosu na 2018./2019.), probleme vezane uz brigu o djeci 3,9 posto (+2,1%), zdravstvene probleme 6,0 posto (+0,8%), manjak motivacije za studij 40 posto (+15%) i obiteljske probleme 20,7 posto (+7,3%). Značajan pad motivacije za studij vjerojatno je generiran izolacijom od drugih studenata, dok su obiteljski problemi najvjerojatnije posljedica šteta nastalih u potresu.

Slika 45 Postoci iskazanih teškoća u studiju 2021./2022.

Već spomenuti uvjeti studiranja u vrijeme pandemije istraženi su detaljnije stavovima studenata o online nastavi i potrebama u studiranju koje su bile znatno različite u vrijeme *lock-downa* (Tablica 14). Prosječna ocjena u pogledu odnosa online nastave i nastave u direktnom kontaktu u proljeće 2022. je dominantno vraćena u direktni kontakt, te studenti na skali online (1) – direktna (5), nastavu pozicioniraju blizu procjene da se sva nastava održava u direktnom kontaktu (prosjeck 4,2), a 57,8 posto studenata ima sve oblike nastave u direktnom kontaktu. Studenti ipak procjenjuju da bi im odgovaralo nešto više online nastave (prosjeck 3,7), dok njih 35 posto smatra da bi im odgovarala u potpunosti online nastava. Iskustvo online nastave i iskazani interes upućuju na to da bi trebalo razraditi kriterije za izvođenje online studija i tako otvoriti mogućnost studija na daljinu. To bi donekle omogućilo i racionalizaciju sustava visokih učilišta, ali i olakšalo studij uza zaposlenje koje u postpandemijskom razdoblju predstavlja lako dostupnu opciju.

Tablica 14 Stavovi prema studiranju u vrijeme Covid-19 pandemije i potrebni resursi

	1 u cijelosti online	2	3	4	5 u cijelosti u direktnom kontaktu	Total		preferencija nastave u direktnom kontaktu (prosjeck na skali od 1 do 5)
sadašnji omjer nastave	4,0%	3,7%	14,9%	19,6%	57,8%	7749		4,2
idealni omjer nastave	8,1%	8,3%	28,2%	20,5%	35,0%	7748		3,7
	1 nikad	2	3	4	5 uvijek	nije važno za moj studij	Total	
kompjutor/laptop/tablet	0,5%	0,8%	2,6%	6,6%	88,5%	0,9%	7751	4,8
radni stol	1,6%	2,3%	5,3%	7,5%	81,1%	2,2%	7735	4,6
zadovoljavajuća internetska veza	0,9%	4,2%	10,4%	16,4%	67,3%	0,8%	7747	4,4
tihno mjesto za učenje	3,6%	8,3%	17,2%	19,3%	50,4%	1,2%	7745	4,0
	1 uopće nisam zadovoljan/na	2	3	4	5 vrlo zadovoljan/na	6 nisu mi potrebni	Total	
online kolegiji/nastava	8,7%	10,7%	21,4%	21,9%	29,5%	7,7%	7734	3,3
snimljeni kolegiji/nastava	17,6%	16,4%	18,2%	16,5%	21,9%	9,3%	7711	2,8
online ispiti	14,2%	11,0%	18,8%	17,0%	26,7%	12,4%	7686	2,9
potrebna studijska literatura (tekstovi, knjige, itd.)	8,8%	13,3%	24,2%	24,0%	27,1%	2,6%	7711	3,4
studentska referada, drugi kontakti oko studijske administracije (prijave, obrasci)	12,6%	13,6%	22,9%	20,7%	24,9%	5,3%	7716	3,2
savjetovališta	14,0%	12,6%	18,3%	7,2%	7,3%	40,6%	7695	1,6
	1 potpuno nedovoljne	2	3	4	5 potpuno dovoljne	6 nije primjenjivo na moj studij	Total	
Jesu li Vaše digitalne vještine zadovoljavajuće u pogledu trenutnih zahtjeva Vašeg studija?	0,5%	1,1%	7,1%	14,3%	75,4%	1,5%	7734	4,6

Studij u vrijeme pandemije nametnuo je i posebne uvjete studiranja koji su se uglavnom održavali u stanu studenta, bilo da je on ostao u iznajmljenom stanu, bilo da se vratio u mjesto stalnog stanovanja. Potrebe za resursima i uvjetima za studij u takvim uvjetima su promijenjene i više ih ne osiguravaju visoka učilišta već student. Procjena potrebe za četiri komponente potrebne za učenje u vrijeme studija je iznimno visoka za kompjutor/laptop/tablet (prosječno 4,8 na skali od 1 /nepotrebno/ - 5 /neophodno/), s 88,5 posto studenata

koji izjavljaju da je računalo neophodno za studij. Druga važna komponenta je radni stol (prosječno 4,6) s 81,1 posto studenata koji ga smatraju neophodnim. Neznatno manje važne komponente studijskih uvjeta su zadovoljavajuća internetska veza (prosjek 4,4, neophodno za 67,3%) i tiho mjesto za učenje (prosjek 4,0, neophodno za 50,4% studenata). Sveukupno gledano, reducirani pristup visokom učilištu nametnuo je znatno veće zahtjeve za resursima koje trebaju osigurati studenti.

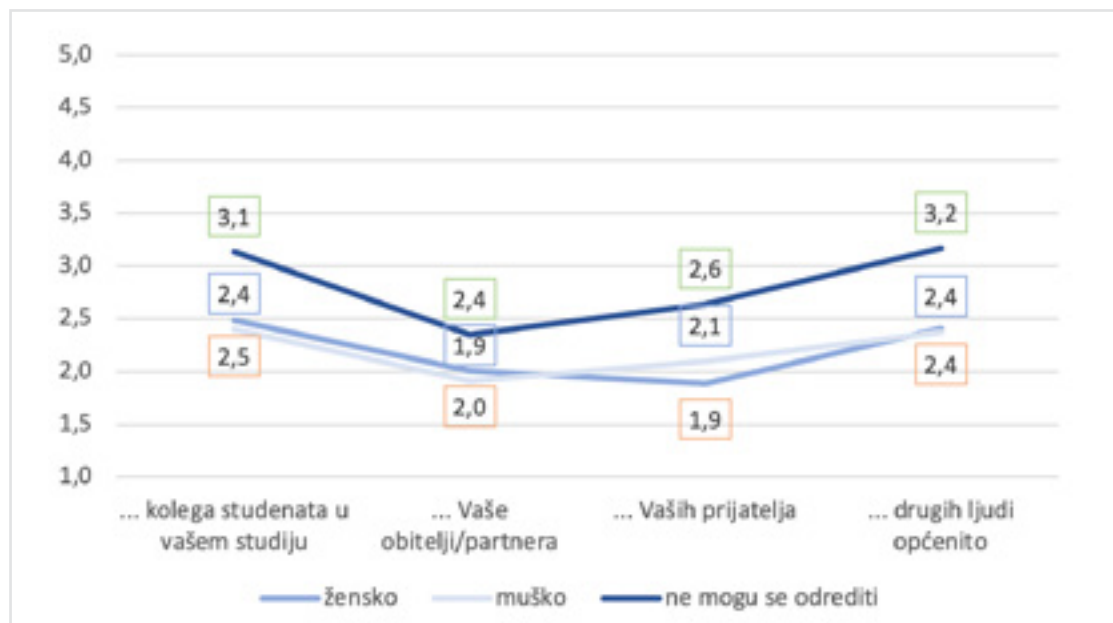
Ocjene izvedbe nastave u tijeku pandemije pokazuju da su studentske procjene kvalitete, krećući se oko srednje vrijednosti skale, u znatnoj mjeri respektirale ograničenja situacije u kojoj se prešlo na online nastavu. Prosječne ocjene za pojedine komponente su sljedeće: online kolegiji/nastava (3,3), snimljeni kolegiji/nastava (2,8), online ispiti (2,9), potrebna studijska literatura (tekstovi, knjige itd. (3,4), studentska referada i drugi kontakti oko studijske administracije /prijave, obrasci/ (3,2), i znatno lošije savjetovaništa (1,6).

Ukupno gledano, fokus zadržavanja dinamike studiranja ostvaren je u najvećoj mjeri u nastavi i ispitima, literaturi i kontaktima sa studentskom referadom, dok su oblici nastave koji zahtijevaju opsežniju pripremu ostali nešto slabije pripremljeni. Savjetovaništa se pak nisu snašla u potpunosti u danoj situaciji, najvjerojatnije zbog znatno više problema koji su se pojavili u izvanrednim okolnostima, ali i zbog teško rješivih problema koji nadilaze uobičajeno savjetovanje o studiranju. I konačno, studenti imaju vrlo visoko mišljenje o svojim digitalnim vještinama koje 74,5 posto njih smatra potpuno dovoljnim za potrebe studija (prosječna ocjena 4,6).

Već spominjani uvjeti studiranja u vrijeme pandemije rezultirali su i većim osjećajem izoliranosti studenata od referentnih grupa i pojedinaca važnih u njihovu životu (Slika 46). Na skali od 1 (niska izoliranost) do 5 (visoka izoliranost) studenti ipak ne pokazuju da su izolirani pojedinci u odnosu na primarne skupine i pojedince važne za njihov život. Prosječna izoliranost muškaraca i žena prema neodređenoj skupini drugih ljudi iznosi 2,4, što je za proživljeno vrijeme izolacije vrlo visoka razina povezanosti iako su ostvarene najvećim dijelom putem online komunikacije. Pandemija je izolaciju od kolega/studenata učinila jednakom kao i izolaciju od drugih ljudi, što upućuje na raspad socijalne studentske zajednice u vrijeme pandemije. No referentne skupine obitelji i prijatelja su ostale bliske i izoliranost od njih je uglavnom oko dva na opisanoj skali gdje 5 predstavlja visoku izoliranost.

Nepostojanje razlika između muškaraca i žena u suprotnosti je za treću skupinu studenata, iako malobrojnu, koji se nisu mogli/željeli opredijeliti u pogledu spola. Vidljivo je su takvi studenti najizoliraniji od kategorije 'drugih ljudi općenito' gdje je njihova izoliranost na razini 3,2, + 0,8 u odnosu na studente koji se izjašnjavaju kao muško ili žensko. Slična je izoliranost i od bliskih skupina, 3,1 od drugih studenata, 2,4 od obitelji i 2,6 od prijatelja. Ukupno gledano, studenti s netradicionalnim poimanjem spolnosti osjećaju se znatno izoliraniji, ali ta izoliranost nije posljedica pandemije već prije svega prihvaćenosti u društvu.

Slika 46 Ocjena izoliranosti od referentnih grupa i pojedinaca u vrijeme studija 2021./2022.

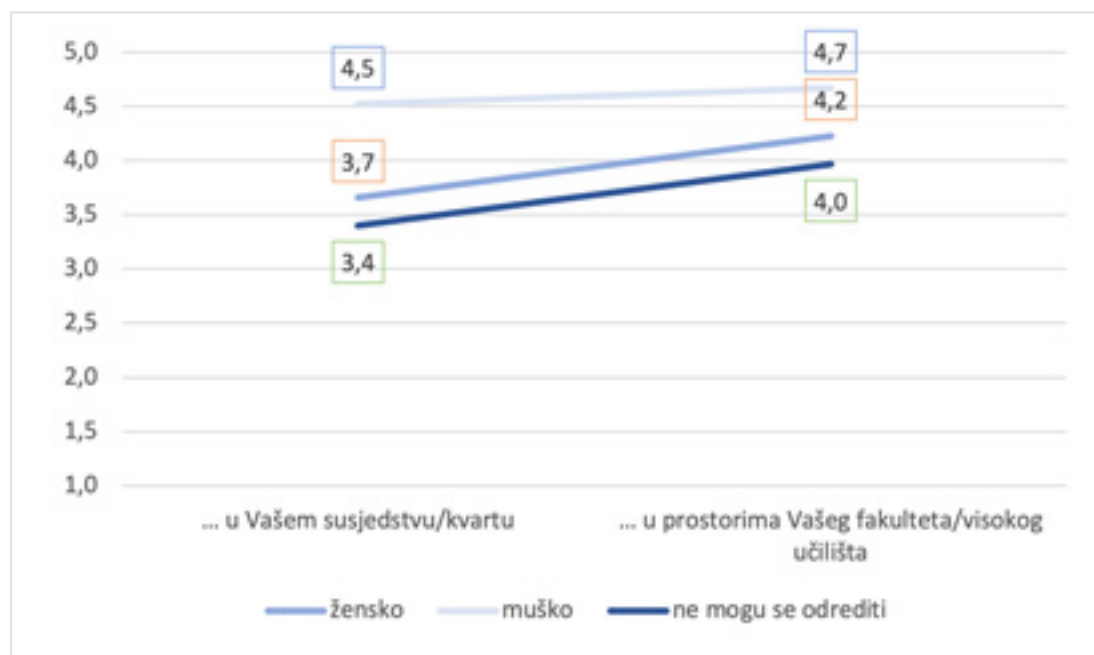
Diskriminacija

Završetak prethodnog poglavlja uvod je u analizu diskriminacije koju osjećaju studenti. Vrlo opsežno mjerenje sažeto je u kraći prikaz koji opisuje vrste diskriminacije, počinitelje i žrtve diskriminacije.

Za početak ćemo istaknuti u kojem se stupnju osjećaju sigurne tri rodne skupine u susjedstvu/kvartu i u prostorima visokog učilišta (Slika 47). U oba okruženja studenti se kreću u poznatom okruženju, ali u okruženju su većinom nepoznatih ljudi. Stupanj procijenjene sigurnosti je u svim rodnim podskupinama visok, i prelazi prosječnu ocjenu 3, no postoje znatne razlike među skupinama. Najsigurnije se osjećaju muškarci (susjedstvo 4,5; prostori visokog učilišta 4,7). Za razliku od muškaraca, žene i rodno nebinarno neopredijeljene osobe osjećaju se znatno manje sigurnima: žene (susjedstvo 3,7; prostori visokog učilišta 4,2), rodno nebinarne osobe (susjedstvo 3,4; prostori visokog učilišta 4,0). Iako se žene osjećaju nešto sigurnijima, obje skupine ipak pokazuju da im svakodnevno okruženje nije uvijek ugodno mjesto.

Prostor visokog obrazovanja, kao i sve druge obrazovne ustanove, trebao bi biti prostor nulte tolerancije na bilo koju vrstu diskriminacije. U prethodnoj analizi pokazalo se da je sigurniji od susjedstva, ali ta sigurnost nije potpuna niti jednaka za sve rodne skupine.

Slika 47 Ocjena sigurnosti studenata 2021./2022.

Pregled učestalosti diskriminacije u visokom obrazovanju organiziran je tako da istakne najučestalije oblike diskriminacije i identificira najčešće žrtve i počinitelje diskriminacije (Tablica 15). Najčešće žrtve diskriminacije su studenti/studentice koje se ne žele odrediti prema binarnoj klasifikaciji spola, čineći bez iznimke žrtvu u svim oblicima diskriminativnih radnji ili govora. Najčešće su diskriminirani u govoru na temu seksualnosti (22,0 %) i spola (17,4%), pri čemu ih studenti diskriminiraju na temu seksualnosti, a nastavnici na temu spola. Uz diskriminaciju na osnovi nebinarnosti, ista skupina osoba koja se ne svrstava ni u muškarce ni u žene objekt je diskriminacije i prema drugim dimenzijama diskriminacije: nastavnici ih najviše diskriminiraju na osnovi: mentalnog zdravlja (17,0%), dobi (12,5%) i invalidnosti (7,7%). Administrativno osoblje pratećih službi visokih učilišta unutar skupine nebinarnih studenata češće od nastavnika i studenata diskriminiraju studente druge boje kože (3,4%) i studente čiji su roditelji nižeg obrazovanja (3,1%). No taj tip diskriminacije je ipak manje prisutan od prethodno navedenih oblika diskriminacije.

Studenti svoje nebinarne kolege, više od ostalih skupina počinitelja, diskriminiraju prema: podrijetlu/nacionalnosti (7,7%), religiji (10,4%), težini (8,9%) i prihodu (4,8%). Ukupno gledano, nebinarni studenti su najčešći objekt diskriminacije i diskriminirani su od 1,33 do 2,4 puta više od prosjeka diskriminacije svih studenata uzetih zajedno, bez distinkcije prema spolu.

Ako izostavimo spolno nebinarne studente iz komparacije, odnosi među spolovima su uglavnom predmet diskriminacije u odnosima među studentima. Jedino su nastavnici dominantniji u diskriminaciji prema spolu adresirajući kao žrtve studentice (6,6%). U ostalim slučajevima diskriminacije radi se o odnosima među studentima/studenticama, gdje su studenti muškarci prema studenticama raspoređeni u više područja diskriminacije, dok su žene učestalije u samo dvije kategorije: seksualnosti i boji kože. Studenti muškarci su dominantniji i u brojnosti slučajeva diskriminacije te su studentice 6,5 puta češće diskriminirane od studenata muškog roda.

Tablica 15 Diskriminacija prema spolnoj/rodnoj identifikaciji

diskriminacija	najveći postotak diskriminiranih	počinitelj	žrtva	omjer žrtve prema prosjeku diskriminacije	najveći postotak diskriminiranih	počinitelj	žrtva	omjer žrtve prema prosjeku diskriminacije
boja kože	3,4%	ostali zaposlenici VU	Ispitanici izvan binarne kategorije	2,35	0,5%	studenti	muško	1,25
podrijetlo nacionalnost	7,7%	studenti	Ispitanici izvan binarne kategorije	1,81	2,7%	studenti	žensko	1,09
religija vjera	10,4%	studenti	Ispitanici izvan binarne kategorije	1,89	3,2%	studenti	žensko	1,04
spol	17,4%	nastavnici	Ispitanici izvan binarne kategorije	2,26	6,6%	nastavnici	žensko	1,61
seksualnost	22,0%	studenti	Ispitanici izvan binarne kategorije	2,40	3,8%	studenti	muško	1,39
dob	12,5%	nastavnici	Ispitanici izvan binarne kategorije	2,01	3,1%	studenti	žensko	1,34
težina	8,9%	studenti	Ispitanici izvan binarne kategorije	1,57	4,3%	studenti	žensko	1,06
oštećenje invalidnost	7,7%	nastavnici	Ispitanici izvan binarne kategorije	2,16	1,0%	studenti	žensko	1,05
mentalno zdravlje	17,0%	nastavnici	Ispitanici izvan binarne kategorije	2,20	2,7%	studenti	žensko	1,14
prihod	4,8%	studenti	Ispitanici izvan binarne kategorije	1,33	3,4%	studenti	žensko	1,14
obrazovanje roditelja	3,1%	ostali zaposlenici VU	Ispitanici izvan binarne kategorije	1,73	1,4%	studenti	žensko	1,37

Pregledom cijelog skupa diskriminacijskih ponašanja, treba istaknuti da subjektivni dojam rodno motiviranih diskriminacijskih postupaka uglavnom slijedi društveni obrazac po kojem su brojčano slabije i društveno podređene kategorije više izložene diskriminaciji. Za početak bi bilo dobro da se nastavno i nenastavno osoblje visokih učilišta dodatno senzibilizira na ovu temu kako bi primjerenim odnosom prema studentima dali do znanja studentima da visoko obrazovanje nije mjesto gdje se diskriminacijski oblici ponašanja mogu tolerirati.

6.

**STRUKTURA
TROŠKOVA I NAČINI
FINANCIRANJA
STUDIJA**

6. Struktura troškova i načini financiranja studija

Troškovi studiranja

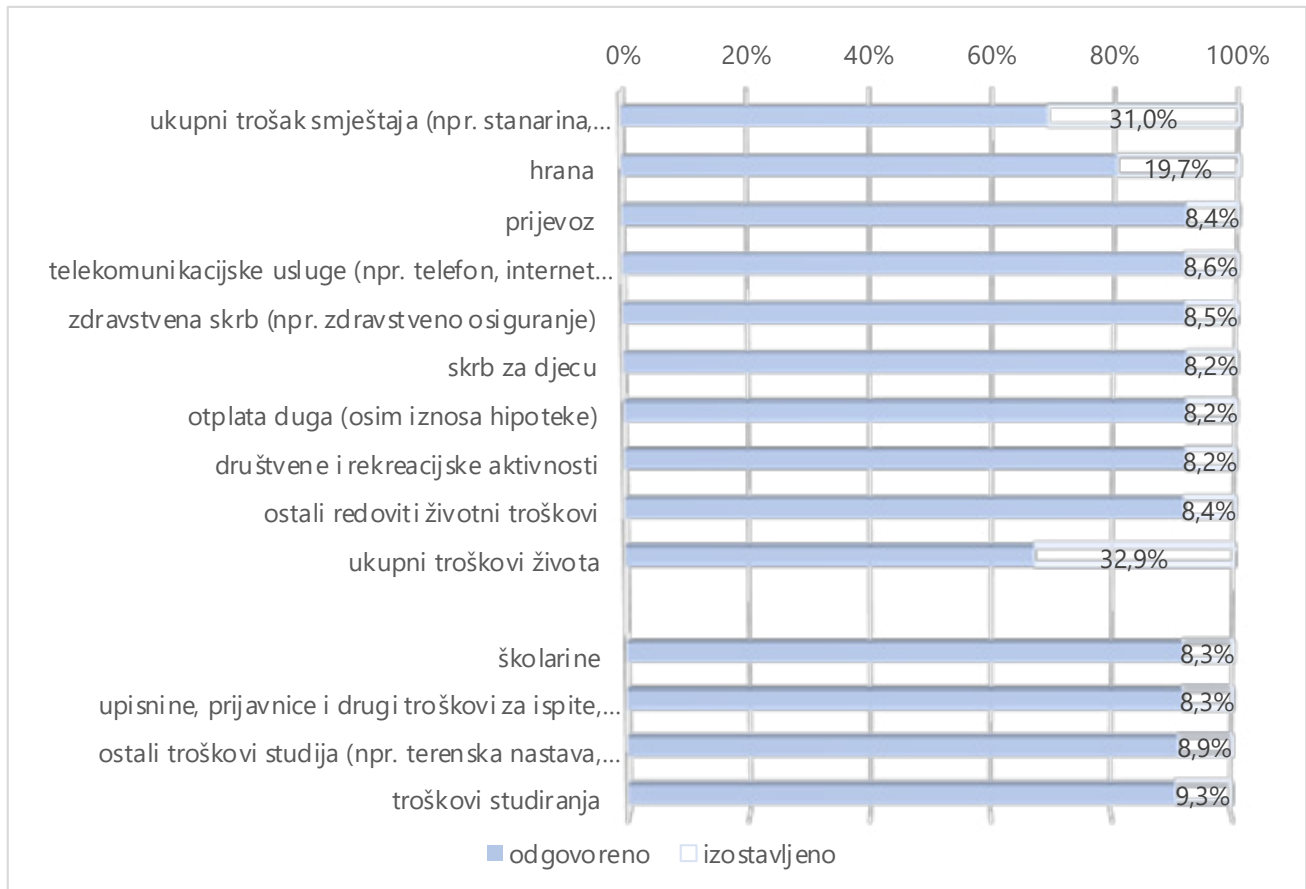
Struktura troškova i financiranja studenata u vrijeme studija pruža puni uvid u načine osiguravanja studentskog standarda kao i u raspodjelu tereta troškova studiranja među različitim akterima koji se brinu o dostupnosti, priuštivosti i motivaciji za postizanje visokog obrazovanja. Pri tome prihodovna strana, uz samofinanciranje studenta, ovisi o tri glavna aktera – državi, obitelji i zainteresiranim poslodavcima. Rashodovna strana ovisi o tržištu usluga indirektnih troškova (troškovi života), direktnim troškovima školovanja (visoka učilišta) i subvencijama u sklopu mjera zaštite studentskog standarda.

Potrebno je, s metodološke strane, naglasiti da je mjerenje troškova anketnom metodom samoiskaza relativno neprecizan način evidencije troškova koji u velikoj mjeri ovisi o dosjećanju sudionika istraživanja kao i o tome koliko su oni osobno preuzeli brigu o financijskim aspektima svog života u vrijeme studija. Kako je istraživanje EUROSTUDENT zainteresirano za različite aspekte troškova i izvora financiranja, to će detaljno dijeljenje prihoda i rashoda na kategorije imati pozitivan učinak na potpomognuto dosjećanje pojedinih stavki, ali će zbog kompleksnosti mjerenja dovesti manje motivirane sudionike istraživanja do izostavljanja podataka zbog opsežnosti anketnog zahtjeva. U tom pogledu posebne teškoće imaju studenti koji žive s roditeljima i tek su djelomično upoznati sa stvarnim troškovima života i vođenjem financija. Dodatnu poteškoću im predstavlja i zahtjev da u anketnom upitniku procijene parcijalni dio troškova koji se odnosi na studenta, samo jednog od članova zajedničkog kućanstva.

U istraživanju EUROSTUDENT VIII ponavlja se jednaka apstinencijska struktura u popunjavanju pitanja o troškovima i prihodima kao i u prethodnim provedenim istraživanjima. Na većinu pitanja studenti odgovaraju u postotku iznad 90 posto, s apstinencijom od odgovaranja od 8,2 do 8,9 posto (Slika 48). Iznimku čine odgovori na pitanja o troškovima stanovanja i prehrane (izostaje 31 i 19,7 posto) jer studenti koji žive s roditeljima ne prate detaljno troškove u roditeljskom domu i teško mogu izdvojiti parcijalni trošak za jednu osobu. No kako izostanak procjena bilo kojeg troška onemogućuje formiranje ukupnog troška procjene životnih troškova i studijskih troškova, to je izostajanje odgovora dovelo do izostanka 32,9 posto ukupnog iznosa životnih troškova i 9,3 posto ukupnog iznosa studijskih troškova.

U istraživanju EUROSTUDENT VIII uveden je metodološki novitet u vidu tretmana nedostajućih odgovora: odgovori u kategoriji troška stanovanja i hrane svedeni su samo na dostupne odgovore jer se očekuje da svi studenti imaju ove dvije vrste troška. Time je povećan prosjek te dvije kategorije troškova jer su odgovori nula izjednačeni s izostankom odgovora. Tako će ove dvije kategorije troška biti neusporedive s prethodnim mjerenjima u kojima je dopušteno da se u te dvije kategorije pojavljuju rezultati nula, ako su postojali odgovori u drugim kategorijama. Tako su odgovori nula u troškovima stanovanja i prehrane u prethodnim istraživanjima snižavali prosjek troška ovisno o udjelu tih nultih odgovora. To povlači za sobom i neusporedivost ukupnih suma za troškove života i ukupnog troška koji objedinjuje troškove života i troškove studija. Ostale vrste troškova su direktno usporedive s prethodnim EUROSTUDENT istraživanjima.

Slika 48 Prikupljeni podaci o strukturi troškova u vrijeme studija 2021./2022.

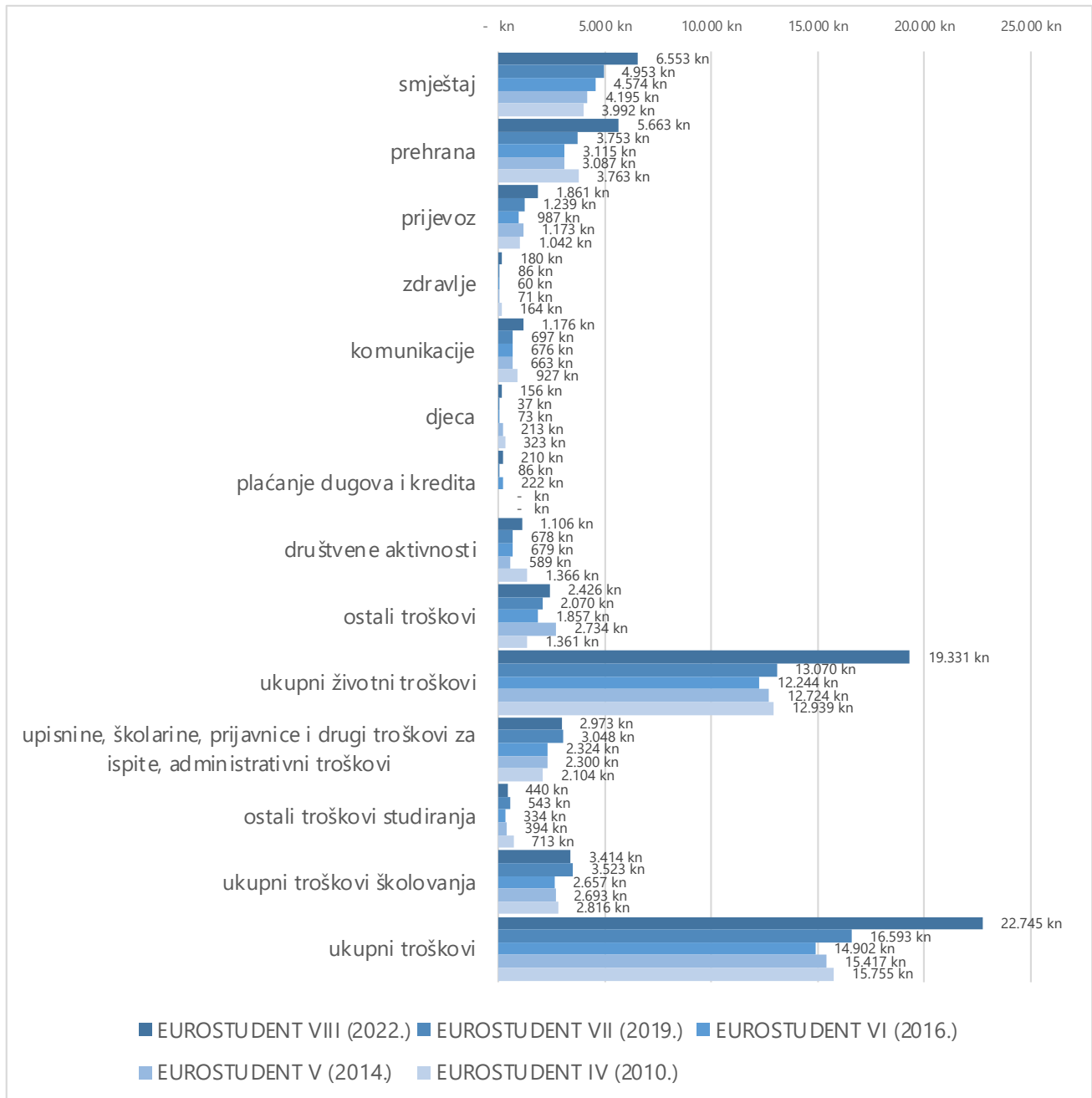
Troškovi studiranja zasnivaju se na iskazima studenata koji su u troškovima naveli barem jednu stavku, te je 5170 sudionika u istraživanju činilo skup koji je uvršten u analizu.¹⁶ Ako se uzmu u obzir sve vrste direktnih troškova vezanih uz studiranje i indirektnih troškova vezanih uz život za vrijeme studija, prosječno studenti troše 22.745 kn po semestru.¹⁷ U odnosu na prethodna istraživanja kada su prosječni troškovi iznosili 16.593 kn (2019.), 14.902 kn (2016.) i 15.417 kn (2014., Šćukanec i dr. 2016.) odnosno 2010. kada je prosječni trošak studiranja iznosio 15.755 kn (Farnell i dr. 2011.), možemo utvrditi da je došlo do porasta troškova studiranja. No kako je već napomenuto u uvodu, ne možemo navedeni porast u potpunosti pripisati povećanju troškova jer je dio proizveden promjenom metodologije izračunavanja troškova stanovanja i prehrane.

Pregled prema vrsti troškova pokazuje da je rast ukupnog troška u velikoj mjeri uzrokovan promjenom metodologije isključivanja iz obrade troška stanovanja i prehrane ako je student naveo da je njegov trošak nula (Slika 49). Ostali troškovi pokazuju kolebanja u kojima se ističe rast troškova prijevoza i komunikacija, te troškova za društvene aktivnosti, dok se ostali troškovi zadržavaju na istoj razini ili neznatno padaju.

¹⁶ Metodologija uključivanja u analizu identična je za sva istraživanja osim Eurostudent VIII i opisana je u Šćukanec i dr. – Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj – Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT V za Hrvatsku za 2014., str. 62., s iznimkom čišćenja aberantnih rezultata kada su sliježene preporuke Konzorcija EUROSTUDENT u pogledu utvrđivanja plauzibilnih rezultata te izostavljanja iz obrade 2% najviših i najnižih rezultata.

¹⁷ Istraživanje je provedeno prije konverzije kuna u eure.

Slika 49 Struktura troškova po semestru u vrijeme studija prema vrstama izdataka 2021./2022.

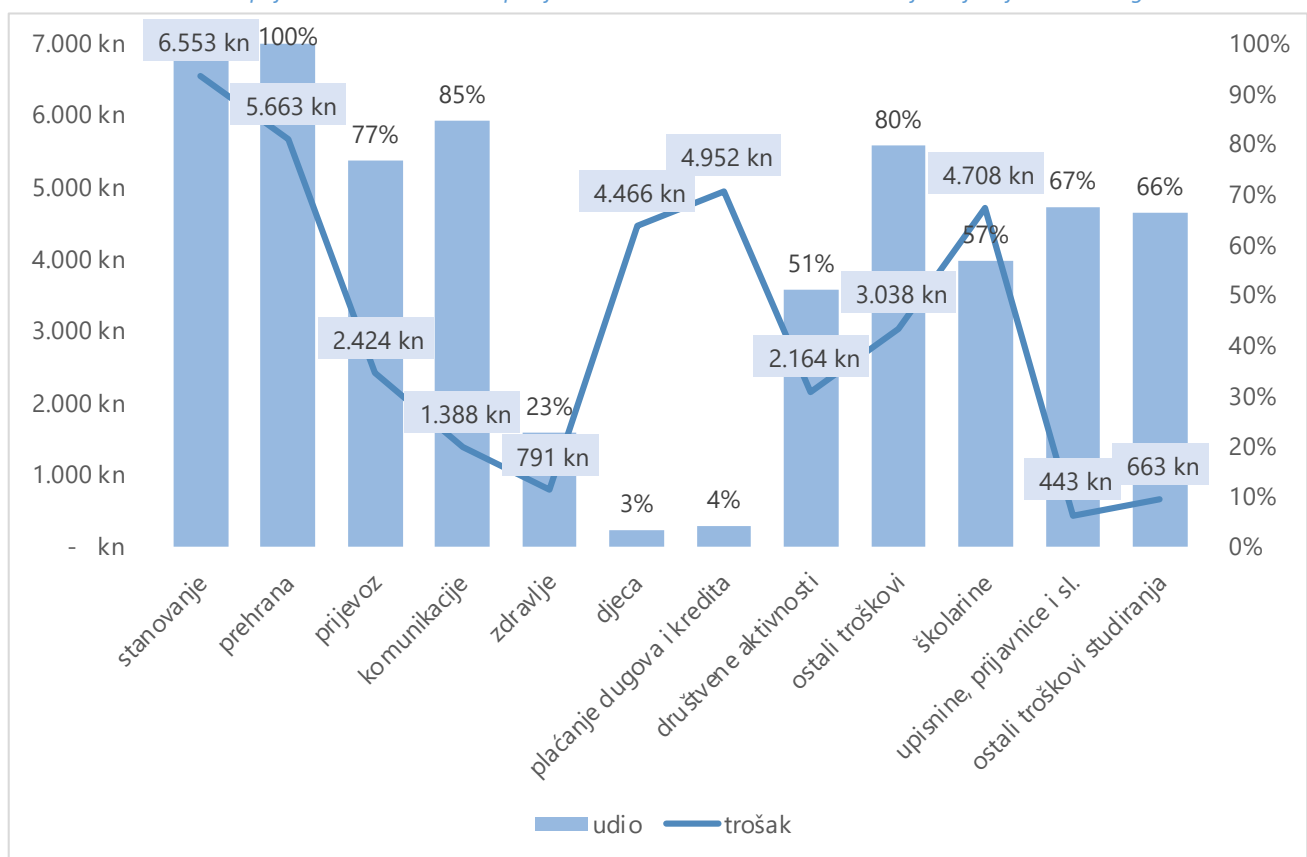
Realniju sliku odnosa troškova pokazuje analiza pojedinih vrsta troškova za studente koji su iskazali da imaju pojedinu vrstu troška. U ovom slučaju uspoređujemo samo studente koji su iskazali pojedini trošak, pa je tretman nedostajućih podataka jednak (Slika 50 i 51). Usporedimo li troškove u prethodnom EUROSTUDENT VII istraživanju iz 2018./2019. s recentnim istraživanjem iz istraživanja EUROSTUDENT VIII 2021./2022., vidljivo je da poslijepandemijsko razdoblje još uvijek ima odraza na troškove.

Primjetan je pad troškova stanovanja koji su se s prethodnih 7.609 kn smanjili na 6.553 kn po semestru. Razliku treba uglavnom pripisati smanjenim troškovima najma stanova u mjestu studiranja i povratku u roditeljske domove zbog još uvijek prisutne online nastave u dijelu visokih učilišta pogođenih potresom. S druge strane, troškovi prehrane, komunikacija i prijevoza povećani su upravo zbog drukčije organizacije studijskog procesa, prehrane s 4.809 kn na 5.663 kn, prijevoza s 1.638 kn na 2.424 kn i komunikacija s 953 na 1.388 kn.

Povećani su i troškovi za zdravlje s 565 kn na 791 kn, te troškovi koje ima samo nekoliko postotaka studenata za djecu (s 4.300 kn na 4.466 kn) i otplate kredita (s 2.498 kn na 4.952 kn). I izdaci za društveni život i rekreaciju kao i ostali troškovi rastu u iznosima (društveni život i rekreacija s 1.558 kn na 2.164 kn, a ostali troškovi s 2.879 kn na 2.038 kn).

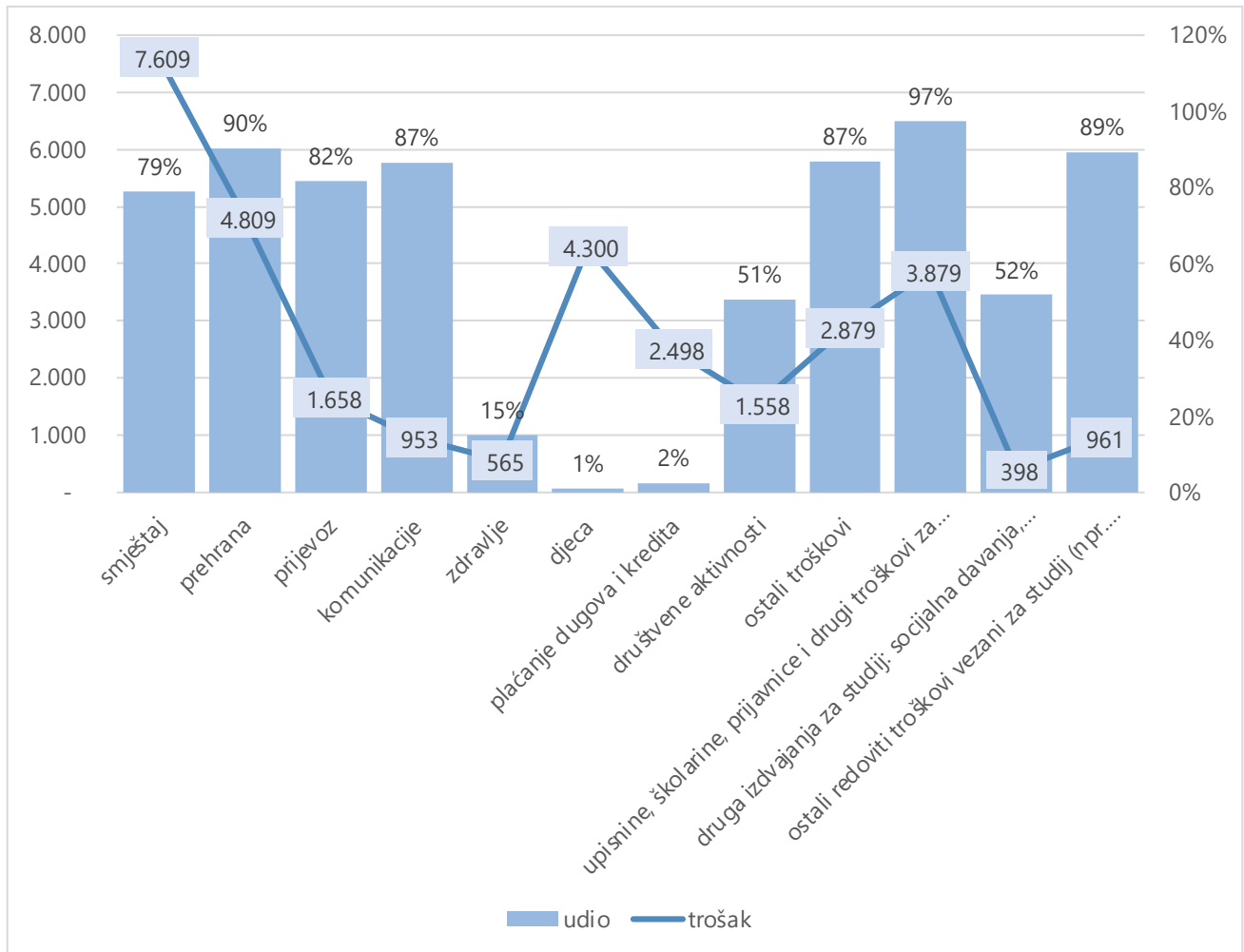
Punu ili parcijalnu (nepoloženi kolegiji) školarinu plaća 57 posto studenata i ona u 2021./2022. iznosi prosječno 4.708 kn¹⁸, no usporedimo li sve troškove vezane uz studiranje, troškovi su se smanjili za oko 100 kn u odnosu na prethodno istraživanje (s 3.523 kn na 3.414 kn). No ovdje uspoređujemo iznose za sve studente uzete zajedno pa smanjenje prosječnog troška može biti posljedica manjeg udjela studenata koji plaćaju školarine kao najveći trošak u ukupnom trošku vezanom uz studiranje.

Slika 50 Udio studenata s pojedinom vrstom troška i prosječni semestralni trošak za studente koji imaju taj trošak u ak. god. 2021./2022.

¹⁸ I kod ove stavke treba naglasiti da je metodologija praćenja troškova promijenjena te da se sada školarina evidentira odvojeno od drugih uobičajenih pristojbi kao što su upisnine, prijave ispita i sl.

Slika 51 Udio studenata s pojedinom vrstom troška i prosječni semestralni trošak za studente koji imaju taj trošak u ak. god. 2018./2019.

Kako bismo se više usmjerili na segmentaciju studentske populacije, napravljena je zasebna analiza strukture troškova za studente prema vrsti visokog učilišta, studentskom statusu, smještaju i obrazovanju roditelja. Svaki od kriterija trebao bi dodati ponešto u mozaik kojim se opisuju troškovi studenata u vrijeme studiranja. Pogleda li se struktura troškova prema vrsti visokog učilišta (Tablica 16), uočljivo je da su troškovi studenata uglavnom vrlo bliski bez obzira na vrstu visokog učilišta i kreću se u ukupnom iznosu od 14.866 kn po semestru na Sveučilištu u Zagrebu do 17.414 na Sveučilištu u Rijeci. Jedina iznimka je znatno skuplje studiranje na privatnim veleučilištima u kojima studenti imaju prosječne troškove studija od 27.009 kn po semestru. Privatna sveučilišta uklapaju se u opću varijaciju javnih učilišta u prvom redu zbog, po broju studenata, dominantnog Katoličkog sveučilišta koje je kombinirano javno-privatno partnerstvo, dok su ostala privatna sveučilišta znatno manja po broju studenata.

Redosljed troškova među javnim sveučilištima i veleučilištima opterećen je specifičnostima trenutka istraživanja, u kojem je Sveučilište u Zagrebu nakon izlaska iz protuepidemijskih mjera jedino ostalo u djelomičnoj online nastavi koja je zastupljenija na fakultetima jače oštećenim u potresu. Zbog smanjenja broja studenata u mjestu studiranja i studiranja od kuće u online režimu za dio studenata se smanjuju troškovi stanovanja i prehrane. Tako troškovi za te dvije stavke postaju niži nego u javnim veleučilištima koja su otvarana i zbog toga da se poveća priuštivost studiranja studentima iz manjih sredina. Javna veleučilišta su jeftinija u pogledu troškova stanovanja od svih drugih javnih sveučilišta, ali su u troškovima prehrane gotovo najskuplja jer se veliki sveučilišni centri bolje pokriveni subvencioniranim oblicima prehrane studenata.

Tablica 16 Troškovi po tipovima visokih učilišta za studente koji imaju neki od navedenih izdataka

semestralno 2021./2022.	Sveučilište u Zagrebu	Sveučilište u Splitu	Sveučilište u Rijeci	Sveučilište u Osijeku	ostala javna sveučilišta	privatna sveučilišta	javna veleučilišta	privatna veleučilišta
stanovanje	5.865 kn	7.960 kn	7.206 kn	7.187 kn	6.897 kn	6.224 kn	5.925 kn	6.685 kn
prehrana	5.491 kn	6.030 kn	5.618 kn	4.975 kn	5.645 kn	5.468 kn	5.905 kn	7.165 kn
prijevoz	1.571 kn	1.845 kn	2.060 kn	1.665 kn	2.451 kn	1.981 kn	2.283 kn	2.177 kn
komunikacije	1.086 kn	1.113 kn	1.251 kn	1.104 kn	1.324 kn	1.171 kn	1.296 kn	1.399 kn
zdravlje	144 kn	171 kn	209 kn	143 kn	235 kn	150 kn	249 kn	244 kn
djeca	107 kn	134 kn	173 kn	103 kn	174 kn	- kn	233 kn	471 kn
plaćanje dugova i kredita	147 kn	140 kn	232 kn	203 kn	271 kn	- kn	404 kn	416 kn
društvene aktivnosti	1.176 kn	1.170 kn	1.053 kn	945 kn	925 kn	1.589 kn	1.000 kn	1.142 kn
ostali troškovi	2.287 kn	2.547 kn	2.508 kn	2.263 kn	2.646 kn	3.024 kn	2.523 kn	2.550 kn
ukupni životni troškovi	12.770 kn	13.542 kn	14.441 kn	14.194 kn	13.944 kn	13.430 kn	13.507 kn	13.567 kn
školarine	1.452 kn	2.191 kn	2.223 kn	1.409 kn	2.474 kn	2.094 kn	3.101 kn	13.194 kn
upisnine, prijavnice i sl.	254 kn	339 kn	390 kn	218 kn	391 kn	354 kn	362 kn	215 kn
ostali troškovi studiranja	468 kn	470 kn	459 kn	432 kn	495 kn	454 kn	339 kn	271 kn
ukupni troškovi studiranja	2.163 kn	2.992 kn	3.049 kn	2.039 kn	3.345 kn	2.903 kn	3.788 kn	13.598 kn
svi troškovi	14.866 kn	16.511 kn	17.414 kn	16.104 kn	17.270 kn	16.333 kn	17.218 kn	27.009 kn

Kako je školarina jedna od najvažnijih stavki troškova studiranja, očekivano je da će razdioba studenata prema studentskom statusu pokazati koliko ova stavka razlikuje studente u troškovima (Tablica 17). Redoviti studenti imaju ukupne troškove po semestru od 13.872,94 kn, redoviti studenti koji plaćaju punu ili djelomičnu školarinu 18.014,83 kn po semestru, a izvanredni studenti 21.671,62 kn. Uočljivo je da su redoviti studenti koji plaćaju školarinu, prema troškovima, bliže izvanrednim studentima nego redovitim studentima. Ukupna razlika ipak nije samo posljedica školarina jer su izvanredni studenti i prema ostalim troškovima s većim troškovima. Njihovi troškovi života su za oko 1.800 kn veći od troškova života redovitih studenata što treba pripisati udjelu studenata u srednjoj dobi u ovoj skupini koja zbog obitelji, djece i zaposlenja ima drukčije troškove života.

S druge strane, troškovi školarina u znatnoj mjeri dovode do značajne razlike. Tako su troškovi za školarine redovitih studenata u prosjeku 430 kn po semestru, redovitih studenata s plaćanjem djelomične školarine 3.922 kn, a izvanrednih studenata 6.233 kn po semestru. I nakon ove analize ostaje pitanje je li dodatni trošak studiranja gotovo 7.000 kn po semestru glavni razlog malog broja studenata koji se u visoko obrazovanje vraćaju nakon što su se zaposlili i može li se ulaganje u visoko obrazovanje vratiti povećanjem plaće nakon završetka programa visokog obrazovanja.

Tablica 17 Studentski status i troškovi studiranja

semestralno 2021./2022.	redoviti	redoviti s plaćanjem	izvanredni
stanovanje	6.245,20 kn	6.960,29 kn	7.210,01 kn
prehrana	5.088,02 kn	5.552,77 kn	7.449,07 kn
prijevoz	1.574,06 kn	1.653,97 kn	2.857,14 kn
komunikacije	1.056,24 kn	1.093,90 kn	1.531,94 kn
zdravlje	98,65 kn	127,10 kn	421,46 kn
djeca	43,79 kn	60,13 kn	543,59 kn
plaćanje dugova i kredita	86,09 kn	119,99 kn	648,50 kn
društvene aktivnosti	1.056,55 kn	1.097,14 kn	1.223,22 kn
ostali troškovi	2.281,58 kn	2.386,76 kn	2.857,99 kn
ukupni životni troškovi	12.878,45 kn	13.387,71 kn	14.683,37 kn
školarine	430,97 kn	3.922,45 kn	6.233,21 kn
upisnine, prijavnice i sl.	218,06 kn	331,18 kn	439,33 kn
ostali troškovi studiranja	433,27 kn	452,73 kn	441,14 kn
ukupni troškovi studiranja	1.075,77 kn	4.676,91 kn	7.040,54 kn
svi troškovi	13.872,94 kn	18.014,83 kn	21.671,62 kn

Kako je vrsta smještaja u vrijeme studiranja, uz školarine, jedna od najvećih stavki u ukupnim troškovima u vrijeme studija, razložno je razmotriti u kojoj mjeri odlazak na studij izvan mjesta stalnog prebivališta utječe na troškove studiranja (Tablica 18). Najveća razlika u troškovima stanovanja je između studenata u studentskim domovima i studenata koji u vrijeme studija žive u iznajmljenim stanovima. Dok studenti smješteni u studentskom domu troše na smještaj 3.261 kn po semestru, studenti u iznajmljenim stanovima u prosjeku troše na smještaj 9.855 kn. Razlika od oko 6.600 kuna po semestru, 1.100 kn mjesečno je krajnja razlika koja je vrlo bliska razlici između školarina redovitog i izvanrednog studiranja. Svi ostali tipovi smještaja ne razlikuju se po cijeni znatno od smještaja u studentskom domu. Tako je stanovanje s roditeljima u vrijeme studija samo 90 kn skuplje od stanovanja u studentskom domu, dok se ostale vrste stanovanja u vlastitim ili posuđenim nekretninama ne udaljavaju više od 400 kn po semestru od stanovanja u studentskom domu. No, prednost smještaja u studentskom domu je puna dostupnost povoljnih cijena prehrane u studentskim restoranima, što smanjuje trošak prehrane za najmanje 1.200 kn po semestru. Usporedba i ostalih stavki pokazuje da smještaj u iznajmljenom stanu prema ukupnim troškovima od 21.076 kn po semestru u odnosu na 13.333 kn ukupnih troškova po semestru za studente smještene u studentskom domu čini razliku koja je veća od razlike u statusu studenata. Stoga bi se u mjerama zaštite studentskog standarda trebalo razmisliti o mjerama koje bi barem donekle umanjile razliku u troškovima studiranja između studenata u iznajmljenim stanovima i drugih studenata smještenih u ostale vrste smještaja.

Tablica 18 Troškovi prema tipu smještaja

semestralno 2021./2022.	u studentskom domu	u iznajmljenom stanu	u stanu/kući koji je u mom osobnom vlasništvu	u stanu/kući roditelja	u stanu/kući ustupljenom na korištenje bez plaćanja najamnine	u učeničkom domu
stanovanje	3.261 kn	9.855 kn	3.335 kn	3.351 kn	3.631 kn	4.116 kn
prehrana	4.139 kn	5.428 kn	7.597 kn	6.001 kn	6.710 kn	2.815 kn
prijevoz	1.125 kn	1.523 kn	2.903 kn	2.047 kn	2.280 kn	1.529 kn
komunikacije	783 kn	1.093 kn	1.613 kn	1.233 kn	1.293 kn	964 kn
zdravlje	85 kn	133 kn	368 kn	193 kn	235 kn	47 kn
djeca	7 kn	52 kn	817 kn	118 kn	383 kn	- kn
plaćanje dugova i kredita	51 kn	140 kn	683 kn	207 kn	252 kn	59 kn
društvene aktivnosti	888 kn	1.081 kn	1.272 kn	1.115 kn	1.498 kn	1.009 kn
ostali troškovi	2.107 kn	2.490 kn	2.919 kn	2.375 kn	2.722 kn	1.905 kn
ukupni životni troškovi	11.698 kn	18.032 kn	13.969 kn	11.128 kn	13.865 kn	11.628 kn
školarine	1.028 kn	2.434 kn	5.057 kn	2.653 kn	3.398 kn	1.005 kn
upisnine, prijavnice i sl.	227 kn	293 kn	415 kn	293 kn	310 kn	494 kn
ostali troškovi studiranja	423 kn	419 kn	455 kn	449 kn	383 kn	707 kn
ukupni troškovi studiranja	1.670 kn	3.131 kn	5.856 kn	3.380 kn	4.071 kn	2.207 kn
svi troškovi	13.333 kn	21.076 kn	19.767 kn	14.438 kn	17.936 kn	13.835 kn

Treba imati na umu da je povezanost smještaja u domovima s manjim troškovima za školarine dvosmjerna – studenti koji imaju niži prihodovni status u većoj su prilici dobiti smještaj u domu, ali na višim godinama studija njihove šanse za smještaj u dom su povezane s uspješnošću studiranja te se neuspješni studenti prelijevaju u neku od kategorija individualnog stanovanja. Stoga se na razinama diplomskog studija troškovi povećavaju sukladno većem udjelu studenata koji su zbog manje uspješnosti izgubili pravo na smještaj u studentski dom i prešli u stanovanje u iznajmljenim stanovima.

I konačno, ako se u razmatranje strukture troškova uzme socijalno podrijetlo studenta (Tablica 19), pokazuje se da prosječni troškovi studenata prema razini obrazovanja roditelja nemaju velika odstupanja. Kad se uzme u razmatranje po čemu bi se sve mogli razlikovati studenti različitog socijalno-edukacijskog podrijetla: po naseljima iz kojih dolaze na studij (veća urbana naselja imaju više obrazovano stanovništvo), po materijalnim prilikama obitelji (visoko povezano s razinom obrazovanja), po uspjehu u studiju (studenti iz obitelji s nižim obrazovanjem imaju manje uspjeha u studiju) itd., mogli bismo biti relativno zadovoljni u kojoj mjeri socijalni kriteriji u dobivanju prava na smještaj u studentski dom i recentni razvoj mreže javnih veleučilišta utječu na nivelaciju troškova studija za studente koji dolaze na studij iz obitelji s različitim nivoima obrazovanja roditelja. No treba naglasiti da studenti koji dolaze iz obitelji s roditeljima nižeg obrazovanja u prosjeku troše 16.356 kn po semestru, studenti s roditeljima srednjeg obrazovanja 16.984 kn, višeg obrazovanja 18.928 kn, a studenti s roditeljima visokog obrazovanja 16.341 kn. Privilegirani položaj studenata iz obitelji s roditeljima visokog obrazovanja ogleda se u pretežnom stanovanju u gradovima koji su sveučilišni centri (pa u vrijeme studija žive s roditeljima) te boljim obrazovnim šansama koje se ogledaju u relativno manjem udjelu školarina u troškovima.

Takav privilegij je posebno uočljiv u komparaciji sa skupinom studenata s roditeljima višeg obrazovanja koji imaju veće troškove stanovanja i veće troškove za školarine. Studenti iz obitelji nižeg i srednjeg obrazovanja roditelja graduirano se smanjuju u troškovima smještaja u odnosu na studente s roditeljima

višeg obrazovanja, zbog veće šanse za smještaj u studentskim domovima i manjih troškova za školarine koje su očito prevelik financijski teret za studente iz tih slojeva društva. Stoga se, bez obzira na parcijalnost uvida, može zaključiti da postoje nejednake šanse za postizanje visokog obrazovanja vezane uz obrazovnu razinu roditelja te da mjere zaštite materijalnog standarda studenata subvencioniranim stanovanjem i prehranom nisu dostatne za izjednačavanje studenata u šansama za postizanje visokog stupnja obrazovanja.

Tablica 19 Troškovi studiranja prema obrazovanju roditelja

semestralno 2021./2022.	niže obrazovanje (ISCED 0-2)	srednje obrazovanje (ISCED 3-4)	više obrazovanje (ISCED 5)	visoko obrazovanje (ISCED 6-8)
stanovanje	5.810,93 kn	6.633,46 kn	6.970,13 kn	6.362,74 kn
prehrana	5.357,16 kn	5.626,41 kn	5.874,35 kn	5.717,63 kn
prijevoz	2.279,73 kn	2.010,94 kn	2.071,05 kn	1.625,11 kn
komunikacije	1.415,79 kn	1.226,34 kn	1.279,51 kn	1.096,39 kn
zdravlje	248,01 kn	180,06 kn	241,55 kn	174,88 kn
djeca	181,76 kn	192,92 kn	124,82 kn	105,21 kn
plaćanje dugova i kredita	387,20 kn	243,56 kn	232,97 kn	161,90 kn
društvene aktivnosti	661,31 kn	1.024,60 kn	1.326,81 kn	1.256,99 kn
ostali troškovi	2.421,86 kn	2.496,63 kn	2.627,84 kn	2.367,44 kn
ukupni životni troškovi	12.749,73 kn	13.841,38 kn	14.684,73 kn	13.023,29 kn
školarine	3.120,49 kn	2.455,22 kn	3.558,32 kn	2.708,02 kn
upisnine, prijavnice i sl.	326,51 kn	331,44 kn	279,10 kn	246,13 kn
ostali troškovi studiranja	449,96 kn	435,54 kn	468,39 kn	436,36 kn
ukupni troškovi studiranja	3.862,15 kn	3.207,64 kn	4.254,57 kn	3.376,56 kn
svi troškovi	16.356,24 kn	16.984,22 kn	18.928,26 kn	16.341,42 kn

Financiranje studiranja

Izvori financiranja u vrijeme studiranja ocrtavaju sliku ravnoteže između društvenog i individualnog ulaganja u obrazovanje. Na jednom kraju tog kontinuuma je individualno ulaganje koje u velikoj mjeri reproducira materijalni i socijalni položaj prethodne generacije (roditelja), a na drugoj ulaganje društva, uz pomoć države i gospodarskih aktera, kojim se donekle mijenja socijalni položaj pojedinaca iz nižih slojeva ako su financijski poticaji imali jasnu socijalnu dimenziju. Ako takve socijalne dimenzije nije bilo, društvena ulaganja će još više potencirati socijalne razlike u podrijetlu jer će i obrazovanje i izvori financiranja biti dostupniji pripadnicima viših društvenih slojeva.

Dosadašnja istraživanja socijalnog statusa studenata te njihova socijalnog podrijetla pokazala su nedvosmisleno da subvencioniranje studentskog standarda prema načelima redukcije troškova za sve studente (školarine, prehrana, smještaj) u osnovi, čak i kad dosežu sve zainteresirane studente, ne mijenjaju socijalnu strukturu studentske populacije (Baranović & Rimac, 1991.), jer je priuštivost studiranja i odgoda ulaska u svijet rada za studente iz različitih društvenih slojeva nejednaka.

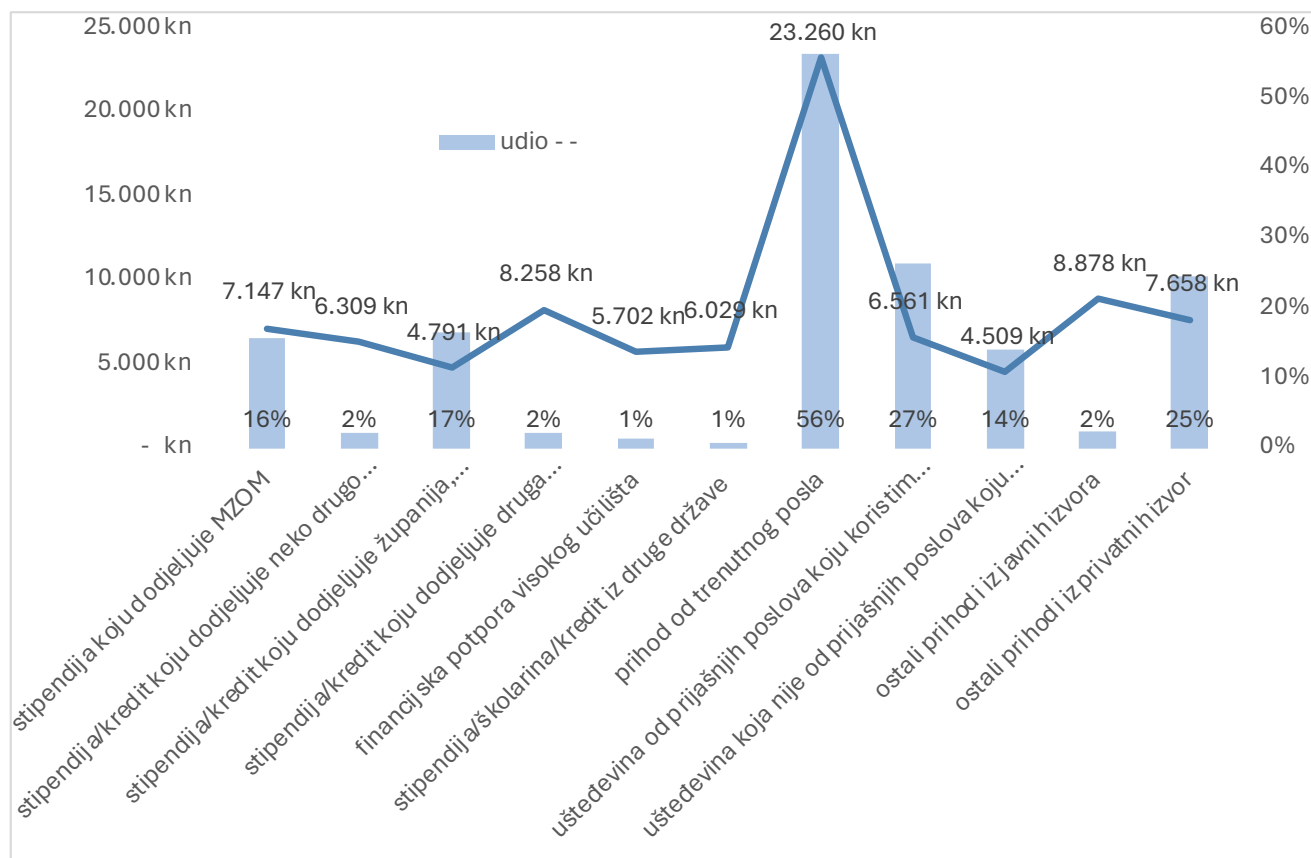
Mladi, pa i malo stariji potencijalni studenti iz nižih slojeva ne mogu si priuštiti dugotrajno školovanje zbog materijalnih i financijskih potreba primarne obitelji te im je jedina opcija studiranje uza zaposlenje, što znatno umanjuje posvećenost studiju i šanse za završetak studija. Drugi razlog nejednakoj dostupnosti visokog obrazovanja opisuje istražujući srednje obrazovanje Gatto (Gatto, 2003.) koji uočava da se već u

srednjem obrazovanju učenicima na osnovi socijalnih karakteristika nameću obrazovne putanje koje ih vode k vraćanju u društveni sloj kojem pripadaju njihovi roditelji. Stoga će u ovom dijelu biti napravljen pregled izvora financiranja i veličina iznosa iz pojedinih izvora financiranja s posebnim naglaskom na raspodjelu prema socijalnim kriterijima. Na pitanje o izvorima prihoda odgovore je dalo ukupno 5.979 studenata u uzorku.¹⁹

Kako većina studenata studira u mladosti, oni kao uzdržavani članovi svojih obitelji uglavnom terete svojim troškovima roditelje, a tek u manjem dijelu sami pridonose vlastitim zaradama u vrijeme studiranja. Udio studenata koji s dužom odgodom ulaze u studiranje u Hrvatskoj je izuzetno malen, pa će većina analitičkih rezultata uputiti na situaciju direktne tranzicije iz srednje škole na studij i odgađanje ulaska u svijet rada.

Struktura financija studenata u vrijeme studija koja ne dolazi od vlastite obitelji zasniva se na podjeli u dvije skupine: javne i privatne izvore koji su namijenjeni financiranju studiranja i trenutne i bivše osobne prihode studenta. Javno financiranje u značajnijoj mjeri je prisutno stipendijama koje dodjeljuje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (7.147 kn po semestru, 16% obuhvaćenih studenata) i stipendijama/kreditima koje dodjeljuju jedinice lokalne samouprave (4.791 kn po semestru, 17% obuhvaćenih studenata). Ostali oblici javne potpore studiranju imaju vrlo malen obuhvat od 1 do 2 posto studenata, a iznosi potpore variraju od 5.702 kn do 8.258 kn po semestru. Ako uzmemo stipendije MZOM-a kao najdominantniji oblik potpore, one pokrivaju 31 posto prosječnog troška studiranja (Slika 52).

Slika 52 Udio studenata s pojedinačnim vrstama izvora prihoda u vrijeme studija i prosječni semestralni iznos u ak. god. 2021./2022.

¹⁹ Zbog pogreške u programiranju web-ankete u mjerenju izvora prihoda izostalo je mjerenje prihoda od roditeljske obitelji i obitelji koju je zasnovao student.

Izvori financiranja koji ovise o aktualnom i bivšem radu studenta imaju karakter osobnog angažmana izvan studija na tržištu rada i važna su potpora i korektiv mogućnostima obitelji da financira studijske troškove. Među osobnim prihodima studenta kojima financira studiranje dominantan je plaćeni posao u vrijeme studija. Udio studenata koji za vrijeme studija zarađuju na plaćenom poslu obuhvaća 56 posto svih studenata i prosječni iznos kojim raspolažu iz tog izvora je 23.260 kn po semestru.

Navedeni prosječni semestralni prihod odgovara prosječnim troškovima studenta po semestru tako da je moguće zaključiti da je barem 28 posto²⁰ studenata studiralo isključivo od plaćenog rada u vrijeme studija. U odnosu na prethodno istraživanje iz 2018./2019., udio studenata koji rade plaćeni posao u vrijeme studija se povećao od 45 posto na 56 posto, što upućuje na manjak sredstava koje dolaze iz obitelji i javnog financiranja, ali i na veću dostupnost poslova.

Dodatni izvor osobnog financiranja studenata vezan je uz trošenje uštedevine od vlastitog rada (27% studenata sa 6.561 kn po semestru) ili uštedevine iz nekog drugog izvora (14% studenata s 4.509 kn po semestru). Iznosi navedenih izvora po iznosu su nešto manji od stipendija/kredita iz javnih izvora, ali još uvijek zadovoljavaju istu svrhu pomoćnog izvora za financiranje studiranja koji obuhvaća 20 do 30 posto. Navedeni izvor u velikoj mjeri pokrivaju prihodi od sezonskog rada izvan nastavnog razdoblja akademske godine.

Socijalna raspodjela izvora prihoda

Promjenu strukture izvora financijskih sredstava zanimljivo je pratiti i u nizu socijalnih kategorija, u koje implicitno ubrajamo i neke aspekte raspoređivanja studenata u vrste visokih učilišta, kao i uobičajene kriterije kao što su obrazovna razina roditelja i status studenta u studiranju.

Već ranije je utvrđeno da su troškovi opterećeni školarinom izdvojili privatna veleučilišta kao mjesto najskupljeg studiranja, dok je javno-privatna podjela zamućena, zbog dominacije studenata s Katoličkog sveučilišta koje je javno-privatno partnerstvo, prema troškovima na razini javnih visokih učilišta. U pogledu financiranja, izostavljajući financije koje dolaze iz obitelji studenta, gotovo da nema značajnijih razlika u dostupnosti javnih oblika financiranja. Iako iznosi nisu identični, u njima se ne prepoznaje jasan sustavni obrazac. Stoga je javno financiranje podjednako dostupno svim studentima (Tablica 20).

Razmotre li se osobna sredstva, prihod od plaćenog rada i uštedevine, uočavaju se određene pravilnosti koje su donekle proizvod različite dobi ulaska u visoko obrazovanje i lokacije visokog učilišta, a ne vrste visokih učilišta. Najmanje prihode od plaćenog rada imaju studenti privatnih sveučilišta (12.371 kn po semestru), i taj manjak nije kompenziran oslanjanjem na uštedevinu (8.600 kn od prethodne zarade i 1.969 kn od drugih vrsta uštedevina po semestru).

Sljedeći po prihodu od rada za vrijeme studija su studenti Sveučilišta u Zagrebu (18.243 kn po semestru), ali i oni su na gotovo istoj razini iscrpljivanja uštedevine (5.964 kn od uštedevine od prethodnih poslova i 4.151 kn od uštedevine iz drugih izvora po semestru). Čini se da je ovaj dvojac opterećen lokacijskim faktorom jer se oba nalaze u Zagrebu, gdje je očito ponuda studentske radne snage i poslova za studente iznimno velika.

²⁰ Prosjek bi u pravilu trebao dijeliti cijeli skup na 50% iznadprosječnih i 50% ispodprosječnih, što u ovom slučaju znači da je pola od studenata koji rade plaćeni posao imalo veći prihod od prosječnih troškova studiranja.

Na ostalim vrstama visokih učilišta zarada od plaćenog posla studenta je veća od 20.000 kn po semestru: Sveučilište u Osijeku (20.443 kn), Sveučilište u Splitu (22.354 kn), Sveučilište u Rijeci (24.690 kn), ostala javna sveučilišta (24.900 kn), javna veleučilišta (29.246 kn) i privatna veleučilišta (36.393 kn). Redosljed odgovara veličini lokacije/lokacija u kojima se nalaze visoka učilišta, donekle je moderiran i priobalnim položajem gdje postoje značajni turistički resursi koji mogu donijeti značajne prihode izvan nastavnih mjeseci i udjelom studenata srednje dobi koji se u visoko obrazovanje nisu uključili direktno nakon srednje škole, već s izvjesnim vremenskim odmakom koji im je omogućio karijerno situiranje (privatna veleučilišta kao primarno odredište). I korištenje ušteđenih novčanih sredstava slijedi isti obrazac kao i zarade od trenutnog posla studenta.

Tablica 20 *Financije prema izvorima kod studenata u različitim vrstama učilišta*

semestralno 2021./2022.	Sveučilište u Zagrebu	Sveučilište u Splitu	Sveučilište u Rijeci	Sveučilište u Osijeku	ostala javna sveučilišta	privatna sveučilišta	javna veleučilišta	privatna veleučilišta
stipendija/kredit koju dodjeljuje MZOM	7.283 kn	7.168 kn	7.110 kn	6.897 kn	6.981 kn	7.200 kn	7.121 kn	7.003 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje neko drugo državno tijelo	6.952 kn	4.449 kn	6.170 kn	6.416 kn	4.911 kn	7.200 kn	7.290 kn	4.835 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje županija, grad, općina	5.287 kn	4.499 kn	5.092 kn	4.496 kn	3.762 kn	4.380 kn	4.208 kn	5.179 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje druga ustanova ili udruga	8.378 kn	8.967 kn	6.357 kn	6.329 kn	10.011 kn	9.000 kn	10.802 kn	8.217 kn
financijska potpora visokog učilišta	5.716 kn	5.319 kn	4.948 kn	5.386 kn	6.169 kn	7.200 kn	4.212 kn	6.245 kn
stipendija/školarina/kredit iz druge države	5.449 kn	4.947 kn	13.755 kn	7.853 kn	7.211 kn	2.400 kn	4.440 kn	4.200 kn
prihod od trenutnog posla	18.243 kn	22.354 kn	24.690 kn	20.443 kn	24.900 kn	12.371 kn	29.246 kn	36.393 kn
ušteđevina od prijašnjih poslova koju koristim za troškove	5.964 kn	6.587 kn	6.966 kn	5.621 kn	7.490 kn	8.600 kn	6.061 kn	9.601 kn
ušteđevina koja nije od prijašnjih poslova koju koristim za troškove	4.151 kn	6.217 kn	5.128 kn	4.442 kn	4.496 kn	1.969 kn	4.580 kn	9.394 kn
ostali prihodi iz javnih izvora	9.041 kn	5.102 kn	10.595 kn	10.013 kn	10.116 kn	- kn	8.448 kn	6.033 kn
ostali prihodi iz privatnih izvora	7.583 kn	6.598 kn	8.528 kn	7.489 kn	5.815 kn	9.554 kn	6.888 kn	10.782 kn

Pregled prema obiteljskom obrazovnom podrijetlu studenta (Tablica 21) pokazuje vrlo zanimljiv pogled na mogućnosti financiranja studija. Ukupna financijska sredstva izvan obiteljskog proračuna su nepravilno raspoređena: za studente iz obitelji s nižim obrazovanjem roditelja 6.438 kn, za studente iz obitelji s roditeljima srednjeg obrazovanja 5.439 kn, za studente iz obitelji višeg obrazovanja 6.378 kn i za studente iz obitelji visokog obrazovanja 4.274 kn. U ukupnim iznosima financija za studiranje koja dolaze izvan obitelji vidljiv je blagi trend socijalne osjetljivosti.

No redosljed nije savršeno pravilan, jer je pristup javnim izvorima financiranja ipak dostupniji bolje obrazovanim roditeljima/studentima. On se ogleda u većem prihodu od neuobičajenih izvora financiranja te u većem dostupu do sredstava koje u studente ulažu jedinice lokalne samouprave dok je dostup do stipendija MZOM-a čvrsto usidren u socijalne kriterije po kojima se u većoj mjeri stipendije dodjeljuju potrebitijima.

U pogledu zarade od plaćenih poslova studenti pokazuju trendove koji odgovaraju pretpostavljenoj razini potreba za popunjavanje obiteljskog proračuna. Najviše zarađuju studenti iz nižeobrazovanih obitelji (27.333 kn), zatim studenti iz višeobrazovanih obitelji (26.001 kn), pa studenti iz obitelji s roditeljima srednjeg

obrazovanja (24.197 kn) i konačno najmanje studenti djeca visokoobrazovanih roditelja (20.322 kn).

Inverzija u redosljedu srednjeg i višeg obrazovanja vjerojatno je uvjetovana boljim socijalnim umrežavanjem roditelja s višim stupnjevima obrazovanja, ako je kućnom proračunu potrebna financijska nadopuna putem zarade studenta za vrijeme studija. U tom pogledu isti resurs se ne koristi ako je student dijete visokoobrazovanih roditelja koji imaju dovoljno sredstava za financiranje studija pa preferiraju fokusiranje na studij, a ne na rad u vrijeme studija.

Koliki je financijski manjak i motivacijski višak da se manjak nadoknadi plaćenim radom u vrijeme studija pokazuje veće iscrpljivanje uštedevine kod studenata iz obitelji nižeg obrazovanja (7.143 kn iz uštedevine stečene zaposlenjem studenta i 5.944 kn iz ostalih uštedevina, ukupno 13.087 kn), dok studenti iz obitelji viših stupnjeva obrazovanja roditelja u pravilu iz uštedevina crpe manje od 12.000 kn semestralno.

Tablica 21 Iznosi financija prema pojedinim izvorima za studente različitog obrazovnog podrijetla

semestralno 2021./2022.	niže obrazovanje (ISCED 0-2)	srednje obrazovanje (ISCED 3-4)	više obrazovanje (ISCED 5)	visoko obrazovanje (ISCED 6-8)
stipendija/kredit koju dodjeljuje MZOM	7.637 kn	7.145 kn	7.023 kn	7.107 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje neko drugo državno tijelo	- kn	6.091 kn	7.143 kn	6.685 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje županija, grad, općina	3.845 kn	4.338 kn	4.443 kn	5.493 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje druga ustanova ili udruga	- kn	7.232 kn	5.850 kn	9.731 kn
financijska potpora visokog učilišta	- kn	5.476 kn	- kn	5.968 kn
stipendija/školarina/kredit iz druge države	- kn	8.232 kn	5.618 kn	4.669 kn
prihod od trenutnog posla	27.333 kn	24.197 kn	26.001 kn	20.322 kn
uštedevina od prijašnjih poslova koju koristim za troškove	7.143 kn	6.632 kn	7.734 kn	6.155 kn
uštedevina koja nije od prijašnjih poslova koju koristim za troškove	5.944 kn	4.359 kn	3.991 kn	4.704 kn
ostali prihodi iz javnih izvora	6.434 kn	9.074 kn	9.265 kn	9.012 kn
ostali prihodi iz privatnih izvora	10.840 kn	7.227 kn	8.251 kn	7.950 kn

Iznosi financiranja prema izvorima za redovite studente koji plaćaju školarinu i izvanredne studente (Tablica 22) pokazuju očekivane ishode koji su definirani i određenjem studentskog statusa. Izvanredni studenti su uglavnom studenti zaposleni u punom radnom vremenu i njihova semestralna zarada je u prosjeku 35.794 kn, dok su redoviti studenti zaposleni u manjem opsegu vremena te se razlika između njih uglavnom odnosi na veće troškove redovitih studenata s plaćanjem školarine.

Redoviti studenti zarađuju 15.424 kn po semestru, a redoviti studenti koji plaćaju školarinu 16.785 kn po semestru. Iz razlika navedenih iznosa jasno se očitava koliko košta usporeni ritam studiranja zbog nepoloženih ispita u javnom visokom obrazovanju. Prema financiranju iz javnih izvora jasno je vidljivo da su izvanredni studenti u većoj mjeri isključeni iz takvih oblika potpore studiranju.

Tablica 22 Iznosi financijskih sredstava za studente prema statusu studiranja

semestralno 2021./2022.	Redoviti	Redoviti s plaćanjem	Izvanredni
stipendija/kredit koju dodjeljuje MZOM	7.169 kn	7.102 kn	4.778 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje neko drugo državno tijelo	6.078 kn	7.109 kn	3.846 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje županija, grad, općina	4.930 kn	4.229 kn	4.915 kn
stipendija/kredit koju dodjeljuje druga ustanova ili udruga	8.502 kn	8.043 kn	6.984 kn
financijska potpora visokog učilišta	5.527 kn	6.484 kn	5.640 kn
stipendija/školarina/kredit iz druge države	5.172 kn	7.800 kn	- kn
prihod od trenutnog posla	15.424 kn	16.785 kn	35.794 kn
ušteđevina od prijašnjih poslova koju koristim za troškove	6.063 kn	6.672 kn	8.053 kn
ušteđevina koja nije od prijašnjih poslova koju koristim za troškove	3.942 kn	4.749 kn	7.063 kn
ostali prihodi iz javnih izvora	9.082 kn	9.686 kn	5.775 kn

Sumirajući ovo poglavlje možemo zaključiti da manjak radne snage na tržištu rada i povećanje životnih troškova u vrijeme studiranja dovode do promjena u udjelima i iznosima izvora financiranja studija. Povećanje troškova očigledno više ne mogu podnositi obiteljski proračuni pa se razlika u povećanim troškovima nadoknađuje u prvom redu zapošljavanjem studenata za vrijeme studija. Tom obliku financiranja pogoduje manjak radne snage u RH, što čini dostupnost stalnih i privremenih poslova većom, a spremnost poslodavaca za ugovaranje fleksibilnih modela rada bližom potrebama studenata da balansiraju profesionalne i studentske obveze.

Treba naglasiti da zapošljavanje preko studentskih servisa uz financijske koristi za studente ima i svojih negativnih strana zbog korištenja studenata za poslove nižeg stupnja kompleksnosti neprimjerenog njihovu na studiju već stečenom znanju i izvjesnu poreznu evaziju koju koriste poslodavci zbog manjeg oporezivanja studentskog rada. Manjim dijelom financiranje se nadopunjava i povećanim trošenjem ušteđevine i traženjem novih izvora financiranja studija.

7.

**MEĐUNARODNA
MOBILNOST**

7. Međunarodna mobilnost

Program Europske unije za edukaciju, trening, mlade i sport, Erasmus+ 2015. godine se usmjerio na prioritete nošenja s radikalizacijom mladih, obrazovne potrebe migranata i općenito niske razine obrazovanja (Europska komisija, 2017.). Mobilnost individua, pa tako i studenata, jedna je od ključnih akcija programa, u svrhu razvoja sposobnosti, zapošljivosti i međukulturalne osviještenosti.

Studenti koji studiraju u Hrvatskoj su uglavnom vrlo slabo zastupljeni u razmjeni studenata među visokim učilištima u zemljama Europskog prostora visokog obrazovanja. Prema podacima ovog istraživanja, 2,6 posto studenata je u tijeku studija privremeno studiralo na nekom visokom učilištu izvan Republike Hrvatske, te je 1,7 posto studenata bilo na nekom obliku prakse u inozemstvu. Iako su namjere studiranja u razmjeni studenata nešto veće: 4,2 posto ih se u trenutku istraživanja pripremalo za studiranje u inozemstvu, a 23,7 posto je razmišljalo da to napravi, dominantu čini 72,1 posto studenata koji to ne planiraju.

Istraživanje EUROSTUDENT VIII provedeno je u trenutku kad su još uvijek u svijesti studenata bile sve komplikacije vezane uz protupandemijske mjere a programi razmjene studenata se još uvijek provodili online, no treba naglasiti da su ovako mali udjeli studenata koji žele (privremeno) iskustvo studiranja izvan RH konstanta koja se ponavljala i u prethodnim istraživanjima kada nije bilo Covida 19. Stoga se i nacionalni izvještaji istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku svaki put ponovno vraćaju na poteškoće i barijere u korištenju programa studentske razmjene i mogućnosti privremenog studiranja na nekom drugom visokom učilištu u nekoj od zemalja uključenih u razmjenu studenata.

Među najistaknutijim preprekama (Tablica 23, Slika 53) ističu se: dodatni financijski troškovi vezani uz studij u inozemstvu (prosječna procjena prepreke na skali od 1 do 5 je 3,44; 29,1% studenata to smatra vrlo velikom preprekom), odvojenost od drugih bliskih osoba (prosječna procjena prepreke 2,86; 17,0% studenata to smatra vrlo velikom preprekom), nedostatak informacija dobivenih od visokog učilišta na kojem studiraju u Hrvatskoj (prosjek 2,74, 11,8% vrlo velika prepreka), problemi vezani uz priznavanje studijskih obveza položenih na studiju u inozemstvu (2,73, 15,7%) itd.

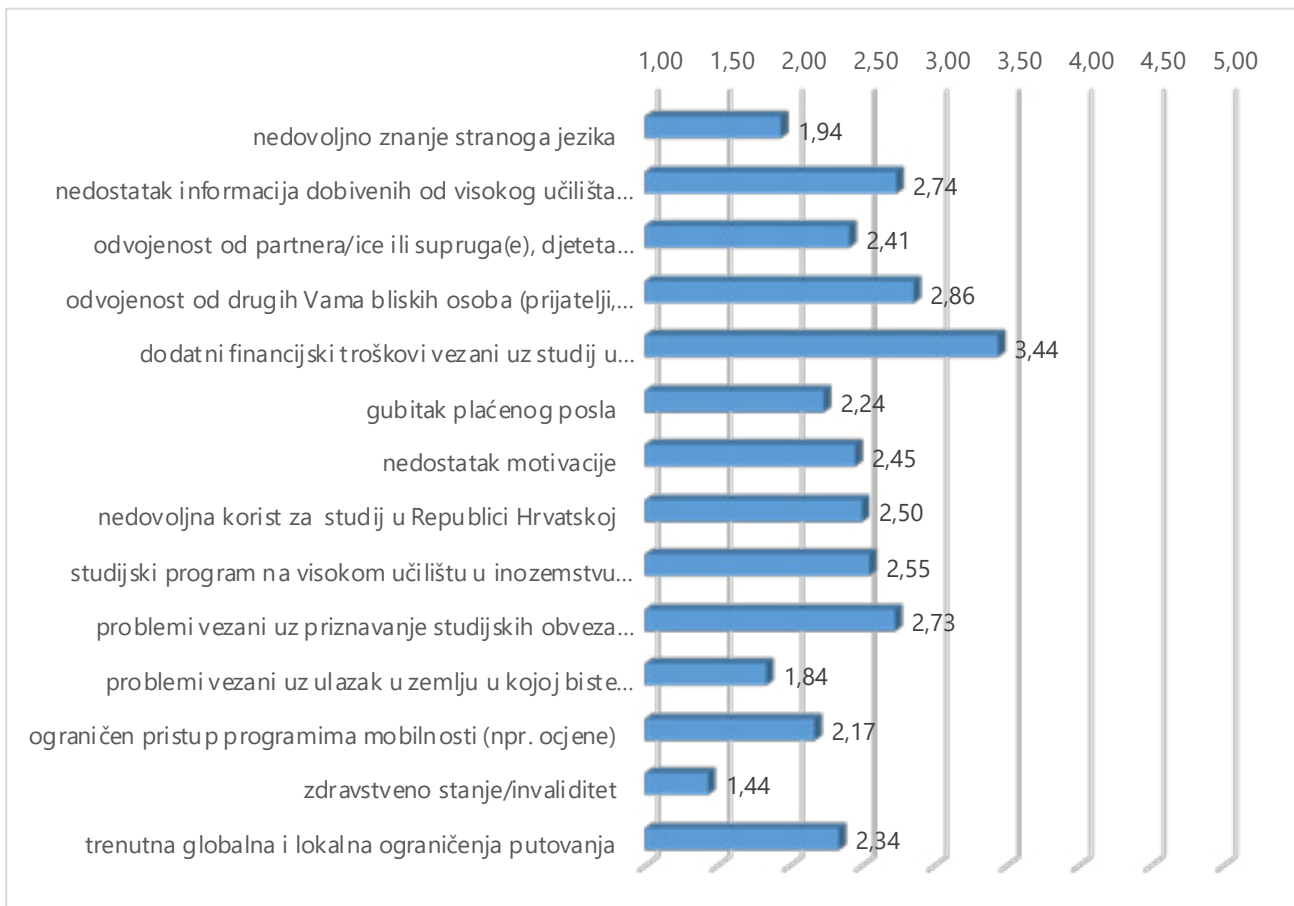
Tablica 23 Prepreke studentskoj mobilnosti

2021./2022.	1 velika prepreka	2	3	4	5 uopće nije prepreka
nedovoljno znanje stranoga jezika	5,8%	8,0%	15,6%	15,4%	55,1%
nedostatak informacija dobivenih od visokog učilišta na kojem studirate u Hrvatskoj	11,8%	18,3%	28,5%	14,9%	26,5%
odvojenost od partnera/ice ili supruga(e), djeteta (djece)	18,0%	13,2%	11,7%	6,6%	50,6%
odvojenost od drugih Vama bliskih osoba (prijatelji, roditelji itd.)	17,0%	20,7%	21,2%	13,6%	27,5%
odatni financijski troškovi vezani uz studij u inozemstvu	29,1%	26,2%	20,2%	9,0%	15,5%
gubitak plaćenog posla	17,6%	8,2%	11,1%	6,5%	56,6%
nedostatak motivacije	9,7%	13,1%	26,6%	14,3%	36,4%
nedovoljna korist za studij u Republici Hrvatskoj	11,4%	11,9%	28,2%	12,3%	36,1%
studijski program na visokom učilištu u inozemstvu teško bi se uklopio u strukturu studija na visokom učilištu u Hrvatskoj	12,6%	11,7%	28,5%	13,2%	34,1%
problemi vezani uz priznavanje studijskih obveza položenih na studiju u inozemstvu	15,7%	14,2%	28,0%	11,7%	30,5%
problemi vezani uz ulazak u zemlju u kojoj biste željeli studirati (viza, dozvola boravka)	3,7%	5,0%	20,0%	14,1%	57,2%
ograničen pristup programima mobilnosti (npr. ocjene)	5,5%	8,2%	27,6%	15,3%	43,3%
zdravstveno stanje/invaliditet	2,6%	2,6%	9,7%	6,2%	78,9%
trenutna globalna i lokalna ograničenja putovanja	8,9%	11,4%	24,5%	15,5%	39,8%

Prepreke koje su studenti ocjenjivali ne predstavljaju značajan problem, ali je kompozicija više različitih prepreka koje sežu u različita područja života studenata dovoljna da se studenti ne odlučuju pozabaviti rješavanjem tih prepreka. Ipak, u podlozi leži nedovoljna motiviranost koja ne daje dovoljno upornosti i motivacije da se student upusti u razrješavanje svih prepreka koje postoje u procesu organizacije boravka na visokom učilištu u inozemstvu.

Svakako treba napomenuti da globalna i lokalna ograničenja putovanja koja su posljedica protuepidemijskih mjera nisu iskočila iznad ostalih prepreka te se u svijesti studenata ovo ograničenje ni po čemu ne ističe u odnosu na druge prepreke.

Slika 53 Prosječna procijenjena smetnja u odluci o odlasku na privremeni studij u inozemstvu u ak. god. 2021./2022. (1 = nikakva prepreka, 5 = vrlo velika prepreka)

Kao zaključak ovog poglavlja nameću se u prvom redu dvojbe: je li nemotiviranost za studentsku razmjenu posljedica financijskih ograničenja kojih su studenti sve više svjesni i nošenje s tim problemima ima krhki balans u životnim poteškoćama studenata? ili je u pitanju uvučenost u kolotečinu dugotrajnog studiranja (u RH studij uglavnom traje znatno duže nego što je studijskim programom predviđeno) u kojemu motivacija za nove izazove i nova iskustva s trajanjem studija znatno opada?

8.

ZAKLJUČAK

8. Zaključak

Istraživanje EUROSTUDENT VIII provedeno je u proljeće 2022. u prvoj akademskoj godini koja je barem djelomično izašla iz strogih protuepidemijskih mjera nakon pandemije, ali još uvijek s prisutnim problemima koje su izazvali potresi u Zagrebu i Banovini 2020. godine.

Smanjeni kontakti među studentima, prelazak na online komunikaciju i nastavu dio su iskustava koja su neposredno prethodila istraživanju. A trenutak provođenja istraživanja mogao je naznačiti tračak optimizma jer je mogući izlazak iz nenadanih problema bio na obzoru.

Navedene snažne promjene u životu i studiranju ostavile su traga na mentalnom zdravlju studenata, kod kojih je najistaknutija povećana anksioznost, dok su drugi parametri mentalnog zdravlja uglavnom ostali u sklopu normalnih reakcija na stresne događaje u prethodne dvije akademske godine. Ostale promjene u odnosu na prethodna istraživanja nastavljaju rezultatski niz istraživanja u već uočenim smjerovima.

Demografske promjene u vidu sve manjih generacija studenata čine ulazak u visoko obrazovanje sve manje kompetitivnim, te sve više otvaraju prostor na sveučilišnim studijima uz sve izraženiji pad interesa za stručne studije, kojima najveći osigurač od potpunoga gubitka studenata predstavlja državna matura koja je preduvjet za upis na sveučilišne studije. Organizacijski su se visoka učilišta koja su se dosad bavila stručnim studijima transformacijski prilagodila okrupnjavanjem i prijelazom u status sveučilišta. Taj proces je dugotrajan i ovo istraživanje zahvaća samo jedan trenutak u toj transformaciji visokog obrazovanja u Hrvatskoj.

Financijski troškovi studiranja su i dalje u porastu, za nijansu više u ovom istraživanju nego što je trend porasta bio u prethodnim intervalima između svih istraživanja, ali treba naglasiti da je interval u odnosu na prethodno istraživanje bio tri godine umjesto uobičajene dvije zbog pandemije koronavirusa.

No, isto tako, u tom razdoblju pandemija je generirala nestašicu roba iz udaljenijih dijelova svijeta, posebno s Dalekog istoka, što je početak inflacije koja će se nastaviti i nakon trenutka u kojem je zahvaćena ovim istraživanjem. U nacionalnim ekonomskim kretanjima počinje se osjećati nedostatak radne snage, ne toliko koliko je izražen nakon punog zamaha ekonomije nakon koronavirusa, ali ipak dovoljan da pokaže znatno veću prisutnost studenata na tržištu rada.

Istraživanje EUROSTUDENT VIII prevladalo je probleme slabog odaziva na anketno istraživanje iz prethodnog istraživanja EUROSTUDENT VII, ali je pogreškom u programiranju izostalo mjerenje vrlo važnog podatka o ulozi obitelji studenta u financijskoj potpori studiranju.

9.

REFERENCIJE

9. Referencije

1. Baranović, B.; Rimac, I. (1991) Socijalna struktura zagrebačkih studenata. u I. Magdalenić: Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih, Zagreb, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, p.23-39.
2. Farnell, T., Doolan, K., Matković, T. I Cvitan, M. (2011.). Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja. Dostupno na: http://iro.hr/userdocs/File/ACCESSglavni/1.%20EUROSTUDENT_Nacionalno_izvjesce_RH_2011.pdf
3. Gatto, J. T. (2003) Against school. Harper's Magazine, Vol. 307 (1840), p.33-38.
4. Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021., Dostupno na: https://croqanet.azvo.hr/images/dogadanja/Nacionalni%20plan%20za%20unaprje%C4%91enje%20socijalne%20dimenzije%20visokog%20obrazovanja%20u%20Republici%20Hrvatskoj%202019.%20-%202021_VU.pdf
5. Rimac, I., Bovan, K., & Ogresta, J. (2019). Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT VI za Hrvatsku. Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. <https://mzo.gov.hr/vijesti/nacionalno-izvjesce-istrzivanja-eurostudent-vi-za-hrvatsku/3435>
6. Rimac, I., & Ogresta, J. (2018). Analiza mogućnosti praćenja tranzicije na tržište rada diplomiranih s veleučilišta i visokih škola kombiniranjem podataka visokih učilišta, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2017/OBRAZOVANJE/Visoko/Razvoj_visokog/analiza_online.pdf
7. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Hrvatski sabor, 2014. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html
8. Šćukanec, N., Sinković, M., Bilić, R., Doolan, K. I Cvitan, M. (2016). Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT V za Hrvatsku za 2014., Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH. Dostupno na: http://iro.hr/userdocs/File/EUROSTUDENT%20V_Nacionalno%20izvje%C5%A1%C4%87e%20istra%C5%BEivanja%20za%20Hrvatsku%20za%202014.%20godinu.pdf

